

ФОНД АКТИВНИ ГРАЖДАНИ БЪЛГАРИЯ ПО ФМ НА ЕИП 2014-2021 г.

Фондация „Български адвокати за правата на човека“, в партньорство с Българския хелзинкски комитет, изпълнява тригодишен проект „Международните правозащитни стандарти на фокус“ с финансова подкрепа, предоставена от Исландия, Лихтенщайн и Норвегия по линия на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство.

ЕЛЕКТРОННО ИЗДАНИЕ

БЮЛЕТИН

СЪДЕБНА ПРАКТИКА ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Брой 59, април 2021 г.

В настоящия петдесет и девети бюлетин „Съдебна практика по правата на човека“ ще намерите кратки резюмета на решения, постановени през април 2021 г. от Европейския съд по правата на човека („ЕСПЧ“) по дела срещу други държави, анотации на всички решения на ЕСПЧ по дела срещу България, както и диспозитивите на решения на Съда на Европейския съюз по дела, касаещи права на човека, от същия месец.

Бюлетинът излиза в електронен вариант и се разпространява безплатно.

Съдържание

1. ДОПУСТИМОСТ НА ЖАЛБИТЕ ПРЕД ЕСПЧ.....	3
2. ПРАВО НА ЖИВОТ	12
3. ЗАБРАНА НА ИЗТЕЗАНИЯТА И НЕЧОВЕШКОТО ИЛИ УНИЗИТЕЛНО ОТНАСЯНЕ.....	17
4. ПРАВО НА СВОБОДА И СИГУРНОСТ	30
5. ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС.....	39
6. ПРАВО НА ЗАЧИТАНЕ НА ЛИЧНИЯ И СЕМЕЕН ЖИВОТ	44
7. СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕ, НА СЪВЕСТИТА И НА РЕЛИГИЯТА, НА СЪБРАНИЯТА И НА СДРУЖАВАНЕ	66
8. ЗАБРАНА ЗА ДИСКРИМИНАЦИЯ.....	73
9. ДРУГИ ПРАВА	74
10. РЕШЕНИЯ НА СЪДА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ	76

Амбицията на фондация „Български адвокати за правата на човека“ е този бюлетин да достига до максимално широк кръг представители на юридическата професия и да ги подпомага в работата им по прилагане на европейските правозащитни стандарти в България.

1. ДОПУСТИМОСТ НА ЖАЛБИТЕ ПРЕД ЕСПЧ

По възражението на правителството за недопустимост на жалбата, тъй като наложената на жалбоподателя глоба не е била наказателна по своя характер, размерът ѝ е бил съвсем скромнен и няма данни да е довела до сериозни неблагоприятни последици за жалбоподателя Съдът посочва, че практическите и по-специално паричните последици за жалбоподателя не могат да бъдат единственият критерий за преценка дали той е претърпял „значителна вреда“. Той е бил признат за виновен и глобен за деяние, което според него е представлявало надлежно упражняване на правото му на свобода на изразяване по въпрос от обществен интерес. Така делото се е отнасяло до принципен за него въпрос. Всъщност жалбата му поражда въпроси от общо значение. Освен това изглежда, че делото му е получило широко медийно отразяване и е предизвикало обществен дебат в България.

Решение по делото [Handzhiyski v. Bulgaria \(no. 10783/14\)](#)

При конкретните обстоятелства целият период, през който наказанието, наложено на извършителя на сексуално насилие, е останало

неизпълнено, трябва да се разглежда общо що се отнася до спазването на 6-месечния срок. Твърдените нарушения са неразривно свързани и съставляват продължаващо положение.

Решение по делото [E.G. c. République de Moldova \(n° 37882/13\)](#)

Виж по-долу раздел „[Забрана на изтецанита и нечовешкото и унижително отнасяне](#)“

Да се изисква от жалбоподателите да предявят иски за обезщетение преди да бъде прекратено твърдяното продължавано нарушение спрямо тях, би представлявало изключително голяма процедурна тежест. Такова изискване не отчита уязвимостта на лицата с наложена принудителна медицинска мярка, която се изпълнява в затвор, нито тяхното психическо състояние. За лица, които все още се намират в условия, нарушаващи чл. 3 и чл. 5, § 1 от Конвенцията, единственото подходящо правно средство е ефективен превантивен иск, който да преустанови продължаването на нарушенията. При липсата на такова средство за защита жалбоподателите запазват статута си на жертва, тъй като съдилищата са приложили давностен срок при

присъждането на обезщетения за нарушенията на правата им.

Решение по делото [Venken et autres c. Belgique \(no 46130/14\)](#)

Фактите: Петимата жалбоподатели са извършители на престъпления, признати за наказателно неотговорни и настанени от съда на принудително психиатрично лечение, на основание на Закона за социална защита от 1930 г. Държани са в психиатрични крила на затвори, а не в лечебни заведения и не са получили подходящо за психическото им състояние лечение и грижи. Жалбите на жалбоподателите срещу настаняването им в затвор до Комисията за социална защита („Комисията“) били оставени без уважение, а съответните решения, обжалвани на основание членове 3, чл.5, §§ 1 и чл. 4 и чл. 13 от Конвенцията, били потвърдени от Касационния съд.

След влизането в сила на Закона за принудителните медицински мерки („Закона от 2014 г.“) жалбоподателите Клаус, Рожие, Нейринк и Ван Зандберген поискали от Комисията спрямо тях да бъдат приложени спешни мерки по реда чл. 54, изразяващи се в преместване в специализирано заведение извън затвора. Исканията им били оставени без уважение на формални основания. При обжалване на решенията Касационният съд приел, че понятието „спешност“ по чл. 54 не се припокривало със същото понятие по чл. 584 от Процесуалния кодекс и че е по въпроса за преместване на лицето от затвор в лечебно заведение единствено компетентна била Комисията.

На основание гражданския кодекс всеки от жалбоподателите предявил иск за обезщетение срещу белгийската държава за вреди, причинени от незаконно лишаване от

свобода и нечовешко и унижително отношение в затвора. Претендираното обезщетение било изчислено на базата на 50 евро на ден ведно с лихвата от датата на увреждането. Държавата признала своята грешка, съществуването на вредите и причинно-следствената връзка между тях. Исковете били уважени. Прилагайки практиката на ЕСПЧ, съдилищата приели за подходящо обезщетение в размер на 1250 евро годишно за незаконното задържане. По делата на г-н Рожие, г-н Нейринк и г-н Ван Зандберген съдилищата отхвърлили част от претенциите поради изтекла погасителна давност в полза на държавата. В случая на г-н Клаус въззивният съд, след като констатирал нарушение на чл. 3 и чл. 5, § 1 от Конвенцията, посочил, че размерът на обезщетението не може да бъде определен автоматично, а следва да се изчисли съобразно индивидуалния случай на всяко незаконно задържано лице. Поради голямата продължителност на задържането, несъответстваща на статута на жалбоподателя и отсъствието на адекватно медицинско лечение, съдът определил, че минималният размер на обезщетение би следвало да бъде 3,42 евро на ден. Оттук, присъдил по справедливост сумата от 8000 евро обезщетение за времето, прекарано от жалбоподателя в затвора.

Решението

По твърдените нарушения на чл. 3 и чл. 5, § 1 от Конвенцията

118. Жалбоподателите се оплакват, че в продължение на няколко години са били задържани в психиатричните отделения на обикновените затвори, където не са получавали грижи и лечение, съответстващи на психическото им състояние. Те твърдят, че е нарушен чл. 5, § 1 от Конвенцията. Всички жалбоподатели, с изключение на г-н Венкен, се позовават и на чл. 3.

119-124. В пилотното си решение по делото *W.D. c. Belgique* (n° 73548/13) от 2016 г. Съдът насърчава белгийската държава да предприеме действия в рамките на две години, за да намали броя на извършителите на престъпления с психични разстройства, които са настанени в психиатричните отделения на затворите, без да получават подходящо лечение. Изпълнението на мерките, приети от властите, е позволило да се намали значително броят на лицата с психични разстройства, които са били настанени за принудително лечение в затвори. През последните пет години са осигурени много места извън структурите на затворите, включително откриването на два центъра за съдебна психиатрия. Според последния доклад на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание (КПИ), отношението към задържаните лица в тези институции изглежда задоволително. Всъщност към датата на приемане на настоящото решение в Съда не са постъпвали жалби, оспорващи условията на задържане или терапевтичната структура в тези центрове. Въпреки това към 1 декември 2019 г. значителен брой лица все още са били настанени за принудително лечение в затвори при неподходящи условия. Ето защо Съдът призовава държавата ответник да потвърди тази положителна тенденция, като продължи усилията си за окончателно разрешаване на този проблем и да гарантира на всяко задържано лице условия на живот, които са съвместими с Конвенцията.

По допустимостта

125-129. Правителството приема, че ситуацията, в която са се намирали жалбоподателите е противоречала на членове 3 и 5, § 1 от Конвенцията. Прави възражение като твърди, че жалбоподателите са изгубили качеството си

на жертва, тъй като държавата и съдебните власти изрично са признали тези нарушения и са присъдили адекватно обезщетение за задържането им в неподходящи условия. Белгийските съдилища и Конституционният съд са приели, че държавата отговаря за периодите, които не са погасени по давност. Петгодишният срок, предвиден от закона като погасителна давност преследвал законна цел за защита на правната сигурност. Присъденото обезщетение от по 1250 евро на година било справедливо и достатъчно. При определянето му съдилищата са изчислили средния размер на обезщетения, присъждани в случаите, когато държавата е била осъждана от Съда като се държи сметка и за продължителността на задържането.

130-131. Жалбоподателите оспорват довода, че са изгубили качеството си на жертви. Решенията, които им присъждат обезщетения в по-голямата си част не били влезли в сила. В някои от решенията съдилищата не са признали, че е налице, нито нарушение на чл. 3, нито на чл. 5, § 4 и чл. 13 от Конвенцията. Прилагането на петгодишната погасителна давност имало за последица получаване на обезвреда само за част от периода на незаконно задържане, а размерите били недостатъчни. Допълнително, жалбоподателите Рожие, Нейринк и Клаус били „наказани“ от националните съдилища, тъй като били осъдени да заплатят съдебни разноски. Съдилищата приели, че претенциите им са прекомерни и ги осъдили да заплатят една част от разноските за процедурата, като всяка от страните поела разноските за своята защита. По делото на г-н Рожие апелативният съд отишъл още по-далеч и го осъдил да заплати на държавата разноските за адвокат, с мотива, че бил злоупотребил с процедурата, обжалвайки първоинстанционното решение. При това положение, не можело да се приеме, че

жалбоподателите са били напълно възмездени.

132-138. Съдът припомня основните изводи в практиката си кога жалбоподателят запазва статута си на жертва. Първо, необходимо е да се установи дали властите са признали нарушенията на Конвенцията по отношение на жалбоподателите и, второ, дали са им предложили адекватно и достатъчно обезщетение. При това положение, доколкото към момента на подаване на жалбите си до Съда жалбоподателите все още са били задържани при условията, от които се оплакват, е необходимо първо да се провери доколко средствата за защита, от които са се възползвали, са били от такова естество, че да осигурят адекватно и достатъчно обезщетение.

139-147. За всички жалбоподатели, националните съдилища са признали нарушението на Конвенцията, от което са направили извода, че държавата отговаря за нанесените им вреди съгласно националното законодателство. Следователно може да се приеме, че е имало изрично признаване на нарушението (*a contrario, Rooman c. Belgique*, n° 18052/11 § 131).

148-150. За да се отговори на въпроса дали жалбоподателите са получили адекватно и достатъчно обезщетение, Съдът ще провери, от една страна, дали обезщетението обхваща целия претендиран период и от друга страна, дали присъденото обезщетение е неразумно ниско в сравнение с това, което Съдът би присъдил като справедливо обезщетение. В случаите на жалбоподателите Рожие, Нейринк и Ван Зандберген, съдилищата са приложили петгодишна погасителна давност, приемайки, че вземането, което те биха могли да претендират, е възниквало всеки ден отново, от който ден започва да тече нова давност. По този начин те са

ограничили периода за изчисление на присъденото обезщетение до 1 януари на четвъртата година преди годината на подаване на исковата молба или до 5 години преди подаване на иска. Правителството счита, че прилагането на погасителната давност е в съответствие със съдебната практика на Съда.

151. Съдът не споделя този извод. Жалбоподателите Рожие, Нейринк и Ван Зандберген са били държани в психиатрични крила на обикновени затвори в продължение на години. Макар понякога да са били освобождавани с изпитателен срок и настанявани за кратки периоди във външни лечебни заведения, след това отново са били връщани в затвора. Престоят в психиатричното крило на затвора в значителна степен е надвишавало разумния срок за тяхното настаняване в подходящо лечебно заведение. Доколкото в нито един момент те не са били окончателно освободени и техният статут на задържани не е бил променен, периодите на лишаването им от свобода трябва да бъдат разгледани в тяхната цялост, тоест като продължаващо нарушение (вж. *Van Meroye c. Belgique*, n° 330/09, § 74),

152-154. Съдът счита, че да се изисква от жалбоподателите да предявят искове за обезщетение преди да бъде прекратено твърдяното продължавано нарушение спрямо тях, би представлявало изключително голяма процедурна тежест. Едно такова изискване не би държало сметка за уязвимостта на лицата, с приложена принудителна медицинска мярка, за тяхното психическо състояние и лишаването им от свобода. От момента, в който жалбоподателите са били задържани в затвора, тяхна основна цел е била условията им да бъдат подобрени като бъдат преместени в подходящо медицинско заведение или да бъдат освободени (за сравнение вж. *Nikitin et autres c. Estonie*, n° 23226/16 et 6 autres, §§ 136 и 141). При

условията, в които те са били поставени, които са били несъвместими с Конвенцията, единствено превантивното правно средство за защита би могло да бъде ефективно за да сложи край на описаното положение (цитираното *W.D. c. Belgique*, § 153). С оглед на факта, че присъдените от националните съдилища обезщетения на тези трима жалбоподатели не обхващат в цялост периода на незаконно нарушение на техните права, Съдът счита, че те не са изгубили качеството си на „жертва“ (в същия смисъл: цитираното *Rooman*, § 132, и, *a contrario*, *J.M.B. et autres c. France*, n° 42268/98, § 168).

155-157. По отношение на г-н Венкен, който е бил обезщетен за целия претендиран от него период, следва да се провери дали размерът на обезщетението е адекватен и достатъчен. Същото се отнася и за г-н Клаус, който за продължителни периоди е бил настанен в подходящи лечебни заведения.

158-163. На г-н Венкен е било присъдено обезщетение в размер на 3800 Евро за период на задържане от 3 години и близо месец. На г-н Клаус е било присъдено обезщетение в размер на 8 000 евро за период от 3 години и осем месеца. В решението *Shmelev et autres c. Russie* (n° 41743/17), Съдът е посочил, че съобразно принципа за субсидиарност, на националните власти е предоставено широко поле за преценка по отношение изчисление размера на обезщетението. Тази преценка трябва да бъде направена съобразно вътрешната правна система и традиции и като се държи сметка за нивото на живот в страната, дори когато това води до присъждане на по-малки по размер обезщетения от тези, присъждани от Съда в сходни дела. Съдът трябва да отчете и предприетите от държавата мерки, за да разреши установен структурен проблем (цитираното *Shmelev et autres*, § 96). Имайки пред вид тези факти,

продължителността на увреждането, присъжданите от Съда обезщетения по подобни дела, Съдът счита, че сумата от 1 250 евро за година незаконно задържане не е неразумно ниска (сравни с *Barbotin c. France*, n° 25338/16, § 57). С оглед на това, Съдът счита, че жалбоподателите Венкен и Клаус са получили адекватно и достатъчно обезщетение за извършените спрямо тях нарушения. По отношение на оплакването на г-н Клаус за осъждането му за разноски пред националния съд, Съдът не установява прекомерна тежест. Разделянето на разноските в производството между страните е било решено от съда, като се държи сметка за всички обстоятелства по делото, включително и че претенцията на г-н Клаус е била само частично уважена и че той е ползвал правна помощ.

164-165. По изложените причини, жалбоподателите Венкен и Клаус не могат да се считат за „жертви“, по смисъла на чл. 34 от Конвенцията, на нарушение на чл. 3 и чл. 5, § 1 от Конвенцията. Жалбите им са несъвместими *ratione personae* с разпоредбите на Конвенцията, по смисъла на чл. 35, § 3 и следва да бъдат отхвърлени. По отношение на останалите трима жалбоподатели Съдът отхвърля възражението за недопустимост на техните жалби.

По основателността:

166-167. Жалбоподателите се оплакват, че в нарушение на чл. 3 и чл. 5 § 1 от Конвенцията в продължение на години са били държани в институция, която не е била подходяща за психичното им състояние и не им е било осигурено подходящо лечение. Правителството признава, че положението на жалбоподателите е било в противоречие с чл. 3 и чл. 5, § 1 от Конвенцията.

168-171. Съдът отбелязва, че жалбоподателите за били държани в

психиатрични крила на затвори без да са получили подходящо за психическото им състояние лечение и грижи, което прекъсва връзката между причините за лишаването от свобода и мястото и условията, при които е осъществено то. Липсата на реалистична надежда за промяна, на подходящи медицински грижи и значителния период от време също е причинило на жалбоподателите страдание, което надхвърля обичайното страдание, присъщо на всяко едно лишаване от свобода. При последното си посещение в Белгия през 2017 г. КПИ отново е констатирала системен проблем със състоянието на психиатричните крила на затворите. С оглед на изложеното, Съдът констатира, че е налице нарушение на чл. 3 и чл. 5 § 1 на Конвенцията по отношение на жалбоподателите Рожие, Нейринк и Ван Зандберген.

По твърдените нарушения на чл. 5, § 4 и чл. 13 от Конвенцията във връзка с чл. 3

172. На основание чл. 5, § 4 жалбоподателите са оплакват, че не са разполагали с ефективно правно средство за промяна на положението си. Жалбоподателите Рожие, Нейринк, Клаус и Ван Зандберген се позовават и на чл. 13, във връзка с чл. 3.

173-175. Съдът посочва, че текстът на чл. 5, § 4 е специален по отношение на по-общите изисквания на чл. 13, във връзка с правото на лична свобода, гарантирана от чл. 5, но в настоящия случай, като се има предвид, че в белгийската система лицата могат да се позовават едновременно на членове 3 и 5, § 1 от Конвенцията, е оправдано проблемът за ефективността на производството по задържане да бъде разгледан общо от гледна точка на чл. 5, § 4 и чл. 13 във връзка с чл. 3 на Конвенцията. (цитираното *W.D. c. Belgique*, §§ 144-145).

По основателността:

176-178. Жалбоподателите считат, че не са имали на разположение ефективно правно средство за защита, което бързо да прекрати неоснователното им държане в затвора, а чл. 5, § 4 от Конвенцията изисква всяко лице, което незаконно е лишено от свобода да бъде освободено в кратък срок. Не са били уважени исканията им, нито да бъдат преместени в подходящо лечебно заведение, нито да бъде направено посещение за установяване условията, при които са били задържани. Г-н Клаус и г-н Ван Зандберген се оплакват, че дори и след промяната на законодателството през 2014 г. и влизане в сила на Закона от 2014 г., не са разполагали с ефективно средство за защита.

179-181. Правителството счита, че новият закон е дал възможност на жалбоподателите, както по общия ред, така и в бързо производство, да се ползват от ефективно правно средство за защита.

182-189. Съдът напомня, че Конвенцията налага на договарящите се страни задължението да въвеждат ефективни средства за защита срещу нарушения по Конвенцията. В случай на задържане за неопределен или продължителен период от време, заинтересованото лице има по принцип правото да подава „в разумни интервали от време“ жалби пред съда, за да оспорва „законността“ на едно такова задържане по смисъла на Конвенцията (вж. *Stanev c. Bulgarie* [GC], n° 36760/06, § 171). В предходна съдебна практика по сходна проблематика Съдът е подчертавал, че от една страна органите за социална защита не са имали компетентност да наложат на външни лечебни заведения да приемат настаненото за принудително лечение лице, а от друга страна е липсвала компетентност или право на иск пред гражданските съдилища, сезирани в процедура по привременни мерки. Органите за социална защита *de facto* са били възпрепятствани да извършат достатъчно широка проверка,

която да обхване едно от условията, съществени за „законосъобразността“ на задържането по смисъла на чл. 5, § 1 (е) от Конвенцията (*Claes c. Belgique*, n° 43418/09 §§ 133-134, *Moreels c. Belgique*, n° 43717/09 §§ 70-71). Относно ефективността на процедурата по привременни мерки, Съдът е установил, че тя на теория би могла да бъде допълнително средство спрямо жалбата пред инстанциите за социална защита и, в някои случаи, да позволи на едно лице да получи съдебно решение, съответстващо на изискванията за ефективност, предвидени от Конвенцията (*Aerts c. Belgique*, n° 25357/94, § 55 и цитираното *W.D. c. Belgique*, § 150). Това не е било така в други случаи, при които националният съд се е обявявал, че не е компетентен да се произнесе по спора (цитираното *Claes*, § 135). В пилотното решение *W.D. c. Belgique* Съдът е приел, че дори правните средства за защита, посочени от правителството да са давали на теория възможност на заинтересованите да получат съдебно решение, отговарящо на изискванията за ефективност, предвидени от Конвенцията, не може да се иска от едно задържано лице да подава поредица от искове, за да постигне спазване на основните си права. Неэффективността на средствата за защита е произтичала от структурния проблем в Белгия, свързан с липсата на подходящи места извън затворите и на липсата на квалифициран персонал в психиатричните крила на затворите.

190-191. Както е посочено по-горе, доколкото жалбоподателите все още са били в условия, противоречащи на Конвенцията, когато са подали жалбата си, Съдът разглежда въпроса за ефективността на превантивните средства за защита, с които са разполагали. Това се отнася и за жалбоподателите Венкен и Клаус, независимо от загубата на статута им на жертви на нарушения на членове 3 и 5, § 1

от Конвенцията. Тъй като параграфи 1 и 4 на чл. 5 са отделни разпоредби, неспазването на едната не води непременно до неспазване на другата (вж. *Douiyeb v. the Netherlands* [GC], no. 31464/96, § 57 и *Mooren v. Germany* [GC], no. 11364/03, § 88), а само превантивното средство за защита може да се счита за ефективно, когато засегнатите лица се намират в обстоятелства, противоречащи на членове 3 и 5, § 1, когато се обръщат към Съда.

192. Производствата, от които се оплакват жалбоподателите Венкен, Рожие и Нейринк са били водени по Закона за социална защита от 1930 г. Жалбите им са били подадени преди влизане в сила на новия закон от 2014 г. Производствата, от които се оплакват жалбоподателите Клаус и Ван Зандберген, са проведени след влизането в сила на този закон.

193-196. След произнасяне на пилотното решение и влизането в сила на закона за принудителните медицински мерки от 2014 г., който замества предходния закон от 1930 г. за социалната защита, са били открити значителен брой места в психиатричните центрове. Жалбоподателите Венкен, Рожие и Нейринк явно също са се възползвали от подобрението на мерките, тъй като след подаване на техните жалби пред Съда, са били преместени в подходящи медицински центрове. Остава обаче фактът, че в периода, в който жалбоподателите Венкен, Рожие и Нейринк са били в място за лишаване от свобода, при неподходящи условия, те не са могли да се ползват от ефективно средство за защита по съображенията, изложени в пилотното решение *W.D. c. Belgique*, най-малкото до момента на създаване на допълнителни места в центровете за съдебна психиатрия в Гент и Антверпен. Следователно е налице нарушение на чл. 5, § 4 от Конвенцията по отношение на жалбоподателите Венкен, Рожие и Нейринк и на член 13, във връзка с

чл.3 от Конвенцията по отношение на жалбоподателите Рожие и Нейринк.

197-199. Жалбоподателите Клаус и Ван Зандберген се оплакват, че процедурите по Закона от 2014 г. също не представляват ефективно превантивно средство за защита, тъй като не им позволяват да постигнат подобряване на положението си или да бъдат преместени в подходяща институция. Законът от 2014 г. предвижда периодичен автоматичен контрол на настанените лица, във връзка с правото им на лична свобода. Контролът не може да започне по-късно от 1 година след последното решение на Комисията за социална защита. Правителството посочва, че разглеждането може да се извършва и на по-чести интервали.

200-202. Съдът напомня, че проверката на законността на задържането трябва да се извършва в разумен срок, за да бъде изпълнено изискването за разглеждане в кратък срок така, както е предвидено в чл. 5, § 4 от Конвенцията. По мнение на Съда интервалът, предвиден в Закона от 2014 г., не може да бъде приет за разумен срок за лица, които са настанени на принудително лечение при условия, които са в нарушение на чл. 3 и чл. 5, § 1 от Конвенцията. В тези случаи превантивното правно средство за защита би следвало да може бързо да преустанови лишаването от свобода при условия в нарушение на чл. 3 и чл. 5, § 1 (е) от Конвенцията. Съдът отбелязва, че в случая с г-н Ван Зандберген при осъществяване на периодичния си контрол Комисията се е произнесла, че не е компетентна по въпросите за евентуално неизпълнение на задълженията на държавата да премести в разумен срок жалбоподателя в подходящо лечебно заведение. Комисията е констатирала, че не е имало никакъв план за преместването на жалбоподателя, отхвърлила е неговото искане за преместване и е определила срок

от една година за ново становище от директора на затвора.

203-205. Процедурата за подаване на спешни молби, предвидена в Закона от 2014 г., от която се е възползвал г-н Клаус, остава единствената възможност на разположение на лице, настанено на принудително лечение в рамките на производството пред социалните органи. В случай на спешност Комисията е имала правото да вземе решение за преместване на лицето, за издаване на разрешение то да излиза, да ползва отпуск, да бъде поставен при ограничена форма на задържане, право на електронно наблюдение, освобождаване с изпитателен срок и предсрочно освобождаване. Независимо от това, в случая на г-н Клаус Комисията е отказала да признае, че задържането му в условия, несъответстващи на Конвенцията, представлява спешен случай. Комисията е твърдяла, че г-н Клаус не бил представил план за промяната на престоя си и оттук искането му за преместване в друга институция не можело да бъде наредено, нито да се предприемат други принудителни медицински мерки. Впоследствие, Касационният съд потвърдил, че фактът, че лицето е затворено при неподходящи за неговото психическо състояние условия, по смисъла на чл. 3 и чл. 5 от Конвенцията, не изисква спешна мярка от страна на Комисията.

206-207. Съдът повторно набляга на факта, че властите са тези, които трябва да предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че задържаните лица получават подходящи и индивидуализирани грижи, съобразени с тяхното психично здраве. Касае се за задължение на държавата (в този смисъл е цитираното *Rooman*, § 205). Не са принудително настанените лица тези, които трябва да организират възможността за рехабилитацията си в такава институция. В този смисъл тълкуването от страна на

националните съдилища на понятието „спешни“ в случая на г-н Клаус, съчетано с продължителността на периода между две взети решения на Комисията в рамките на периодични контрол, прави неадекватен способът за защита по Закона за принудителните медицински мерки от 2014 г.

208-215. Съдът държи сметка и за възможността жалбоподателите Клаус и Ван Зандберген да се защитят и в процедурата по привременни мерки по реда на чл. 584 от процесуалния кодекс. В пилотното решение *W.D. c. Belgique* Съдът е посочил, че дори на теория едно подобно искане по привременни мерки да се явява допълнително средство за защита, то неговата ефективност е напълно зависима от структурния проблем в Белгия, свързан с липсата на места в лечебните заведения извън затворите и липсата на квалифициран персонал в психиатричните крила на затворите. От пилотното решение са изминали повече от четири години и Съдът трябва да прецени има ли промяна в ситуацията оттогава. Съобразно принципа на субсидиарността, който е в основата на системата по Конвенцията, на

националните власти принадлежи задължението да отстранят нарушенията на Конвенцията (вж. цитираното *Rooman*, § 128). Една от основните цели на пилотното решение е да накара държавата ответник да намери на национално ниво решение на многобройните дела, свързани с идентичен структурен проблем (вж. *W.D. c. Belgique*, § 160). В конкретния случай, с оглед създаването на значителен брой места в психиатричните клиники, към които настанените за принудително лечение могат да бъдат преместени, и положителното развитие в практиката по привременните мерки, при които съдът не се колебае да приложи санкции за неизпълнение, Съдът счита, че те са били и са *a priori* достъпен път на защита, годен да поправи неблагоприятното положение, в което жалбоподателите Клаус и Ван Зандберген са били поставени. Оттук Съдът приема, че процедурата по привременни мерки е ефективно средство за защита, което тези жалбоподатели са могли да използват и следователно по отношение на тях не е налице нарушение на чл. 5, § 4 и на чл. 13 от Конвенцията, във връзка с чл. 3.

2. ПРАВО НА ЖИВОТ

Оплакването за нарушението на материалния аспект на чл. 2 свързано с употребата на сила при задържането на г-н И.И. е необосновано, тъй като установените от експертизите травматични увреждания нямат връзка с настъпването на смъртта, а полицаите е нямало как да знаят, че г-н И.И. има сърдечно заболяване, което в ситуация на физическо усилие (бягство, борба с полицаите при опит да му сложат белезници) е причинило смъртта в рамките на минути. В допълнение полицаите са повикали своевременно линейка, която е пристигнала в рамките на 10 минути. При тези обстоятелства не може да се каже, че властите не са осигурили бърза медицинска помощ на г-н И.И. с оглед спасяване на живота му.

Няма нарушение на процедурния аспект на чл. 2 при разследването на смъртта на родственика на жалбоподателите, настъпила при опит за задържането му от полицията, тъй като разследването е било адекватно, проведено от лица, за които не може да се предполага, че са не са били независими. Процесуалните задължения, произтичащи от чл. 2, не изискват провеждането на публични заседания, поради което обстоятелството, че съдилищата са

потвърдили прекратяването с мотивирано решение само въз основа на материалите по досъдебното производство също не представлява нарушение.

Решение по допустимостта [I.I. and M.S. against Bulgaria \(dec.\)](#) (no. [77370/16](#))

В нарушение на чл. 2 от Конвенцията в процедурния му аспект, отговорът на националната система като цяло в случай на установена от властите лекарска небрежност, причинила смъртта на новородено, не е бил адекватен. Забавянията, довели до погасяване на наказателното преследване поради давност, са лишили разследването от ефективност, а гражданското производство не е задоволило процедурното изискване за предоставяне на подходящо обезщетение.

Решение по делото [Scripnic c. République de Moldova \(n° 63789/13\)](#)

Фактите: През 2003 г. новородената дъщеря на жалбоподателите починала ден след раждането си. Те сезирали прокуратурата, която отказала да образува наказателно производство, но през 2006 г. заместник-главният прокурор отменил

отказа и било започнато разследване за медицинска небрежност, довела до смърт. Съгласно заключението на назначената съдебномедицинска експертиза, представено през 2009 г., смъртта била причинена от черепно-мозъчни травми в резултат на медицинските манипулации при раждането и било възможно да се избегне със секцио. Прокуратурата привлякла като обвиняем д-р L. Съдът, пред който било отнесено делото, констатирал, че наказателната отговорност е погасена поради изтичане на предвидената в закона давност и прекратил производството. Искът за обезщетение, който жалбоподателите предявили пред гражданския съд срещу д-р L. и срещу болницата, бил отхвърлен по отношение на болницата и уважен частично по отношение на лекаря. За претърпените неимуществени вреди д-р L. бил осъден да им заплати сума, равняваща се на 3 700 евро.

Решението:

20-21. Жалбоподателите се оплакват, че не са получили подходяща обезвреда за смъртта на дъщеря си. Позовават се на чл. 6 от Конвенцията. Съдът обаче намира, че следва да разгледа оплакването през призмата на чл. 2 (*Lopes de Sousa Fernandes c. Portugal* [GC], n° 56080/13, § 145).

22-25. По допустимостта на жалбата правителството повдига възражение за неизчерпване на вътрешноправните средства за защита. Молдовското право позволявало ангажиране на наказателната отговорност на юридически лица и жалбоподателите следвало да подадат тѣжба срещу болницата, в която работел д-р L. Гражданският им иск срещу нея бил обречен на неуспех, без отговорността ѝ да е установена в отделно наказателно производство. Жалбоподателите възражават, че властите са били длѣжни да изяснят евентуалната наказателна отговорност на всички замесени, включително болницата.

Съдът отбелязва, че възражението е тясно свързано със съществуването на оплакването за неспазване на позитивните задължения на държавата по чл. 2 от Конвенцията и следва да бъде разглеждано заедно с него, тѣй като и двете се отнасят до различните правни средства, които жалбоподателите са могли да използват, за да бъдат изяснени обстоятелствата и виновните лица да понесат отговорността за действията си и да заплатят адекватно обезщетение (срв. *Nicolae Virgiliu Tănase c. Roumanie* [GC], n° 41720/13, §§ 103-104).

26-27. По съществуването на оплакването жалбоподателите поддържат, че властите не са изпълнили задължението си по чл. 2 в процедурния му аспект поради прекратяването на наказателното производство, неоснователното отхвърляне на иска им срещу болницата и присъденото им недостатъчно обезщетение за неимуществени вреди. Правителството изтъква, че виновното поведение на лекаря е било установено въпреки прекратяването на наказателното производство и това позволило ангажирането на гражданската му отговорност. Размерът на обезщетението за неимуществени вреди бил определен въз основа на множество фактори и не бил неразумен. Искът на жалбоподателите срещу болницата бил отхвърлен, тѣй като те не подали тѣжба срещу нея.

28-31. Съдът отбелязва, че жалбоподателите не се оплакват от нарушение на чл. 2 в материалния му аспект и се поставя само въпросът дали е спазено произтичащото от тази разпоредба процедурно задължение, който той следва да разгледа в светлината на принципите, припомнени по делото *Lopes de Sousa Fernandes c. Portugal* [GC] (n° 56080/13, §§ 214-221). Той отново подчертава, че по силата на това процедурно задължение държавите трябва да създадат ефективна и независима правосъдна система, годна да

установи причината за смъртта на лице, което е било поверено на здравни професионалисти – независимо дали работят в публичния или в частния сектор – и те да понесат отговорността за действията си. Когато посегателството върху правото на живот не е умишлено, а е резултат на медицинска грешка или небрежност, разглежданото задължение не налага непременно да е налице средство за защита от наказателноправен характер и е спазено, ако правната система предоставя на жертвите гражданскоправно средство – самостоятелно или комбинирано с наказателноправно – което позволява установяване на отговорността на съответните лекари и получаване на подходящо обезщетение (пак там, §§ 137 и 215, и *Mehmet Ulusoy et autres c. Turquie*, n° 54969/09, § 91 с препратки). В случаи като настоящия, в които са съществували както граждански, така и наказателни средства за защита, Съдът трябва да прецени дали при конкретните обстоятелства вътрешният правен ред като цяло е дал възможност за надлежно разглеждане на въпроса (цитираните *Lopes de Sousa Fernandes*, § 225, и *Nicolae Virgiliu Tănase*, § 169). В това отношение той потвърждава, че в случаите на медицинска небрежност трябва да се даде предимство на използването на гражданскоправно средство, но наказателният път за защита, ако в крайна сметка е приет за ефективен, може да е достатъчен за спазване на разглежданото процедурно задължение (цитираното *Mehmet Ulusoy et autres*, § 92 и препратките там). Претърпялото вреди лице може да използва едно или повече от наличните правни средства, включително наказателния път за защита, с тази разлика, че властите не са непременно длъжни да предприемат разследване служебно. Следователно процедурните задължения влизат в действие, ако заинтересованите лица инициират наказателно производство (пак там).

32-39. В настоящия случай нито се твърди, нито има данни да се касае за умишлено посягане на правото на живот, т.е. по принцип гражданскоправно средство за защита е в състояние да изпълни дефинираното по-горе позитивно задължение. Все пак жалбоподателите са използвали и наказателния път. Съдът не се съгласява с правителството, че за да изчерпят вътрешноправните средства за защита по отношение на болницата, те е трябвало да формулират изрично оплакване срещу нея. С оглед на произтичащото от чл. 2 процедурно задължение, което властите имат в здравната сфера – да създадат ефективна правосъдна система, годна, наред с другото, да осигури виновените да понесат отговорността за действията си, Съдът смята, че след като жалбоподателите са сезирали прокуратурата във връзка със смъртта на дъщеря си, компетентните органи са били тези, които е трябвало да идентифицират и преследват лицата, включително юридическите, чиято наказателна отговорност може да бъде ангажирана съгласно националното право. Дори и да се предположи обаче, че жалбоподателите не са спазили надлежната форма, Съдът не е убеден, че установяването на наказателно правонарушение от страна на болницата е предпоставка за ангажиране на гражданската ѝ отговорност. Това не е изрично посочено в закона, а правителството не подкрепя довода си и с национална съдебна практика. Съдът отбелязва също така, че по молдовското право гражданските съдилища са оправомощени да ценят доказателствата в целостта им по свое вътрешно убеждение и не са формално обвързани от евентуалните заключения на органите на наказателното преследване (като се позовава на *Ciorap c. République de Moldova (n° 4)*, n° 14092/06, §§ 28, 34-38 и 57-58, където болницата е била осъдена да заплати обезщетение за причинените от лекарите вреди, въпреки

липсата на установено наказателно правонарушение от нейна страна, както и на съдебно решение, потвърдено от Върховния съд през 2013 г.). Накрая Съдът отбелязва и че по отношение на болницата не е бил постановен отказ за образуване на наказателно производство, т.е. настоящият случай е различен от серията дела (напр. *I.P. c. République de Moldova*, n° 33708/12, § 42), по които на плоскостта на чл. 13 във връзка с чл. 2 и чл. 3 от Конвенцията той е направил извода, че по молдовското право такъв отказ прави илюзорна възможността за успех на граждански иск, основан на същите факти и твърдения. По тези съображения Съдът отхвърля възражението на правителството за неизчерпване на вътрешноправните средства за защита.

40. Съдът счита, че следва да прецени дали наказателното производство срещу д-р L. е било ефективно, тъй като съгласно практиката му е възможно то да е достатъчно за изпълнение на процедурното задължение по чл. 2. Отбелязва, че на висшестоящия прокурор са били необходими три години, за да отмени първоначалния отказ за образуване на наказателно производство, а получаването на заключение на съдебномедицинска експертиза и привличането на д-р L. като обвиняем е отнело на прокуратурата още две години и половина, като няма никакви данни тези закъснения да се дължат на поведението на жалбоподателите или на обективни фактори. Освен това делото не е било особено сложно. В крайна сметка съдът, пред който е било отнесено, просто е констатирал изтичането на давността. При това положение Съдът намира, че предприетото от властите разследване трудно може да се приеме за ефективно, тъй като погасяването на наказателното преследване поради давност е несъвместимо със задължението на властите за бързо изясняване на

отговорността (напр. *Üstdağ c. Turquie*, n° 41642/08, § 69).

41-49. Що се отнася до ефективността на гражданското производство Съдът отбелязва най-напред, че според гражданските съдилища виновното поведение на д-р L. е изключвало отговорността на болницата. В тази връзка той напомня, от една страна, че по отношение на правилното тълкуване и прилагане на вътрешното право ролята му е главно да се убеди, че решенията на националните съдилища не са произволни или очевидно неразумни, което в случая няма основание да приеме (напр. *Paci c. Belgique*, n° 45597/09, § 73), а от друга страна, че иск за обезщетение само срещу допусналите медицинска небрежност лекари по принцип е достатъчен за изпълнение на процедурното задължение по чл. 2 (напр. *Aydoğdu c. Turquie*, n° 40448/06, § 59). Единственият повдигнат от жалбоподателите въпрос, който остава да бъде решен от Съда, е дали размерът на обезщетението за неимуществени вреди, което д-р L. е осъден да им заплати, следва да се приеме за разумен. Съдът е посочвал многократно, че и размер на обезщетението, по-нисък от определяния от самия него, може да се счита за разумен, стига решенията на националните съдилища да са, наред с другото, съобразени с правната традиция и жизнения стандарт в страната (напр. *Vanchev c. Bulgarie*, n° 60873/09, § 36). И обратно, обезщетение, несъразмерно по-ниско от това, което той би определил по сходни дела, може да е недостатъчно и очевидно неразумно (*Sarishvili-Bolkvadze c. Géorgie*, n° 58240/08, § 93). Съдът напомня по-нататък, че по делото *Kocesi c. « l'ex-République yougoslave de Macédoine »* ((déc.), n° 41107/07, § 27) е обърнал внимание на разумния характер на присъденото обезщетение (около 44 000 евро), за да приеме, че гражданското производство относно смъртта на дете

вследствие на злополука е било ефективно, докато недостатъчното обезщетение за неимуществени вреди, присъдено от молдовските съдилища в случай на медицинска небрежност, го е довело до заключение за нарушение на чл. 8 от Конвенцията (*G.B. et R.B. c. République de Moldova*, n° 16761/09, §§ 32-33). Съдът отбелязва, че в настоящия случай размерът на присъденото обезщетение е чувствително по-нисък от този, който той определя обикновено по молдовски дела, по които е намерил нарушение на чл. 2 в процедурния му аспект (напр. *Ciobanu c. République de Moldova*, n° 62578/09, § 44, и *Lari c. République de Moldova*, n° 37847/13, § 44). Националните съдилища са посочили, че вземат предвид стандарта на живот в страната, но Съдът обръща особено

внимание на факта, че обезщетението, което те са присъдили по друго дело за деликтна отговорност в случай на смърт, е значително по-високо от определеното по настоящото дело. Поради това той не може да приеме размера му за разумен и счита, че изложените съображения са достатъчни, за да заключи, че гражданското производство не е задоволило процедурното изискване за предоставяне на подходящо обезщетение. При тези обстоятелства, макар и причинилата смъртта на детето лекарска небрежност да е била установена, отговорът на националната система като цяло не е бил адекватен, в съответствие със задължението, което чл. 2 от Конвенцията е налагал на Република Молдова, и Съдът установява нарушение на тази разпоредба в процедурния ѝ аспект.

3. ЗАБРАНА НА ИЗТЕЗАНИЯТА И НЕЧОВЕШКОТО ИЛИ УНИЗИТЕЛНО ОТНАСЯНЕ

Присъдената от съдилищата сума (730 евро) като обезщетение по ЗОДОВ за лошите материални условия в затвора в Бургас, в които жалбоподателят е изтърпявал наложеното му наказание в периода 2011 г. - 2016 г. е няколко пъти по-ниска от сумата, която Съдът би присъдил по подобни дела. Следователно жалбоподателят може да претендира, че е жертва на нарушение на чл. 3 и такова нарушение е налице.

Решение по делото [Pogosyan-Ahenobarb v. Bulgaria \(no. 65417/16\)](#)

Жалбоподателят, изтърпяващ наказание лишаване от свобода в затвора в Пазарджик, не е разполагал с неограничен достъп до санитарните помещения, при условие, че това не би представлявало действителен и сериозен риск за сигурността. Следователно е налице нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

Решение по делото [Iliev v. Bulgaria \(no. 63254/16\)](#)

Принудителното затваряне на психично болни правонарушители в

психиатрични крила на обикновени затвори в продължение на години без надежда за промяна и без подходяща медицинска грижа е в нарушение на забраната за нечовешко и унижително отнасяне.

Решение по делото [Venken et autres c. Belgique \(no 46130/14\)](#)

Виж по-горе раздел [„Допустимост на жалбите пред ЕСПЧ“](#)

Експулсирането в Русия на руски гражданин от чеченски произход след отнемането на неговия бежански статут на основание осъждането му за тероризъм, без властите да са взели предвид, че е запазил качеството си на бежанец и се ползва от принципа за забрана на връщането (non-refoulement), и без да са преценили *ex nunc* твърдения от него риск в случай на експулсиране, в светлината на това му качество и на принадлежността му към представляваща прицелна точка група, ще бъде в нарушение на чл. 3 в неговия процедурен аспект.

Решение по делото [K.I. c. France \(n° 5560/19\)](#)

Фактите: Жалбоподателят е руски гражданин от чеченски произход. Баща му и братята на баща му участвали активно в

съпротивата по време на първата чеченска война (1994 – 1996 г.). Жалбоподателят твърди, че в края на 2010 г. и два пъти през 2011 г., когато бил на 17 години, руските власти го задържали, изтезавали го, обиждали го и го заплашвали, за да го принудят да се внедри сред бунтовниците и им предава информация. Роднините му го снабдили с международен паспорт, за да може да избяга от страната. През Полша, където оставил руския си международен паспорт, той пристигнал във Франция и поискал убежище там. През януари 2013 г. френският орган за закрила на бежанците и апатридите му предоставил статут на бежанец.

През ноември с.г. жалбоподателят бил задържан от френските власти по обвинение, че е участвал в престъпна група с цел подготовка на терористичен акт. През април 2015 г. френският съд го признал за виновен в свързани с тероризъм деяния и му наложил наказание 5 години лишаване от свобода, като приел, наред с другото, че от септември 2012 г. е организиран заедно със съучастник отиването им в Сирия, осъществено следващата година – отново през Полша, където той взел обратно руския си международен паспорт. В Сирия преминал военно обучение и се бил като член на джихадистка група. Вследствие на това осъждане и поради сериозната заплаха, която представлявало за обществото присъствието на жалбоподателя във Франция, през 2016 г. органът за закрила на бежанците отнел бежанския му статут на основание вътрешноправна разпоредба, транспонираща чл. 14, § 4 (б) от Директива 2011/951, след като го изслушал. Националният съд по правото на убежище

¹ Директива 2011/95/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13.12.2011 г. относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, за единния статут на бежанците или на лицата, които отговарят на условията за субсидиарна закрила, както и за съдържанието на предоставената закрила

отхвърлил жалбата му срещу този акт, а Държавният съвет² отказал да приеме за разглеждане касационната му жалба.

През 2015 г. била издадена заповед за експулсиране на жалбоподателя като представляващ сериозна заплаха за общественения ред, придружена от решение за определяне на Русия като страна, в която да бъде изпратен. По негова жалба административният съд отменил това решение – от една страна като недостатъчно мотивирано, по-специално що се отнася до рисковете от нечовешко или унижително отношение, на които може да бъде изложен в случай на завръщане в тази държава, а от друга страна, тъй като към момента на оспореното решение все още се ползвал от статута на бежанец и следователно законосъобразното му изпращане там било невъзможно. През 2019 г. Русия отново била определена като страната, в която да бъде изпратен жалбоподателят, като компетентният орган приел за недоказани твърденията му, че това би го изложило на личен, реален и сериозен риск. Административният съд оставил жалбата му без уважение с мотиви, че бежанският му статут е отнет, а наличието на общ и индивидуален риск от малтретиране – недоказано.

Решението:

92-102. Жалбоподателят твърди, че изпращането му в Руската федерация ще го изложи на отношение, противоречащо на чл. 3 от Конвенцията. Позовава се на доклада на Амнести Интернешънъл за състоянието на правата на човека в света през 2017-2018 г., според който има ново влошаване на положението в Чечня и са получени сведения за изчезвания, незаконни задържания, изтезания на задържани и извънсъдебни екзекуции в

² Върховната френска административна юрисдикция (Б.пр.)

Северен Кавказ, както и на доклад на неправителствена организация от 2013 г. за малтретиране на чеченски бойци. Посочва и доклади, според които в наказателния процес в Русия не се зачитат основните права, руският закон предвижда по-тежки наказания за тероризъм и екстремизъм, фабрикуват се процеси и се изтръгват признания чрез мъчения, на каквито чеченската полиция подлага системно отказващите да ѝ сътрудничат като информатори и привържениците на фундаменталистското тълкуване на исляма. Относно личното си положение той изтъква преследването, на което бил подложен преди да напусне Русия и за което му бил признат бежанският статут, осъждането му за свързано с тероризъм престъпление, след което семейството му в Русия отново било подложено на натиск от страна на руските власти, както и тяхното отношение към лицата, считани за терористи. Поддържа, че с оглед на тези обстоятелства е изложен на реален и сериозен риск от нечовешко и унижително отношение, ако се върне там.

103-114. Правителството отбелязва, че повечето доклади, на които се позовава жалбоподателят, не са актуални, а публикуваните през 2018 г. не сочат обща практика на малтретиране на заподозрени в принадлежност към терористично движение, както и че не са му известни доклади за 2017 г. и 2018 г., в които да се твърди системна практика на произволни задържания и малтретиране на чеченци, заподозрени, че са се били за Ислямска държава в Сирия. Счита, че положението в Чечня не е такова, че да е пречка за всяко експулсиране там, както приемал и Съдът (*R.K. et autres c. France*, по 68264/14, §§ 49-50, *R.M. et autres c. France*, по 33201/11, §§ 50-51, *I.S. c. France*, по 54612/16, §§ 47-48, и *M.I. c. Bosnie-Herzégovine*, по 47679/17, §§ 45-46). След 2012 г. Франция експулсирала 14 свързани с терористични

движения руски граждани от чеченски произход, заподозрени или осъдени за терористични деяния, и те не оспорили избора на Русия като страна, в която да бъдат изпратени, нито се оплакали, че впоследствие там са претърпели отношение, противоречащо на чл. 3 от Конвенцията. Следователно нямало потвърден общ риск и била необходима индивидуална преценка. Жалбоподателят не доказал наличието на конкретен индивидуален риск. Бежански статут му бил признат въз основа на минали факти, които не позволявали да се установи реалността на сегашните му опасения, а дори и тогава той не успял да обясни защо би бил принуждаван да влезе в контакт с бунтовниците и как роднините му са получили от властите международния му паспорт. Обясненията, които дал пред органа за закрила на бежанците при изслушването след осъждането му, били неточни и непоследователни що се отнася до твърдяното продължаващо наблюдение на близките му и на самия него и до условията, при които близките му са получили „вътрешния“ му паспорт. Правителството оспорва и доказателствената стойност на представените от жалбоподателя свидетелски показания и статии от пресата. Той влязъл в Турция и след това в Сирия с международния си руски паспорт, макар да било ноторно, че властите на тези две държави си сътрудничат с Русия и че Турция е връщала там джихадисти от чеченски произход. Като използвал този паспорт, жалбоподателят, вече бежанец, показал вяръност към страната си на произход. Съучастникът му, осъден заедно с него, се върнал в Чечня от Сирия и нямало твърдения да е бил подложен на малтретиране. И накрая правителството отбелязва, че руските власти не са поискали екстрадиране на жалбоподателя, нито са изпълнили твърдените заплахи срещу неговите близки. Не било ясно и как са узнали за осъждането му.

115-116. Съдът започва изложението на приложимите общи принципи с предварителни бележки относно предмета и естеството на привременните мерки по правило 39 от процедурния си правилник, каквито е постановил в случая. Припомня, че когато е налице правдоподобно твърдение за риск от непоправима вреда за упражняването на някое от спадащите към ядрото на защитените от Конвенцията права, като правото по чл. 3, привременната мярка цели запазване на правата и интересите на страните по висящ пред Съда спор, до произнасянето на окончателно решение. Ако ответната държава експулсира жалбоподателя въпреки постановената привременна мярка, Съдът може да заключи, че тя е нарушила задълженията си по чл. 34 от Конвенцията (напр. *M.A. c. France*, по 9373/15, § 71). От общата логика на правило 39 следва, че решението то да бъде приложено по дадено дело по принцип се взема в много кратък срок, за да се избегне реализирането на риска, и често въз основа на ограничена информация, като фактите по делото се установяват в целостта им едва в решението по съществуващото оплакване. Все пак, когато това е възможно с оглед на изискването за бързина, Съдът може да поиска от ответната държава допълнителни сведения, преди да се произнесе по искането за привременни мерки, или да реши да приложи правило 39 временно, докато получи такива сведения от двете страни, както е постъпил в случая. Може да се наложи той да посочи привременни мерки въз основа на факти, които – макар и a priori да изискват прилагането им – впоследствие се допълват или оспорват до степен да се постави под въпрос доколко мерките са оправдани (напр. *Mamatkoulou c. Turquie* [GC], nos 46827/99, 46951/99, §§ 104 и 125).

117. Относно прилагането на чл. 3 по дела за експулсиране Съдът напомня, че

договарящите държави имат право, по силата на утвърден принцип на международното право и без да се засягат задълженията им по договори, в т.ч. по Конвенцията, да контролират влизането, пребиваването и извеждането на лица, които не са техни граждани. Експулсирането на чужденец обаче може да повдигне въпрос по чл. 3 и следователно да ангажира отговорността на държавата по Конвенцията, когато има сериозни и потвърдени основания да се смята, че той ще бъде изложен на реален риск от противоречащо на чл. 3 отношение, ако бъде експулсиран в съответната страна. В такъв случай чл. 3 подразбира задължение лицето да не бъде експулсирано там (*A.M. c. France*, n° 12148/18, § 113).

118-119. Съдът подчертава, че осъзнава добре колко голяма опасност представлява тероризмът, а оттам и сериозните предизвикателства в борбата срещу него, както и огромните трудности, срещани понастоящем от държавите при защитата на населението им. Той намира за легитимно пред подобна заплаха те да проявяват значителна твърдост по отношение на лицата, допринасящи за терористични актове, които не може да толерира в никакъв случай. Съдът напомня обаче, че защитата, която предоставя чл. 3 от Конвенцията, е абсолютна. Необходимото – и достатъчно – условие, за да бъде едно проектирано принудително отвеждане в противоречие с Конвенцията, е рискът съответното лице да бъде подложено на забранено от чл. 3 отношение в страната, в която се изпраща, да е реален и да се базира на сериозни и потвърдени основания, дори когато лицето се приема като представляващо заплаха за националната сигурност на договарящата държава. С други думи, не е необходимо Съдът да разглежда твърденията, че даден жалбоподател е замесен в терористична дейност, тъй като съгласно актуалната

съдебна практика този аспект не е релевантен при анализа по чл. 3 (напр. *O.D. c. Bulgarie*, по 34016/18, § 46).

120-121. Съдът припомня и принципите за оценка на риска *ex nunc* и за субсидиарност. Ако жалбоподателят все още не е експулсиран, датата, към която се прави преценката, е тази на разглеждането на делото от Съда и се изисква пълна и актуална оценка, когато трябва да се вземе предвид появила се след окончателното решение на властите информация (напр. цитираното *A.M. c. France*, § 115). Съдът няма правомощия да замества виждането на националните съдилища за фактите със своето собствено. По делата, в които се оспорва експулсирането на търсещо убежище лице, той се въздържа да прави самостоятелна преценка на молбите за убежище или да контролира начина, по който държавите изпълняват задълженията си по Конвенцията на ООН за статута на бежанците (Женевската конвенция). По правило националните власти са в най-добра позиция да преценят не само фактите, но и правдоподобността на свидетелските показания. Съдът обаче трябва да се увери, че тяхната преценка е адекватна и достатъчно подкрепена от данните, произхождащи от вътрешни и други надеждни и обективни източници (*X. c. Pays-Bas*, по 14319/17, § 72).

122-123. Що се отнася до връзката между правото по Конвенцията, правото на Европейския съюз (ЕС) и Женевската конвенция Съдът отбелязва, че първичното право на ЕС признава правото на убежище и правото на международна закрила (чл. 78 от ДФЕС и чл. 18 от Хартата на основните права). Освен това съгласно чл. 14, § 6 от Директива 2011/95 принципът за забрана на връщането (*non-refoulement*) и някои права, закрепени в правото на ЕС с оглед на Женевската конвенция (членове 3, 4, 16, 22, 31, 32 и 33 от тази конвенция) са приложими, за разлика от другите права по

тези два инструмента, по отношение на всяко лице, което се намира на територията на държава членка и отговаря на материалните условия да бъде считано за бежанец, дори и да не е получило формално бежански статут или той да му е бил отнет (*N.D. et N.T. c. Espagne [GC]*, nos 8675/15, 8697/15, § 183). Съдът подчертава обаче, че съгласно чл. 19 и чл. 32, § 1 от Конвенцията той няма компетентност да прилага правните разпоредби на ЕС или да разглежда твърдения, че те са нарушени, освен ако и доколкото нарушенията може да са засегнали правата и свободите, гарантирани от Конвенцията. Наред с това в производствата по преюдициални запитвания, например по въпроса за запазването на качеството на бежанец след отнемането на бежанския статут, Съдът на ЕС (CEC), за разлика от националните юрисдикции и Съда, понякога е сезиран да се произнесе относно валидността *in abstracto* на възможностите, предвидени в разпоредбите на правото на ЕС (вж. заключението на генералния адвокат по съединени дела C-391/16, C-77/17 и C-78/17, § 132). Погледнато по-общо, на първо място националните власти, и по-специално съдилищата, са тези, които следва да тълкуват и прилагат вътрешното право, ако е необходимо в съответствие с правото на ЕС, а ролята на Съда се свежда до преценка дали последиците от решенията им в даден конкретен случай са съвместими с Конвенцията. Погледнато по-специално, до момента Съдът не се е произнасял относно разграничението в правото на ЕС и във вътрешното право между бежанския статут и качеството на бежанец. Той подчертава, че нито Конвенцията, нито протоколите към нея защитават правото на убежище като такова. Защитата, която те осигуряват, се ограничава до установените в тях права, включително гарантираните от чл. 3 на Конвенцията. Член 3 обхваща забраната за връщане (*non-refoulement*) по смисъла на

Женевската конвенция (цитираното *N.D. et N.T. c. Espagne* [GC], § 188).

124-125. Относно преценката за наличие на реален риск Съдът отбелязва, че за да установи дали има сериозни и потвърдени основания да се смята, че съответното лице е изложено на такъв риск, следва да разгледа положението в страната, в която то се изпраща, през призмата на чл. 3 от Конвенцията. Малтретирането, на което жалбоподателят твърди, че ще бъде изложен, трябва да достига определена минимална тежест, за да попадне в приложното поле на чл. 3. Оценката на този минимум зависи от всички данни по делото (напр. цитираното *A.M. c. France*, § 114) и въпреки че има известен спекулативен елемент, Съдът винаги е проявявал голяма предпазливост, особено когато се поставят и въпроси във връзка с обществената сигурност, и е разглеждал грижливо представените му материали в съответствие с изисквания доказателствен стандарт, преди да наложи привременна мярка по правило 39 или да заключи, че извеждането от територията би било в противоречие с чл. 3 (*Saadi c. Italie* [GC], по 37201/06, § 142). Относно разпределението на доказателствената тежест Съдът напомня, че по принцип жалбоподателят трябва да представи доказателства за наличието на сериозни основания да се смята, че ако спорната мярка бъде изпълнена, той ще бъде изложен на реален риск от противоречащо на чл. 3 отношение (вж. относно търсещи убежище напр. *F.G. c. Suède* [GC], по 43611/11, § 112). Не става въпрос за сигурно доказване на твърденията му, че ще бъде изложен на забранено отношение (*X. c. Pays-Bas*, по 14319/17, § 74), но той трябва да докаже съществуването на сериозни и потвърдени основания да се смята, че в случай на изпълнение на мярката е изложен на реален риск. Когато такива доказателства бъдат представени, в тежест на правителството е

да разсея евертуалните съмнения във връзка с тях (цитираните *Saadi*, § 129, и *A.M. c. France*, § 118).

126-127. Съдът пристъпва към прилагане на изложените принципи в настоящия случай. По отношение на общото положение в Северен Кавказ той вече е приемал, че въпреки докладите за тежки нарушения на правата на човека в Чечня, положението не е такова, че всяко изпращане обратно в Руската федерация да би съставлявало нарушение на чл. 3 от Конвенцията (напр. цитираните *R.K. et autres c. France*, §§ 49-50, *R.M. et autres c. France*, §§ 50-51, *M.I. c. Bosnie-Herzégovine*, §§ 45-46). Съдът не вижда основание да ревизира този си извод с оглед на международните доклади (които цитира в §§ 85-91 от решението си, а именно изброените в решението по делото *M.V. et M.T. c. France*, по 17897/09, §§ 23-25, и в решението по допустимостта по цитираното *I.S. c. France*, §§ 29-31, както и информацията за развитието след 2018 г. и за положението на заподозрените или осъдените за тероризъм, която се съдържа в доклади на Европейската служба за подкрепа в областта на убежището (EASO)³, на Генералния комисариат за бежанците и апатридите (независима белгийска федерална администрация)⁴, в публична декларация на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията за Руската федерация относно Чеченската република и други републики в Северен Кавказ от 11 март 2019 г.⁵ и в доклад на Freedom House от 4 март 2020 г.⁶). Съдът намира, че осигурената от чл. 3 защита може да влезе в действие само ако жалбоподателят е в състояние да докаже съществуването на сериозни основания да

³

https://www.ecoi.net/en/file/local/1442027/4792_1535636056_chechens-in-rf.pdf

⁴ <https://www.cgra.be/en/country-information/tsjetsjenie-veiligheidssituatie-0>

⁵ <https://rm.coe.int/16809371ef>

⁶ <https://www.ecoi.net/en/document/2025879.html>

се смята, че в конкретния случай изпращането му обратно в Руската федерация ще доведе до реален риск от отношение, което се счита за забранено от чл. 3. От международните доклади се вижда, че особен риск може да има за някои категории от населението на Северен Кавказ и в частност на Чечня, като членовете на въоръжената съпротива, лицата, които властите смятат за такива, техните близки, лицата, които са ги подпомагали по един или друг начин, гражданите, принуждавани от властите да им сътрудничат, и лицата, заподозрени или осъдени за тероризъм. Поради това Съдът намира, че оценката на риска, на който е изложен жалбоподателят, трябва да се направи на индивидуална основа, като се държи сметка за факта, че е възможно лицата с профил, съответстващ на някои от посочените категории, да привлекат вниманието на властите повече от останалите.

128-129. Що се отнася до личното положение на жалбоподателя Съдът отбелязва, че изложените от него аргументи са от общ характер, но опасенията му изглеждат основани на два елемента – първо, твърдените задържания и изтезания в Русия поради родствените му връзки с лица, подкрепили чеченската партизанска война и поради отказа му да сътрудничи на властите, за което все още бил издирван и за което му бил предоставен бежанският статут, и второ, осъждането му във Франция, което станало известно на руските власти, и обстоятелството, че те го издирвали заради връзките му с джихадистка група в Сирия. Съдът обръща внимание, че за първи път в случай на експулсиране в Руската федерация от него се иска да разгледа съществуването на основание на чл. 3 от Конвенцията оплакване, направено от руски гражданин от чеченски произход, който твърди, че е изложен на риск от отношение в противоречие с тази

разпоредба поради осъждането му в ответната държава за свързани с тероризъм деяния. Освен това се касае и за жалбоподателя, който предоставен от тази държава бежански статут е отнет.

130-134. Относно първия елемент Съдът намира, че макар и да няма за задача да определи последиците от отнемането на бежански статут на жалбоподателя от гледна точка на Женевската конвенция, правото на ЕС или френското право, все пак при разглеждането на настоящото дело трябва да вземе предвид, че за да му предоставят този статут, френските власти са приели за достатъчно доказан риска той да бъде преследван в страната си на произход. Според Съда обаче това е само отправна точка при анализа относно настоящото му положение, който той трябва да направи единствено от гледна точка на чл. 3 от Конвенцията (вж. *mutatis mutandis M.G. c. Bulgarie*, no 59297/12, § 88). Съдът отбелязва най-напред, че от събитията, заради които на жалбоподателя е признат статут на бежанец, е изминало време и само двама от близките му все още живеят в Чечня, а мъжете от семейството му са починали или са получили международна закрила в Европа. Освен това скоро след предоставянето на бежанския статут той е отпътувал от Франция към Сирия през Германия, Полша (където е получил обратно руския си международен паспорт), Украйна и Турция. Съдът обръща внимание и че писмените свидетелски показания, представени от жалбоподателя в подкрепа на твърденията му за продължаващ интерес на властите към него, не са датирани и не е доказана родствената му връзка със свидетеля. Също така, при изслушването му от органа за закрила на бежанците през 2015 г. той е дал много уклончиви обяснения относно твърденията си на руската прокуратура да влезе в контакт с него, от една страна, а от друга по делото няма данни руските или

чеченските власти все още да го издирват във връзка със събитията през 2011 г. Съдът отбелязва също така, че жалбоподателят не обяснява как тогава му е бил издаден международен паспорт, което изглежда твърде невероятно за лице, вече привлякло вниманието на руските власти (напр. цитираното *R.K. et autres c. France*, § 54). Въобще не твърди и близките му да са били притеснявани от властите за това, че след неговото бягство във Франция са поискали да му бъде издаден „вътрешен“ паспорт и са го получили.

135-138. Във връзка с втория елемент Съдът не се съгласява с правителството, че връщането в Русия на други лица, осъдени във Франция за участие в терористична дейност, които не са се позовали на риск от гледна точка на чл. 3, означава липса на такъв риск и за жалбоподателя. Съдът не изключва руските власти да са узнали за неговото осъждане във Франция, но не вижда данни те да са проявили особен интерес или да го издирват за връзки с джихадистка група в Сирия. Не са поискали екстрадирането му, нито препис от присъдата. Нищо не сочи и да го издирват за правонарушения, извършени на руска територия или другаде. При всички положения естеството на постановената във Франция присъда, както и националният и международен контекст, белязан дълбоко и трайно от борбата срещу тероризма, не изключват възможността при завръщането му в Русия той да бъде подложен на мерки за контрол и наблюдение, които обаче не могат да съставляват *ipso facto* забранено от чл. 3 отношение. Съдът вече е приемал, че въпросът по подобни дела е не дали жалбоподателят би бил задържан, разпитван и дори осъден в страната, в която се изпраща. Само по себе си това не противоречи на Конвенцията. Задачата на Съда се свежда до проверка дали в тази страна той рискува да бъде малтретиран или изтезаван, в нарушение на чл. 3

(*X. c. Suède*, по 36417/16, § 55). В случая националният съд, който е в по-добра позиция да прецени достоверността на твърденията на жалбоподателя, е отхвърлил жалбата му срещу определянето на Русия като страната, в която следва да бъде изпратен, след като е анализирал от гледна точка на чл. 3 посочените от него рискове. При все това остава да се определи дали предвид обстоятелствата, довели до решението да му се предостави бежански статут, проведеното от френските власти производство е било адекватно и е позволило всеобхватно разглеждане на личното му положение.

139-146. Съдът е посочвал, че за търсещите убежище може да е трудно и дори невъзможно да представят в кратък срок доказателства, по-специално ако трябва да ги получат в страната, от която твърдят, че са избягали, и често е необходимо съмнението да се тълкува в тяхна полза (*J.K. et autres c. Suède* [GC], по 59166/12, §§ 92-93). В случая това не е необходимо, тъй като жалбоподателят не е в положението на току-що напуснал страната си бежанец и следователно не може да се счита за „уязвим“ поради преживяното при скорошната миграция (напр. *Ilias et Ahmed c. Hongrie*, [GC], по 47287/15, § 192) от гледна точка на разпределението на доказателствената тежест. Съдът напомня, че без да се засяга тази тежест, е необходима пълна и *ex nunc* преценка, когато трябва да се вземат предвид възникнали след окончателното решение на вътрешните власти фактори. Два дни преди френският административен съд да се произнесе окончателно по твърдените от жалбоподателя рискове, ако се завърне в Русия, СЕС е постановил⁷, че отнемането на бежанския статут съгласно чл. 14, § 4 от

⁷ Решение на Съда (голям състав) от 14 май 2019 г. по съединени дела C-391/16, C-77/17 и C-78/17 *М срещу Министерство внитра и X и X срещу Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides*

Директива 2011/95 в случай на заплаха за сигурността или обществото на приемащата държава членка не води до лишаване от качеството на бежанец, което не зависи от формалното му признаване чрез предоставянето на бежански статут, и съответната държава членка не може да дерогира принципа на забрана за връщане (*non-refoulement*). От тази практика, която и Държавният съвет е приложил в свое решение от 2020 г., следва, че въпреки отнемането на бежанския му статут, жалбоподателят е запазил качеството си на бежанец, тъй като френският съд е отхвърлил довода на органа за закриване на бежанците, че следва да се приложи изключващата клауза на чл. 1F от Женевската конвенция. Съдът напомня и своята практика, че качеството на бежанец е фактор, който властите следва да отчетат специално при преценката за реалността на риска в случай на експулсиране (*mutatis mutandis, Bivolaru et Moldovan c. France, nos 40324/16, 12623/17, § 141*). Френските власти обаче не са взели предвид запазването на това качество на жалбоподателя, когато са постановили да бъде изпратен в Русия и по-късно при упражнението съдебен контрол върху мярката, от което Съдът прави заключение, че те не са оценили твърденията от него за рисковете от гледна точка на това обстоятелство и на факта, че най-малкото при пристигането му във Франция през 2011 г., той е бил идентифициран като принадлежащ – тогава – към прицелна точка група. Съдът не изключва възможността френските власти, след пълен и задълбочен анализ на личното положение на жалбоподателя и проверка дали все още има качеството на бежанец, да биха стигнали отново до извод за липса на риск, какъвто е направил административният съд. В аналогични хипотези обаче Националният съд по правото на убежище е произнасял становища против експулсирането на някои лица в страните,

на които са граждани, с мотива, че макар да са загубили бежанския си статут, са запазили качеството си на бежанци, включително в случай на експулсиране в Русия на руски гражданин от чеченски произход с профил, подобен на този на жалбоподателя (без все пак да е идентичен). Приел е, че съответните решения за определяне на страната, в която се изпраща лицето, са в противоречие със задълженията на Франция, произтичащи от правото на защита на бежанците срещу връщане, с чл. 4 и чл. 19, § 2 от Хартата и с чл. 3 от Конвенцията. В заключение Съдът намира, с оглед на изложените съображения, че ако жалбоподателят бъде изпратен обратно в Русия при липсата на направена от френските власти преценка за липсване на твърдения от него за риск, ще бъде извършено нарушение на чл. 3 от Конвенцията в процедурния му аспект.

147-149. Предвид това заключение и фактите и становищата по делото Съдът счита, че е разгледал основния повдигнат в жалбата правен въпрос и не следва да разглежда основаното на чл. 2 от Конвенцията оплакване на жалбоподателя.

150-151. Съдът приема, че постановената привременна мярка трябва да продължи да се прилага до влизането на настоящото решение в сила, освен ако той реши друго.

Решението за прилагане на амнистия по отношение на извършителя на сексуално насилие и недостатъчните предприети от властите мерки за изпълнение на наложеното му наказание след отмяната на това решение са в нарушение на позитивните задължения на ответната държава по чл. 3 и чл. 8 от Конвенцията. Амнистиите и помилванията са главно въпрос на вътрешното право на държавите членки и по принцип не

противоречат на международното право, освен когато се отнасят за деяния, представляващи тежки нарушения на основните права на човека, каквото е сексуалното насилие, на което е станала жертва жалбоподателката.

Решение по делото [E.G. c. République de Moldova \(n° 37882/13\)](#)

Фактите: През 2009 г. жалбоподателката станала жертва на сексуално насилие. Тримата извършители, чиято първоначална мярка за неотклонение задържане под стража впоследствие била заменена, били осъдени условно на лишаване от свобода. По жалба на жертвата апелативният съд изменил първоинстанционната присъда, като постановил и ефективно изтърпяване на наказанията, с подлежащо на изпълнение решение от 2 декември 2009 г. Същия ден двама от тях били задържани в съдебната зала. Третият – V.B., за когото се отнася настоящото дело – не присъствал на заседанието и останал на свобода. През май 2010 г. властите го обявили за издирване за изпълнение на наложеното му наказание 5 години лишаване от свобода.

През април 2011 г. адвокатът на V.B. поискал от съда по отношение на него да бъде приложен Законът за амнистия от 2008 г.⁸ Първоинстанционният съд отказал, но с окончателно решение от 22 май 2012 г. апелативният съд приложил амнистията. През юни с.г. той възобновил производството по искане на прокуратурата и потвърдил решението на първоинстанционния съд, но след като Върховният съд му върнал делото, като приел, че не е имал компетентност, през

⁸ Член 5 от този закон гласи: „Лицата, на които е наложено наказание лишаване от свобода за срок от 7 или по-малко години и които към датата на влизане на настоящия закон в сила не са навършили 21 години (...), се освобождават от определеното им наказание.“

март 2013 г. обявил искането на прокуратурата за недопустимо. Впоследствие първоинстанционният съд възобновил производството относно амнистията по повторно искане на прокуратурата и през ноември 2013 г. апелативният съд потвърдил извода му, че при постановяване на решението от 22 май 2012 г. за прилагане на амнистията по отношение на V.B. не е било известно обстоятелството, че той не е спазил условията на освобождаването му под гаранция, поради което това решение било отново отменено. През октомври 2012 г. V.B. бил арестуван, но освободен същия ден въз основа на решението от 22 май 2012 г., въпреки че към момента то било отменено. След повторната му отмяна прокуратурата поискала от полицията да издири V.B., но се установило, че той е напуснал страната. Според последните сведения, изпратени на Съда от правителството, V.B. не е бил намерен, въпреки предприетото международно издирване.

Решението:

29. Жалбоподателката се позовава на чл. 3 и чл. 8 от Конвенцията и твърди, че властите са имали позитивни задължения, състоящи се в ефективно изпълнение на присъдата на V.B., които не са спазили. Оплаква се по-специално от решението за прилагане на амнистията по отношение на него, а за периодите, в които то е било отменено – от пропуска на властите да го издирват ефективно.

30-36. Правителството повдига възражение, че жалбата е недопустима поради неспазване на 6-месечния срок за подаването ѝ. Смята, че той е започнал да тече от окончателното решение на апелативния съд от 22 май 2012 г., за което се отнасяло основното оплакване на жалбоподателката, и не следвало да се отчитат използваните извънредни методи

за атакуването му. Съдът отбелязва, че трябва да прецени дали двата аспекта на оплакването в жалбата – относно амнистията и относно липсата на ефективни мерки в периодите, в които решението за прилагането ѝ спрямо V.B. е било отменено – следва да бъдат разграничени при изчисляването на срока. Напомня, че когато жалбоподателят е жертва на непрекъснати действия, извършвани от държавата или от нейно име, е налице „продължаващо положение“ и докато то трае, 6-месечният срок не тече (напр. *Călin et autres c. Roumanie*, n°s 25057/11 и др., § 57). Въпреки че продължаващите положения са различни (*Mocanu et autres c. Roumanie [GC]*, n°s 10865/09 и др., § 262), във всички случаи жалбоподателите следва да подадат оплакванията си „без прекалено забавяне“, щом стане очевидно, че няма реалистична перспектива за благоприятен изход или позитивно развитие на национално ниво (*Sokolov et autres c. Serbie (déc.)*, n°s 30859/10 и др., § 31 *in fine*). Съдът счита, че в настоящия случай жалбоподателката се оплаква основно от фактическата безнаказаност на V.B. и че нарушенията, които тя твърди – незаконосъобразно прилагане на амнистията по отношение на него и бездействие да бъде издирен, са неразривно свързани. Поради това при конкретните обстоятелства целият период, през който наложено на V.B. наказание е останало изпълнено, трябва да се разглежда общо що се отнася до 6-месечния срок. В заключение Съдът намира, че в съвкупността си твърдените от жалбоподателката нарушения съставляват продължаващо положение (срв. *Hornsby c. Grèce*, § 35, и *Sabin Popescu c. Roumanie*, n° 48102/99, § 51). Освен това отбелязва, че представените пред него доказателства не сочат перспективите за изпълнение на присъдата да са станали нереалистични. Поради това отхвърля възражението на правителството и обявява жалбата за допустима.

37-38. По съществуващото ѝ жалбоподателката поддържа, че неизпълнението на присъдата на V.B. е направило илюзорна защитата, която наказателната репресия на сексуалните посегателства би трябвало да гарантира, както и че прилагането на амнистията по отношение на него е било незаконосъобразно, а практиката на националните съдилища по Закона за амнистия от 2008 г. – непоследователна. Оплаква се и от пропуски на властите да изпълнят присъдата след отмяната на решението за прилагане на амнистията. Правителството поддържа, че позитивните задължения на държавата в случаите на насилие между частни лица са за средства, а не за резултат, поради което изпълнението на присъдата на V.B. попадало извън обхвата им. При все това посочва, че властите продължават усилията си да го издирят и арестуват.

39-41. Съдът напомня, че изнасилването и тежките сексуални посегателства попадат в приложното поле на чл. 3 от Конвенцията и същевременно засягат основните ценности и съществените аспекти на „личния живот“ по смисъла на чл. 8 (*Y c. Bulgarie*, n° 41990/18, §§ 63-64, и цитираните там решения). Общите принципи в материята са изложени по делото *M.C. c. Bulgarie* (n° 39272/98, §§ 149-52). По-специално, по силата на чл. 3 и чл. 8 държавите имат позитивното задължение да приемат наказателноправни разпоредби за ефективно санкциониране на изнасилването и да ги прилагат на практика чрез ефективно разследване и наказателно преследване. Позитивното задължение включва и криминализирането и ефективната репресия на всеки осъществен без съгласие сексуален акт (напр. *Z c. Bulgarie*, n° 39257/17, § 67). В този контекст се подразбира необходимостта от разумни бързина и усърдие. На плоскостта на чл. 2 Съдът е приемал, че изискването за провеждане на ефективно разследване може

да се тълкува и като налагащо на държавата задължение за изпълнение на влязлата в сила присъда без неоправдано забавяне. Всъщност изпълнението е неразделна част от позитивното задължение по тази разпоредба (напр. *Makuchyan et Minasyan c. Azerbaïdjan et Hongrie*, n° 17247/13, § 50). Според Съда същият подход следва да бъде приложен и по отношение на изпълнението на присъда за сексуално насилие, като част от позитивното задължение на държавата по силата на чл. 3 и чл. 8 от Конвенцията.

42-43. В настоящия случай присъдата на V.B. е подлежала на изпълнение от 2 декември 2009 г., но към момента на решението на Съда все още не е била изпълнена. Спрямо V.B. е била приложена амнистия, докато е бил издирван от властите и без да е изтърпял и ден от наказанието си. По дела относно изтезания или малтретиране от страна на държавни служители Съдът е приемал, че амнистията и помилването не следва да бъдат разрешени в тази област (напр. цитираното *Mocanu et autres*, § 326). Той потвърждава, че същият принцип се прилага и по отношение на упражнено от частни лица насилие (*Pulfer c. Albanie*, n° 31959/13, § 83). При все това амнистиите и помилванията са главно въпрос на вътрешното право на държавите членки и по принцип не противоречат на международното право, освен когато се отнасят за деяния, представляващи тежки нарушения на основните права на човека (цитираното *Makuchyan et Minasyan*, § 160). Съдът намира, че сексуалното насилие, на което е станала жертва жалбоподателката, представлява тежко посегателство върху правото ѝ на физическа и морална неприкосновеност и че съгласно цитираната съдебна практика прилагането на амнистия по отношение на един от извършителите му при конкретните обстоятелства в случая би могло да противоречи на задълженията,

които чл. 3 и чл. 8 от Конвенцията налагат на ответната държава.

44-45. Съдът отбелязва и липсата на единна практика на апелативния съд по прилагането на Закона за амнистия от 2008 г. То е било отказано на единия от другите двама извършители, който се е намирал в аналогично положение и вече е бил изтърпял част от наказанието си. Следователно в случая на V.B. апелативните съдии са упражнили дискрецията си така, че по-скоро да минимизират последиците от един крайно сериозен противозаконен акт, отколкото да покажат, че такива актове не могат да бъдат толерирани по никакъв начин (срв. *Ateşoğlu c. Turquie*, n° 53645/10, § 28 *in fine*, и цитираната там практика). В крайна сметка решението по отношение на V.B. е било отменено, но фактът, че се е ползвал от амнистията в течение на общо около година, е в противоречие с посочените по-горе процедурни изисквания на чл. 3 и чл. 8, още повече че това му е дало възможност да напусне Молдова точно преди последното решение за отмяна.

46-51. Накрая Съдът разглежда въпроса дали мерките за изпълнение на наказанието на V.B., предприети от властите извън периодите, в които се е ползвал от амнистията, са били достатъчни. Отбелязва най-напред, че те явно не са взели предвид първата отмяна на решението за прилагане на амнистията, като са го освободили въз основа на него веднага след ареста му, въпреки че към момента то не е имало правна сила. Според Съда това говори в най-добрия случай за липса на координация между различните държавни органи, довела до освобождаване на V.B. без валидно правно основание. Второто решение за отмяна пък е било предадено на компетентния да предприеме издирване орган повече от два месеца след постановяването му и прокуратурата е приела този срок за противоречащ на

вътрешноправните разпоредби. Макар впоследствие да е било установено, че V.B. е напуснал страната още преди решението, според Съда това със сигурност е забавило обявяването му за издирване в рамките на Общността на независимите държави. Също така, V.B. е бил обявен за международно издирване едва през 2015 г. и нищо в материалите по делото не обяснява подобно закъснение. Тези забавяния са несъвместими с посоченото по-горе изискване за бързина и усърдие. Поради изложеното Съдът намира, че предприетите от държавата мерки не са били достатъчни с оглед на задължението ѝ да изпълнява присъдите на извършителите на сексуално насилие. В заключение той приема, че прилагането на амнистията по отношение на V.B., както и неизпълнението на наказанието му са в противоречие с позитивните задължения на ответната държава по чл. 3 и чл. 8 от Конвенцията и е налице нарушение на тези разпоредби.

4. ПРАВО НА СВОБОДА И СИГУРНОСТ

Жалбоподателите са били държани в психиатрични крила на затвори без да са получили подходящо за психическото им състояние лечение и грижи, което прекъсва връзката между причините за лишаването от свобода и мястото и условията, при които е осъществено то.

Решение по делото [Venken et autres c. Belgique \(no 46130/14\)](#)

Виж по-горе раздел [„Допустимост на жалбите пред ЕСПЧ“](#)

Понятието „обосновано подозрение“ по чл. 5, § 1(с) не може да се тълкува разширително до степен, до която да нарушава правото на жалбоподателя на свобода на изразяване съгласно чл. 10 от Конвенцията.

Отказът за достъп до материалите по разследването на основание на Извънреден законодателен указ е възпрепятствало жалбоподателя ефективно да оспори заповедта за задържането му под стража и представлява нарушение на чл. 5, § 4.

Решение по делото [Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey \(no. 13252/17\)](#)

Фактите: Жалбоподателят е известен журналист, писател и редактор на телевизионни новинарски програми. Той е след основателите на всекидневника „Taraf“ и заема длъжността главен редактор до

оставката си през 2012 г. През 2015 г. започва да пише статии по актуални проблеми, които се публикуват на уебсайта „haberdar.com“. В дейността си жалбоподателят последователно изразява критично мнение към водената от правителството политика, използвайки остър език и препратките към понятия като „гражданска война“, „диктатура“ и т.н.

След опита за военен преврат в Турция през юли 2016 г., за който властите считат, че е отговорна FETÖ/PDY („терористична организация/паралелна държавна структура“), правителството обявява извънредно положение за срок от три месеца. Извънредното положение впоследствие бива удължавано до юли 2018 г. На неуточнена дата прокуратурата в Истанбул образува досъдебно производство срещу предполагаеми членове на FETÖ/PDY.

В хода на досъдебното производство, по заповед на главния прокурор на Истанбул за арест и обиск на жалбоподателя по подозрения за негово участие в организацията на медийното крило на FETÖ/PDY жалбоподателят е арестуван и задържан в полицията. По искане на прокуратурата съдът налага на жалбоподателя мярка задържане под стража.

На 11 април 2017 г. прокуратурата предявява обвинения срещу жалбоподателя и други обвиняеми пред висш наказателен съд в Истанбул. В обвинителния акт се твърди, че жалбоподателят, брат му (вж. *Mehmet Hasan Altan v. Turkey*, № 13237/17) и още едно лице „са имали предварителна информация за опита за преврат и са

правили изявления и пропаганда, подготвяйки почвата за този опит“. Като доказателства са представени посочените публикации и медийно участие на жалбоподателя. На 16 февруари 2018 г. жалбоподателят е осъден на доживотен затвор без замяна за опит за разрушаване на конституционния ред. С присъдата се приема, че с действията си жалбоподателят е подпомогнал FETÖ/PDY. Тази присъда е отменена от Върховния апелативен съд.

При разглеждане на делото след връщането му от Върховния апелативен съд жалбоподателят е осъден за „умишлено помагачество на терористична организация без членство в нейната йерархична структура“. Той е осъден на 10 години и 6 месеца затвор и освободен под съдебен надзор, след отчитане на времето, прекарано в следствения арест, но впоследствие отново е задържан под стража след възражение от прокуратурата.

През ноември 2016 г., след отхвърляне на жалбите, подадени срещу заповедта за задържане, жалбоподателят подава индивидуална жалба до Конституционния съд (КС) на основание, че правото му на свобода и сигурност и свобода на изразяване и печата са били нарушени, както и че условията на задържането му са несъвместими със забраната на нечовешко и унижително отнасяне. КС отхвърля жалбата.

През януари 2017 г. жалбоподателят подава жалба до Съда със същите оплаквания.

На 21 юли 2016 г. постоянният представител на Турция към Съвета на Европа информира Генералния секретар на Съвета на Европа, че опитът за военен преврат от 15 юли 2016 г. представлява акт, застрашаващ съществуването на нацията по смисъла на чл. 15 от Конвенцията и предприетите мерки в рамките на обявеното на 20 юли 2016 г. извънредно положение

могат да включват дерогация на задължения по Конвенцията за правата на човека и основните свободи.

Решението:

93-103. Правителството поддържа, че оплакванията следва да бъдат разгледани в контекста на направената дерогация, че задържането на жалбоподателя и другите мерки спрямо него са били необходими с оглед на неотложността на ситуацията и са били в съответствие с другите задължения по международното право; че жалбата следва да бъде разгледана в този контекст и отхвърлена. При анализа на последиците от дерогацията, макар Съдът да приема, че опитът за военен преврат има характера на извънредно положение, застрашаващо живота на нацията, и че жалбоподателят е бил арестуван и задържан под стража скоро след опита за преврат и последвалото извънредно положение, Съдът решава да разгледа заедно с оплакванията на жалбоподателя по същество въпроса дали задържането е било наложително с оглед на неотложността на ситуацията и дали е съответствало на другите задължения по международното право.

Предварителните възражения на правителството

104-109. По отношение на оплакването на жалбоподателя по чл. 5, § 3 от Конвенцията във връзка с продължителността на задържането му в полицейския арест правителството поддържа, че той е разполагал с право на иск за обезщетение по реда на НПК, което е могъл и е трябвало да изчерпа. С оглед на заключението на КС по този въпрос, Съдът приема, че жалбоподателят не е изчерпал това правно средство, въпреки че е имал възможност, поради което обявява оплакването му за недопустимо.

110. Що се отнася до възражението на правителството във връзка с оплакването по чл. 5, § 4 относно законосъобразността на задържането под стража на жалбоподателя, Съдът припомня, че за да бъде ефективно правното средство за защита по отношение на законосъобразността на продължаващото лишаване от свобода, то трябва да предполага възможността за освобождаване (вж. *Gavril Yosifov v. Bulgaria*, № 74012/01, § 40). Съдът отбелязва обаче, че предвиденото в НПК правно средство за защита не е в състояние да доведе до освобождаването на жалбоподателя и отхвърля това възражение.

Твърдяно нарушение на чл. 5, § 1 от Конвенцията

111-117. Жалбоподателят твърди, че задържането му не се е основавало на обосновано подозрение за извършено от него престъпление нито към момента на ареста му, нито по време на взимането на мярката задържане под стража. Твърди, че местните власти в Турция са използвали опита за преврат като предлог за заглушаване на критичните гласове. Във връзка с твърдението, че е проправял път към опита за преврат в своите статии, жалбоподателят твърди, че той просто е изразявал притесненията си, които следвало да се считат за легитимна критика спрямо политическите събития.

118-121. Правителството поддържа, че FETÖ/PDY е въоръжена терористична организация; че истинската цел на организацията е да превземе държавата и да установи тоталитарна система чрез сваляне на правителството; че членовете на организацията са проникнали във въоръжените сили, съдебната система, обществените институции и организации и медиите, за да манипулират общественото мнение. В този контекст правителството твърди, че наказателното преследване на жалбоподателя по никакъв начин не е

свързано с неговата дейност като журналист и че е бил поставен и задържан в следствения арест по подозрение за опит за разрушаване на конституционния ред като член на терористична организация. Комисарят по правата на човека посочва, че прекомерното прибегване до задържане е дългогодишен проблем в Турция. В тази връзка той отбелязва, че 210 журналисти са били задържани в следствения арест по време на извънредното положение, без да се включват тези, които са били арестувани и освободени след разпит. Комисарят по правата на човека отбелязва, че е поразен от слабостта на обвиненията и политическия характер на решенията за налагане и продължаване на задържането под стража в такива случаи.

122-129. Съдът припомня, че съгласно съдебната практика арестът или задържането трябва да отговарят на три условия: първо, трябва да са налице факти или информация, които да могат да убедят един независим наблюдател, че съответното лице може да е извършило престъпление, и обвинението трябва да се основава по „обосновано подозрение“ (вж. *Jėčius v. Lithuania*, № 34578/97, § 50). На второ място, целта на ареста или задържането трябва да бъде изправянето на съответното лице пред „компетентен съдебен орган“. Трето, арестът или задържането, както и всяка друга мярка, свързана с лишаване от свобода, трябва да бъдат „законни“ и „в съответствие с процедура, предвидена от закона“ (вж. *Merabishvili v. Georgia* [GC], № 72508/13, §§ 183-186). Според Съда наличието на „обосновано подозрение“ изисква също така фактите, приведени като доказателства, да се считат за престъпно поведение съгласно вътрешното законодателство. Следователно не би могло да има ясно „обосновано подозрение“, освен ако действията, които се твърди, че задържаното лице е извършило, не представляват престъпление към момента

на извършването им. Освен това Съдът отбелязва, че трябва да се докаже, че съществува обосновано подозрение, което продължава не само по време на ареста и задържането под стража, но и за цялата продължителност на задържането (вж. *Ilgar Mammadov v. Azerbaijan*, № 15172/13, § 87).

130-134. В настоящия случай Съдът следва също да вземе предвид изключителните обстоятелства по време на ареста на жалбоподателя, тоест периода непосредствено след опита за преврат през юли 2016 г. Имайки предвид тези конкретни обстоятелства, задачата на Съда е да провери дали са били налице достатъчно обективни елементи, които биха могли да накарат обективен наблюдател разумно да предположи, че жалбоподателят може да е извършил деянията, както твърди прокуратурата. Следователно в преценката си по чл. 5, § 1 Съдът следва да се ограничи до разглеждането на доказателствата, представени пред националните власти към момента на ареста и задържането на жалбоподателя.

135-137. Съдът отбелязва, че спорът между страните по делото, произтича не от съдържанието на приведените като доказателства статии и изказвания на жалбоподателя, а от въпроса дали тези статии и изказвания могат да се квалифицират като престъпно поведение. В това отношение Съдът приема, че, разгледани в тяхната цялост, те не могат да докажат наличието на обосновано подозрение, че жалбоподателят се е опитал да свали правителството или че е бил член на терористична организация, или че е извършил престъпления от името на незаконна организация, без да е неин член. Според Съда тези статии са написани като част от журналистическа дейност и критиките на жалбоподателя към политическия подход на президента не могат да се разглеждат като доказателства, че той предварително е знаел за опита за

преврат на 15 юли 2016 г. или да се тълкуват като основание за задържането му под стража.

138-144. Съдът отбелязва, че материалите, представени пред съдебните органи, които са постановили и удължили предварителното задържане на жалбоподателя, взети предвид от Конституционния съд в решението му от 3 май 2019 г., могат да бъдат разделени на три групи. Първата група е свързана с позицията на жалбоподателя на главен редактор на вестник *Taraf* в периода 2007-2012 г., когато във вестника са публикувани статии относно разследването на твърдян план за преврат срещу правителството през 2002 г. и 2003 г. Втората група се отнася до трите статии, написани от жалбоподателя, озаглавени „Абсолютен страх“, „Смазване“ и „Монтесума“. И накрая, третата група се отнася до забележките на жалбоподателя в телевизионно предаване, излъчено на 15 юли 2016 г. Що се отнася до обвиненията, основани на материалите от първата група, Съдът приема, че предвид обстоятелствата, че този случай се развива през 2012 г., като през същата година жалбоподателят подава оставка от вестника, а арестът и задържането му се случват четири години след това, последните не могат да се считат за необходима мярка. По отношение на материалите от втората група Съдът приема, че жалбоподателят е изразил своето мнение за правителствената политика; че използваният в статиите език трябва да бъдат разглеждат в контекста на публикациите като цяло; че метафорите, които жалбоподателят е използвал, не могат да се приемат като недвусмислена индикация, че той предварително е знаел за опита за преврат и е целял да манипулира общественото мнение. Според Съда съдържанието на статиите на жалбоподателя може да се приеме за обидно, шокиращо или смущаващо от страна на държавата или на част от

населението. Това обаче не би могло да убеди един обективен наблюдател, че жалбоподателят може да е извършил предполагаемите престъпления, освен ако не са приведени други основания или доказателства, които да оправдаят задържането му под стража. Понятието „обосновано подозрение“ не може да се тълкува разширително до степен, до която да нарушава правото на жалбоподателя на свобода на изразяване съгласно чл. 10 от Конвенцията.

145-152. Съдът констатира, че цитираните телевизионни изказвания на жалбоподателя е трябвало да не се изваждат от контекста им и че, сами по себе си, неговите изявления не могат да се тълкуват като призив към насилие, а остават в границите на свободата на изразяване. Съдът подчертава, че предупреждението на жалбоподателя до обществеността за потенциален преврат или гражданска война не може да оправдае задържането му под стража. Съдът приема, че действията на жалбоподателя, стоящи в основата на обвиненията срещу него и задържането му, попадат в рамките на упражняването на неговата свобода на изразяване и на печата, гарантирана от вътрешното право и от Конвенцията, поради което приема, че има нарушение на чл. 5, § 1 от Конвенцията.

Твърдяно нарушение на чл. 5, § 4 от Конвенцията поради отказ на достъп до материалите по разследването

153-160. Жалбоподателят се оплаква, че му е отказан достъп до материалите по разследването на основание на Извънреден законодателен указ № 668 и това е възпрепятствало възможността му ефективно да оспори заповедта за задържането му под стража. Съдът припомня, че чл. 5, § 4 дава право на арестуваните или задържаните лица да подложат на съдебен контрол спазването на процесуалните и материалноправните

изисквания, които са от съществено значение за „законосъобразността“, по смисъла на чл. 5, § 1, на лишаването им от свобода. Процедурата по чл. 5, § 4 обаче невинаги трябва да бъде съпътствана от същите гаранции като тези, изисквани съгласно чл. 6 във връзка със съдебните спорове по граждански и наказателни дела, тъй като двете разпоредби преследват различни цели (вж. *Reinprecht v. Austria*, № 67175/01, § 39). Съдът отбелязва, че в редица дела срещу Турция е констатирал нарушение на чл. 5, § 4 от Конвенцията поради ограничаването на достъпа до материалите по разследването (вж. *Nedim Şener v. Turkey*, № 38270/11, §§ 83-86). Въпреки това Съдът не е констатирал нарушение на тази разпоредба по няколко други дела, въпреки че е било налице същото ограничаване (вж. например *Ceviz v. Turkey*, № 8140/08, §§ 41-44; *Gamze Uludağ v. Turkey*, № 21292/07, §§ 41-43 и др.).

161-166. Съдът отбелязва, че ограниченията на достъпа на жалбоподателя до материалите по разследването са му попречили да оспори ефективно задържането си. Съдът отбелязва, че това ограничение се основава на общото разпореждане на прокуратурата в Истанбул във връзка с наказателното разследване на заподозрени членове на FETÖ/PDY и е издадено преди задържането на жалбоподателя. Според Съда, дори в рамките на извънредно положение, принципът на върховенството на правото трябва да надделее. Следователно той приема, че това общо разпореждане не може да се разглежда като подходящ отговор на извънредното положение и такова тълкуване би отменило гаранциите, предвидени в чл. 5 от Конвенцията (вж. *Vaş v. Turkey*, № 66448/17, § 160). Поради това е налице нарушение на чл. 5, § 4.

Твърдяно нарушение на чл. 5, § 4 от Конвенцията поради липсата на бърз съдебен контрол от Конституционния съд

167-174. Жалбоподателят твърди, че производството, което е инициирал пред КС за оспорване на законосъобразността на задържането му под стража, не е отговаряло изискванията на Конвенцията, тъй като КС не е спазил изискването за „кратък срок“. Правителството възразява, че въпросът за продължаването на задържането на заподозрения автоматично се разглежда на редовни интервали от не повече от 30 дни. В този контекст правителството подчертава, че КС не трябва да се разглежда като въззивен съд по смисъла на чл. 5, § 4 от Конвенцията. Освен това, позовавайки се на изключителното натоварване на КС и известието за дерогация от 21 юли 2016 г., правителството твърди, че не може да се заключи, че този съд не е спазил изискването за „кратък срок“.

175-183. Въпросът дали е спазено правото на произнасяне в кратък срок трябва да бъде решен в светлината на обстоятелствата по всяко конкретно дело, включително сложността на производството, провеждането му от местните власти и от жалбоподателя и рисковете за последния. За да се определи дали е спазено изискването решението да бъде постановено „в кратък срок“, е необходимо да се направи цялостна преценка, когато производството е проведено на повече от едно ниво на юрисдикция. Съдът отбелязва, че производството пред конституционни съдилища, като КС на Турция, има специфичен характер. Несъмнено КС проверява законосъобразността на ареста и задържането под стража на жалбоподателя. Така обаче той не действа като орган от „четвърта инстанция“, а определя единствено дали решенията, с които се постановява и продължава задържането, са в съответствие с Конституцията (вж. *Selahattin Demirtaş v. Turkey (no. 2)* [GC], no. 14305/17, § 368). Като се имат предвид сложността и разнообразието на правните въпроси, повдигнати от делата, заведени

пред КС след опита за преврат, и много големият брой такива дела, изглежда разумно КС да отдели известно време, за да добие цялостен поглед върху тези въпроси и да ги реши чрез водещи решения. В настоящия случай, въпреки че продължителността от 15 месеца и 8 дни не може да се счита за „кратък срок“ в обикновен контекст, Съдът приема, че при конкретните обстоятелства по делото не е имало нарушение на чл. 5, § 4.

Твърдяно нарушение на чл. 5, § 5 от Конвенцията

184-187. Жалбоподателят също се оплаква, че не е имал достъп до ефективно правно средство за защита, чрез което да получи обезщетение за вредите, претърпени вследствие на задържането му. Правителството възразява, че жалбоподателят е разполагал с две отделни правни средства за защита, а именно иск за обезщетение и индивидуална конституционна жалба. Жалбоподателят твърди, че предложените от правителството средства за защита не са ефективни.

188-192. Съдът отбелязва, че в случая е констатирал нарушение на чл. 5, §§ 1 и 4. Що се отнася до възможността да се иска обезщетение за това нарушение, Съдът отбелязва, че цитираната разпоредба от НПК не предвижда конкретно иск за обезщетение за вреди, претърпени от лице в резултат на липсата на обосновано подозрение, че лицето е извършило престъпление. В тази връзка правителството не е представило никакво съдебно решение относно присъждането на обезщетение на основание на тази разпоредба на НПК спрямо което и да е лице в подобно на жалбоподателя положение. Съдът също така отбелязва, че индивидуалната конституционна жалба е отхвърлена и поради това жалбоподателят не е получил никакво обезщетение от националните съдилища. Така Съдът

приема, че в случая е налице нарушение на чл. 5, § 5 във връзка с чл. 5, §§ 1 и 4 от Конвенцията.

Твърдяно нарушение на чл. 10 от Конвенцията

193-203. Жалбоподателят изтъква, че изразените от него мнения в неговите статии и телевизионно участие попадат в границите на свободата на изразяване и че неговото наказателно преследване и задържане под стража представляват нарушение на чл. 10 и чл. 18 от Конвенцията. Твърди, че не е подбуждал към насилие в нито един от коментарите си. Правителството, от друга страна, твърди, че заповедта за задържане на жалбоподателя не представлява намеса по смисъла на чл. 10 от Конвенцията, тъй като наказателното производство срещу него не засягало журналистическата му дейност и че с оглед на събитията от 15 юли 2016 г. призивът за военен преврат не попада в обхвата на свободата на изразяване и при това положение трябвало да се разглежда като призив към насилие.

204-209. Комисарят на Съвета на Европа по правата на човека, специалният докладчик на ООН и неправителствените организации, встъпили в като трети страни, подчертават, че нарушенията на свободата на изразяване стават все по-разпространени в Турция, особено след обявяването на извънредното положение. Комисарят по правата на човека посочва, че твърдението на правителството, че наказателните производства, образувани срещу журналисти, не са свързани с тяхната професионална дейност, е недостоверно, като отбелязва, че турските прокурори и съдилища са тълкували антитерористичното законодателство прекалено разширително; че много журналисти, изразили несъгласие или критики срещу правителствените органи, са били задържани в следствения арест без никакви конкретни доказателства,

единствено поради журналистическата им дейност; че често единствените доказателства, включени в преписките по разследванията срещу журналисти, са свързани с тяхната журналистическа дейност. Комисарят посочва още, че опитът за преврат или опасностите, представени от терористичните организации, не могат да оправдаят мерки, които водят до сериозна намеса в правата и свободите.

210-215. Съдът подчертава, че свободата на изразяване не се отнася само до „информация“ или „идеи“, които се считат за благоприятни, безобидни или се приемат безразлично, но също и до идеи, които са смущаващи и шокиращи за държавата или част от населението, като това положение е важна част от едно плуралистично и демократично общество. Съдът припомня, че свободата на печата предоставя на обществеността възможност да открие и формира мнение за идеите и нагласите на политическите лидери и позволява на политиките да разсъждават и коментират въпросите от обществен интерес, като по този начин дава възможност всички да участват в свободния политически дебат, който е в основата на концепцията за демократично общество. Съдът отново подчертава ключовата роля на пресата като „обществен наблюдател“, като припомня, че обществеността има право да получава информация за най-широк кръг от новини. Отбелязвайки, че правото на свобода на изразяване и печата, залегнало в чл. 10 от Конвенцията, може да бъде ограничено на много малко основания, Съдът посочва, че границите на допустимата критика са по-широки по отношение на правителството, отколкото по отношение на частни субекти или дори политици. Съдът приема, че действията или пропуските на правителството трябва да бъдат обект на внимателен контрол не само от законодателните и съдебните органи, но и от пресата и общественото мнение.

216-217. Съдът се позовава на своята съдебна практика и припомня, че свободата на политическия дебат включва и свободното изразяване на възгледите на незаконни организации, доколкото не съдържат подбуждане към тероризъм или призови към прибягване до насилие. Съдът приема, че договарящите държави не е трябвало да въвеждат ограничения на свободата на изразяване, дори за целите на защитата на териториалната цялост и националната сигурност и предотвратяването на безредици и престъпления, доколкото изразените възгледи не насърчават прибягването до насилствени действия или кърваво отмъщение, оправдаване на терористични актове или подбуждане към дълбоко вкоренена и ирационална омраза към определени лица.

218-221. В този контекст Съдът стига до заключението, че първоначалното и продължаващото задържане под стража на жалбоподателя заради неговите статии и изказвания представлява намеса в упражняването на неговата свобода на изразяване, като отхвърля възражението на правителството за неизчерпване на вътрешноправните средства за защита.

222-227. По въпроса дали намесата е оправдана, Съдът посочва, че вече е установил, че задържането на жалбоподателя не се е основавало на обосновано подозрение, че е извършил престъпление по смисъла на чл. 5, § 1 (с) от Конвенцията, и че следователно е налице нарушение на правото му на свобода и сигурност по чл. 5, § 1. Той също така отбелязва, че съгласно НПК едно лице може да бъде задържано в досъдебното производство само когато са налице фактически данни, пораждащи сериозно подозрение, че то е извършило престъпление, и в тази връзка счита, че липсата на обосновано подозрение би трябвало *a fortiori* да означава липса на

сериозно подозрение, когато националните власти са били призовани да преценят законосъобразността на задържането на жалбоподателя. В тази връзка Съдът повтаря, че подточките от (а) до (f) на чл. 5, § 1 съдържат изчерпателен списък на допустимите основания, на които лицата могат да бъдат лишени от свобода, и че никое лишаване от свобода няма да бъде законно, ако не попада в обхвата на някое от тези основания (вж. *Khlaifia and Others v. Italy [GC]*, по. 16483/12, § 88). Съдът отбелязва още, че изискванията за законосъобразност по чл. 5 и чл. 10 от Конвенцията и в двата случая имат за цел да защитят лицето от произвол. От това следва, че мярка за задържане, която не е законосъобразна, доколкото представлява намеса в една от свободите, гарантирани от Конвенцията, не може да се счита по принцип за „предвидена от закона“ ограничение на тази свобода. Следователно е налице нарушение на чл. 10 от Конвенцията и не е нужно да бъдат изследвани останалите изисквания на чл. 10, § 2.

Твърдяно нарушение на чл. 18 във връзка с чл. 5 от Конвенцията

228-233. Въз основа на същите факти и на основание на чл. 18 във връзка с чл. 5 от Конвенцията, жалбоподателят се оплаква, че е бил задържан за изразяване на критични мнения относно президента и правителството и че правителството се е опитало да го заглуши, задържайки го в следствения арест. Правителството твърди, че жалбоподателят не е привел убедителни доказателства, че истинската цел на властите е била различна от обявената. Правителството поддържа, че въпросното наказателно разследване е проведено от независими съдебни органи и че жалбоподателят е бил задържан въз основа на доказателствата по делото.

234-237. Съдът припомня, че чл. 18 от Конвенцията не се ограничава само до изясняването на обхвата на допустимите ограничения на правата. Тази разпоредба също така изрично забранява на договарящите страни да ограничават правата и свободите, залегнали в Конвенцията, за цели, които не са предвидени от самата Конвенция, и в този смисъл тя е автономна.

238-240. Във връзка с оплакването на жалбоподателя Съдът отбелязва, че тъй като политическият процес и съдебният процес са коренно различни, Съдът трябва да основава решението си на „доказателства в правния смисъл“, в съответствие с критериите, изведени в решението *Merabishvili* (цитирано, §§ 287-317) и самостоятелен анализ на конкретните релевантни факти. В настоящия случай Съдът вече е стигнал до заключението, че обвиненията срещу жалбоподателя не се основават на „обосновано подозрение“ по смисъла на чл. 5, § 1, (с) от Конвенцията. Въпреки това, макар че правителството не е успяло да обоснове довода си, че мярката, предприета срещу жалбоподателя, е оправдана от разумно подозрение, поради което Съдът е установил нарушение на чл. 5, § 1 и чл. 10, това само по себе си не би било достатъчно, за да се направи заключение за нарушение на чл. 18 (вж. *Navalnyy v. Russia* ([GC], № 29580/12 и 4 други, § 166).

241-255. Съдът отбелязва, че жалбоподателят е задържан в следствения арест малко след опита за преврат, който е причинил сериозни сътресения и значителна загуба на живот. По време на събитията властите разследват инфилтрирането на всички публични институции и организации, както и на медийната мрежа, създадена от FETÖ/PDY за манипулиране на общественото мнение и легитимиране на потенциален преврат. Предвид сериозните сътресения и

значителната загуба на живот в резултат на тези събития, е напълно законосъобразно местните власти да проведат разследвания след опита за преврат. Самият факт, че жалбоподателят е преследван или задържан в следствения арест, не доказва автоматично, че целта, преследвана от тези мерки, е да го заглуши. Съдът приема, че задържането на жалбоподателя въз основа на такива сериозни обвинения е имало смразяващ ефект върху желанието на жалбоподателя да изрази мнението си публично и е в състояние да създаде атмосфера на автоцензура, засягаща него и всички журналисти, които отразяват и коментират държавното управление и други актуални политически въпроси. Независимо от това, тази констатация също е недостатъчна сама по себе си, за да се направи заключението, че е налице нарушение на чл. 18.

Решението е постановено с особеното мнение на съдия Egidijus Kūris, който гласува против заключението на мнозинството, че не е имало нарушение на чл. 18 от Конвенцията и упреква Съда за липсата на цялостен поглед по отношение на повтарящия се характер и сходните въпроси, засегнати в редица други жалби, свързани със същите събития. Според него, мотивирайки липсата на нарушение на чл. 18, Съдът противоречи на собствените си правни изводи. Според съдия Kūris е било прекалено противоречиво, че Съдът едновременно приема, че обвиненията срещу жалбоподателя не се основават на „обосновано подозрение“, а след това не констатира нарушение на чл. 18 във връзка с чл. 5 от Конвенцията.

5. ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС

За да пристъпи към възлагането на тестова покупка на наркотици, полицията следва първо да изчерпи наличните други способности за разследване на предполагаемата престъпна дейност, като подслушване на телефони и т.н.

Процедурата за разрешаване на следствени действия, като тестова покупка следва да е ясна и предвидима, както и да подлежи на надлежен и независим надзор, по възможност - съдебен.

Използването на агенти под прикритие като легитимна техника за разследване на борбата с тежки престъпления е допустимо, но изисква да бъдат осигурени адекватни гаранции срещу злоупотреба, тъй като общественият интерес не може да оправдае използването на доказателства, получени в резултат на полицейска провокация.

Решение по делото [Kuzmina and Others v. Russia \(nos. 66152/14 and 8 others\)](#)

Фактите: Жалбоподателите са осъдени за престъпления, свързани с разпространение на наркотици на лишаване от свобода. Те били арестувани непосредствено след като продали наркотици на лица, на които полицията и Федералната служба за контрол на наркотиците (ФСКН) били

възложили осъществяването на тестови покупки. Възраженията на жалбоподателите, че са били жертва на провокация от страна на полицията били оставени от съдилищата без уважение.

Решението:

54-71. Жалбоподателите, позовавайки се на член 6 § 1 от Конвенцията, твърдят, че били осъдени за престъпления, които извършили само защото били подтикнати към извършването им от агент - провокатор. Твърдят, че преди тестовите покупки те никога не били разпространявали наркотици и не биха го сторили, ако не били подмамени в сделките от полицията и техните информатори. Полицията не била доказала, че действително разполагала с информация, предполагаща участието им в търговия с наркотици или показваща някаква предразположеност към извършване на такива престъпления. Техните присъди били основани единствено на доказателствата, получени чрез тестовите покупки. Във всички случаи жалбоподателите твърдят, че купувачите не били независими от полицията. Те били или полицейски служители, или с прикрита самоличност, или заставени от полицията да участват, поради своето криминално досие или простъпки. По същество разследващите органи не действали пасивно, а поели инициативата да се свържат с тях чрез агентите си и да ги убеждават да намерят наркотици. Жалбоподателите се поддали на молбите на своите познати с намерение да го направят само веднъж, като изключение. Възраженията им пред националните

съдилища за подбуждане към извършване на престъпление не били надлежно разгледани. Твърдят, че по време на съдебния процес определена информация не била разкрита под претекст, че била секретна, като например самоличността на купувачите или източника на информация. Жалбоподателите твърдят продължаващо наличие на системен проблем. Позовават се на решенията на Съда по делата *Veselov and Others* (nos. 23200/10 and 2 others, §§ 126-27) и *Lagutin and Others v. Russia* (nos. 6228/09 and 4 others, §§ 93, 115 и 134), които разкриват липсата на ясни и предвидими процедури за разрешаване на тестови покупки и оперативни експерименти. Твърдят, че продължаващите структурни проблеми, свързани със защитата срещу подбуждане към извършване на престъпление, изложени в съдебната практика на Съда, все още не били отразени в руското законодателство.

72-84. Правителството оспорва твърденията за провокация от страна на полицията към извършване на престъпление. Твърди, че във всички случаи полицията имала основания да подозира жалбоподателите в участие в разпространение на наркотици, тъй като получила информация или от неразкрити поверителни източници, или от независими лица, които се явили доброволно, за да съобщят за престъпната дейност на жалбоподателите. Действията на полицията намирали опора в закона, били ограничени до разследване на престъпна дейност и по същество пасивни. Те просто се присъединили към започнали вече престъпления и извършването им било предопределено най-вече от поведението на самите жалбоподатели. Според правителството руското законодателство съдържащо необходимите правни гаранции срещу подбуждане към извършване на престъпление, както и че законодателството и съдебната практика били съобразени с констатациите на Съда по делото *Veselov and Others* (цитирано) и предоставяли

достатъчно правни гаранции срещу провокации и произвол при провеждането на тестови покупки и други оперативно-издирвателни дейности от страна на правоприлагащите органи.

85-86. Съдът посочва, че е наясно с трудностите, присъщи на работата на полицията при търсене и събиране на доказателства с цел разкриването и разследването на престъпления. За да изпълни тази си задача от нея все повече се изисква да използва агенти под прикритие, информатори и специални методи, особено в борбата с организираната престъпност и корупцията. Съдът припомня, че използването на агенти под прикритие, като легитимна техника за разследване на борбата с тежки престъпления, е допустимо, но изисква да бъдат осигурени адекватни гаранции срещу злоупотреба, тъй като общественият интерес не може да оправдае използването на доказателства, получени в резултат на подбудителство от страна на полицията (вж. *Teixeira de Castro v. Portugal*, 9.06.1998, §§ 34-6). За да разграничи провокацията към извършване на престъпление, нарушаваща чл. 6 § 1 от Конвенцията, от допустимото поведение при използването на законни техники под прикритие при наказателни разследвания, Съдът е извел два критерия в обилната си съдебна практика по този въпрос: материален и процедурен (вж. *Matanović v. Croatia*, no. 2742/12, § 122).

87-90. Материалният критерий е свързан с проверката дали престъплението е щяло да бъде извършено и без намесата на властите, т.е. дали разследването е било „по същество пасивно“. При вземането на решение дали разследването е било „по същество пасивно“, Съдът разглежда предпоставките, на които се основава секретната операция, и по-специално дали е имало обосновано подозрение, че жалбоподателят е участвал в престъпна дейност или е бил склонен да извърши престъпление преди полицията да

се свърже с него (вж. *Furcht v. Germany*, по. 54648/09, § 51). Втората материална предпоставка е дали властите са оказали такова въздействие върху жалбоподателя, че да го подтикнат към извършване на престъпление, което иначе не би извършил. Властите трябва да могат да докажат, че са имали основателни причини за провеждането на секретната операция. По-специално, те трябва да са разполагали с конкретни и обективни доказателства, показващи, че първоначалните стъпки от страна на заподозрения за извършване на престъплението са били предприети. Съдът подчертава, че всяка информация, на която се позовават властите трябва да може да бъде проверена (вж. *Vanyan v. Russia*, по. 53203/99). В случаите, когато полицията е пристъпвала директно към тестова покупка веднага след първата улика, без никакъв опит да се провери тази информация или дали са налице други способи за разследване на предполагаемата престъпна дейност, Съдът е приемал, че е налице провокация. За разлика от това, когато тестовата покупка е предшествана от действия по разследването, осигурили веществени доказателства за предварителното намерение на жалбоподателя и тези доказателства са били представени пред съда, то Съдът стига до заключението, че не е имало провокация. Накрая, Съдът също така подчертава необходимостта от ясна и предвидима процедура за разрешаване на следствени действия, както и за техния надлежен контрол, като най-подходящият, при случаи, свързани със секретни операции, е съдебния контрол.

91-94. Процедурният критерий включва начина, по който националните съдилища са разгледали възражението на жалбоподателя за провокация. Съдът трябва да бъде уверен, че националните съдилища имат капацитета да разгледат такова възражение по начин, съвместим с правото на справедлив процес. Поради това, Съдът

проверява дали едно защитимо оплакване за подбудителство представлява съществена защита по вътрешното право, дали дава основание за изключване на доказателства или води до подобни последици. Съдът, по принцип, оставя на вътрешното право да регулира каква процедура трябва да бъде следвана от съдебната власт, когато се сблъсква с оплакване за подбудителство, но изисква тази процедура да бъде състезателна, задълбочена, изчерпателна и окончателна по въпроса имало ли е провокация. Освен това, при оценката на показанията на агент - провокатор са задължителни спазването на принципите на състезателното производство и равенството на страните, както и процесуалните гаранции, свързани с разкриването на доказателства и разпита на агентите под прикритие и други свидетели, които биха могли да свидетелстват относно подбуждането. Съдът припомня също така, че в тежест на обвинението е да докаже, че не е имало подбудителство, в случай че твърденията на обвиняемия не са напълно неправдоподобни.

95-96. По отношение на Русия Съдът вече е установявал в практиката си, че в контролирани от полицията тестови покупки и подобни операции под прикритие, полицията на практика не носи отговорност за поведението на своите агенти и информатори, поради липсата на ясна и предвидима процедура за разрешаване на такива операции (вж. цитираните *Vanyan*, §§ 46 и 47; *Veselov and Others*, §§ 106 и 126-27 и други). Той последователно е констатирал нарушение на чл. 6, § 1 от Конвенцията поради недостатъци в съществуващата процедура за разрешаване и извършване на тестовите покупки на наркотици и неспособността на националните съдилища адекватно да отговорят на възражението на жалбоподателя за провокация, като предприемат необходимите мерки за разкриване на истината и премахване на

съмненията дали жалбоподателят е извършил престъплението в резултат на подбuditелство от страна на агент - провокатор.

97-105. Съдът счита, че разглежданите девет жалби попадат в категорията „случаи на провокация“. По отношение на материалния тест Съдът отбелязва, че във всички случаи правителството твърди, че полицията е действала по информация, получена от неразкрит източник, с изключение на един случай, когато информацията е била получена от задържано по друго обвинение лице, което след това е действало като купувач. Съдът отбелязва, че в две от делата властите са се позовали на наличието на информация от неразкрит източник, като материалите сочат, че тестовите покупки са били извършени от полицейски информатор или дори от полицейски служител. В други три случая става ясно (или е останало неопровергано твърдението на обвиняемия), че лицата, които са действали като купувачи, преди това са били арестувани от полицията по подозрение, че са извършили престъпления. В останалите случаи твърденията на жалбоподателите, че информаторът на полицията е и купувачът са били потвърдени или неоспорени. Освен това Съдът отбелязва, че в нито един от случаите, в които жалбоподателите са твърдели, че са подбудени към извършване на престъпление, като са оспорвали наличието на предхождаща информация за тяхна престъпна дейност, от полицията не е било поискано да обясни източниците на първоначалната информация, на която се е позовала, или да разкрие източниците си. Настоящите случаи следват модела, при който тестовите покупки са разпоредени въз основа на твърдяно спонтанно предоставяне на информация от частен източник, който впоследствие е действал като купувач и чиято независимост от полицията впоследствие не е била проверена от съда. Съдът прави съществена

разлика между сигнал, подаден от физическо лице, и информация, идваща от полицейски сътрудник или информатор (вж. *Miliniene v. Lithuania*, no. 74355/01, §§ 37-38). Съдът отбелязва също така, че във всички случаи полицията, след като е получила информацията от своите източници, е разпоредила директно извършването на тестова покупка, без да обмисли други следствени действия, за да провери подозренията дали жалбоподателите са дилъри на наркотици. Трудно е да се заключи въз основа на материалите по делата на жалбоподателите, че разследващите органи са имали основателна причина да ги подозират в търговия с наркотици. Съдът счита, че неформалният и спонтанен начин, по който са били разпоредени и осъществени тестовите покупки, дава основание да се предположи, че действително е имало провокация. Тестовите покупки са разпоредени от органите, които по-късно са извършили операциите; решенията са съдържали много малко информация относно причините и целите на планираните тестови покупки и не са били подложени на съдебен контрол или друг независим надзор. Не е било необходимо да се мотивира решението и на практика не е имало формалности, които да се спазват. Това е изложило жалбоподателите на произволни действия от страна на полицията, което би могло да накърни справедливостта на наказателното производство срещу тях. На второ място, по отношение на процедурния критерий, Съдът вече е подчертал ролята на националните съдилища при разглеждането на дела под прикритие, по-специално в система, в която полицейската операция се провежда без достатъчна правна рамка или адекватни гаранции. Като се има предвид значението на секретните операции за изхода на наказателното производство срещу жалбоподателите и високият риск от провокация, националните съдилища задължително е трябвало да проверят дали

начинът, по който са били разпоредени и проведени тестовите покупки изключва възможността за злоупотреба с власт и по-специално провокация към извършване на престъпление. Въпреки това съдилищата са направили само ограничена оценка на възраженията на жалбоподателите, като не са разгледали предпоставките за операциите под прикритие и обстоятелствата около тях и са пренебрегнали твърденията на жалбоподателите за натиск от страна на полицията по време на операциите. В нито един от разглежданите случаи разследващите органи не са доказали или не е трябвало да доказват наличието на предварителен умисъл от страна на жалбоподателите да извършат престъпните деяния до момента, в който източникът е започнал да сътрудничи на полицията. В случаите, в които по време на съдебния процес определена информация не е била разкрита като секретна, съдилищата, в противоречие с изискванията на чл. 6, не са гарантирали, че цялата информация, която е от значение за разглеждането на възражението за провокация, ще бъде представена публично пред съда или ще бъде проверена в рамките на състезателно производство, нито са посочили подробни

мотиви за отказа да направят това. От това следва, че по всяко от делата възраженията на жалбоподателите за подбудителство не са били адекватно разгледани от националните съдилища. Съдът отбелязва, че горепосочените недостатъци при провеждането на операциите под прикритие и неуспехът на първоинстанционните съдилища да осигурят ефективен съдебен контрол на възраженията за провокация са резултат от липсата на нормативна уредба, която да предвижда гаранции срещу злоупотреби при провеждането на тестови покупки. В светлината на горните съображения Съдът заключава, че взети като цяло, тези елементи са накърнили справедливостта на наказателното производство по настоящите дела в нарушение на чл. 6, § 1 от Конвенцията.

На основание чл. 46 Съдът е посочил, че правната рамка, регламентираща провеждането на оперативно-издирвателни дейности, трябва да бъде изменена, така че да предвижда ясна и предвидима процедура за разрешаване на операции под прикритие, като например тестови покупки и оперативни експерименти, от съдебен орган, осигуряващ ефективни гаранции срещу злоупотреби.

6. ПРАВО НА ЗАЧИТАНЕ НА ЛИЧНИЯ И СЕМЕЕН ЖИВОТ

Задължителната ваксинация, като принудителна медицинска интервенция, представлява намеса в телесната неприкосновеност и следователно засяга правото на зачитане на личния живот. Ценността на социалната солидарност и факта, че индивидите не живеят в изолация, а са членове на едно общество, изисква зачитане от страна на всеки член на обществото на определени минимални изисквания. Когато се прецени, че политиката на доброволно ваксиниране не е достатъчна за постигане и поддържане на стаден имунитет или че стадният имунитет не е подходящ поради естеството на заболяването, националните органи могат основателно да въведат политика на задължително ваксиниране, за да постигнат подходящо ниво на защита срещу сериозни заболявания. Изискването на държавата за ваксиниране на тези, за които ваксинацията представлява незначителен риск за здравето, не може да се счита за непропорционално с оглед на социалната солидарност, и в името на малкия брой уязвими деца, които не могат да се възползват от ваксинацията по медицински причини.

Решение по делото [Vavříčka and Others v. the Czech Republic](#) (nos. 47621/13 and 5 others)

Фактите: Делото е образувано по шест жалби на родители и/или деца, които са отказали да изпълнят законово задължение за ваксиниране на малолетни деца срещу добре известни на науката болести и последиците за жалбоподателите от неспазването му. Първата жалба е подадена от родител от негово име, който се оплаква от факта, че му била наложена административна санкция - глоба, за това, че не осигурил надлежно ваксиниране на децата си в предучилищна възраст. Другите жалби са подадени от малолетни деца, чрез техните родители, на които е било отказано записване в детски градини или ясли, поради отказа на родителите да ваксинират децата си за всички или част от задължителните ваксини. Част от жалбоподателите са атакували глобите или отказите за записване в детски градини пред административни съдилища, Върховния административен съд (ВАС) и Конституционния съд на Чехия. Други са искали като обезпечение съдилищата да отменят отказите за вписване в детски градини. Всички национални съдилища са отхвърлили жалбите или молбите за обезпечения с мотиви, че е налице задължение в Закона за общественото здраве и Закона за образованието за ваксиниране и това задължение е в интерес и защита на обществото.

Решението:

158. Съдът изрично набляга на факта, че настоящото дело се отнася до стандартната и рутинна ваксинация на деца срещу

заболявания, които са добре познати на медицината. Жалбите са подадени в периода 2013 - 2015 г. и се отнасят до политиката на държавата отговорник да направи набора от съответните ваксини задължителен. Съдът е допуснал становища по жалбите да изразят и трети лица - държави - членки и неправителствени организации.

По твърдението за нарушение на чл. 8

172-186. Жалбоподателите се оплакват, че налагането на глоба и отказът децата - жалбоподатели да бъдат допуснати до детски градини поради това, че родителите не били изпълнили задълженията си да ги ваксинират в съответствие с предписанията на закона, било произволно. Разпоредбата на чл. 8 давала правото на лична автономия при вземането на решения, свързани със здравето. Това обхващало и правото на лично развитие в контекста на посещаването на детска градина. Жалбоподателите се позовават още на правото на родителите да се грижат за децата си в съответствие с техните виждания, убежденията и съвестта си и в съответствие с най-добрите интереси на децата. Твърдят още, че подробната уредба на ваксиниране била залегнала само в подзаконови актове, които не отговаряли на понятието „предвидено в закона“ по смисъла на чл. 8. Процесът на ваксиниране и определяне на задължителните ваксини не бил прозрачен, липсвал подходящ анализ и какъвто и да било обществен дебат, не бил засегнат конфликтът на интереси от страна на някои членове на администрацията, участващи в процеса. Жалбоподателите твърдят, че не им била предоставена достатъчно информация, обосноваваща задължителните ваксини и че те били действително необходими и оправдани. Освен това при определянето на политиката за ваксиниране Министерството на здравеопазването разполагало с неограничена свобода на

преценка какви ваксини да наложи. Доколкото правителството се позовавало на авторитета на научни организации, специализирани в областта на ваксинологията в Чехия, или на СЗО, жалбоподателите твърдят, че те били широко спонсорирани от фармацевтични корпорации. Наличният съдебен контрол бил формален и не включвал реален контрол по същество на рационалността и пропорционалността на задължението за ваксиниране. Към съответния момент законът не предвиждал способи за предявяване на иск за обезщетение във връзка с увреждане на здравето от ваксина. Признават, че ваксинацията е свързана с въпроси от обществен интерес, социална солидарност и споделена отговорност. Проблемът бил пропорционалността. Моделът на доброволно ваксиниране се основавал на позитивна мотивация и следователно бил по-ефективен като цяло и по-пропорционален, отколкото задължителният модел, основан на принудата.

187-209. Правителството счита, че висшият интерес на детето се изразявал в правото му да се ползва от най-високите достигнати стандарти на здравето по смисъла на чл. 24 от Конвенцията за правата на детето. Неприемането на децата в детски градина се дължало на неизпълнение на законово задължение от страна на техните родители. Твърди, че нямало намеса в правото на жалбоподателите, но ако Съдът установял такава, то тя била „предвидена в закона“. Вътрешната правна рамка, макар и подзаконова, уреждала правилата за задължително ваксиниране и отговорността за административно-наказателни нарушения, когато задължението не било изпълнено, както и правила, уреждащи приемането в детски заведения. Те имали силата на „закон“ по смисъла на съдебната практика на Съда. Съответствието с Конституцията и закона било многократно потвърждавано както от ВАС, така и от Конституционния съд. Преследваната

легитимна цел на оспорваната намеса била защитата на общественото здраве, както и защитата на правата и свободите на другите. Ваксинацията защитавала не само ваксинираните лица, но и други лица, по-специално уязвими лица, които не могли да бъдат ваксинирани или по отношение на които имунизацията не била ефективна. Докато в някои страни ваксинацията била доброволна, а в други – задължителна, ваксинирането било най-сигурното средство за предпазване от болести и най-ефективния начин за постигането ѝ от гледна точка на разходите. Необходимостта от намеса правителството оправдава с позитивните си задължения по Конвенцията да предприема мерки в областта на защитата на живота, както и на други подобни свои задължения по международни правни инструменти. По-конкретно, държавите имали позитивното задължение да въведат ефективни здравни политики за борба с тежки и заразни болести и да защитават живота и физическата неприкосновеност на хората под тяхна юрисдикция. В това отношение било важно да се отбележи, че болестите, по отношение на които ваксинациите били задължителни, били много сериозни и най-вече силно заразни. В Чехия ваксините били предоставени безплатно от държавата. Задължението за ваксиниране било насочено предимно към децата, които били най-уязвими. Задължението за ваксиниране не подлежало на принудително изпълнение и всички санкции за неспазването му били само административни, а глоба можело да се наложи само като крайна мярка и само веднъж. Ваксинацията можело да се извърши само след преглед на физическото състояние на лицето, като съществували законови изключения, както и изключения, изведени в практиката на Конституционния съд. Липсата на европейски консенсус по въпроса за задължителните ваксинации давала широка свобода на преценка на държавите-членки. Никой от жалбоподателите не твърдял на

национално ниво, че били налице някои от основанията за освобождаване от задължението за ваксинация въз основа на религия, съвест или по друг начин. Жалбоподателите по-скоро се позовавали само на общо отрицателно отношение към ваксинацията. Що се отнася до възможността да се иска обезщетение за увреждане на здравето вследствие на ваксинация, извършена в съответствие с приложимите правила и стандарти, правителството потвърждава, че нямало изрични разпоредби за предоставяне на обезщетение по отношение на такива вреди настъпили преди 31 декември 2013 г. Но, разходите за лечение на вредни странични ефекти от ваксинацията се покривали от общественото здравно осигуряване.

Становища на третите страни

210-230. Според правителствата на Франция, Германия, Полша и Словакия жалбите са неоснователни. Споделят мотивите на държавата - ответник.

231-234. Чешката асоциацията на пациенти, пострадали от ваксини посочва, че съществуващата практика пренебрегвала индивидуалните нужди, произтичащи от например предишни неблагоприятни последици за въпросното дете или неговите роднини. Това отчасти било резултат от недостатъчното ниво на независимо познание на рисковете и негативните последици от ваксинирането сред педиатрите, чието продължаващо обучение често се спонсорираше от фармацевтичната индустрия. Освен това липсвала прозрачност по отношение на критериите и метода за определяне на задължителната ваксинационна схема на експертно ниво.

235-239. Европейският център за право и справедливост (ECLJ) посочва, че физическата неприкосновеност на дадено лице попадала в обхвата на понятието „личен живот“, защитено от чл. 8 от

Конвенцията и задължителната ваксинация – като принудителна медицинска намеса – представлявала намеса в това право. Основният въпрос бил за необходимостта от мерките, предприети от властите по отношение на жалбоподателите в следствие на отказа им. В това отношение адекватният подход бил да се търси баланс на конкуриращи се права и интереси, а не противопоставянето им едни срещу други, чрез търсене на компромис и прилагане на принципите на плурализма и толерантността. Отбелязва още, че в страни като Австрия, Кипър, Дания, Естония, Финландия, Германия, Ирландия, Литва, Люксембург, Нидерландия, Норвегия, Португалия, Испания, Швеция и Обединеното кралство, ваксинацията не била задължителна. В други държави ваксинацията била задължителна по отношение на между една (Белгия) и дванадесет (Латвия) болести. Не било установено категорично колко полезни и необходими са задължителните ваксинации.

240-245. Чешката организация Родители за по-добра информация и свободен избор при ваксиниране посочва, че нараствал броят на родителите в Чехия, които желали да бъдат информирани по въпроси, свързани с ваксинацията, необходимостта и времето за ваксинация, и които осъзнавали неотменимото си право да вземат информирани решения по всички въпроси, свързани с техните деца. Мнозинството от тези родители не се противопоставяли на ваксинирането на децата им, а по-скоро желали индивидуален подход. Те не знаели как да общуват по тези въпроси с лекарите и властите, а държавата не успяла да осигури подходящи източници на информация. Репресивните инструменти за насърчаване на ваксинацията били неподходящи, тъй като пораждали недоверие. Данните показвали, че увеличаването на нивото на репресия водело до намаляването на процента на ваксиниране. По-добрият подход бил да се

насърчава диалогът с родителите на равни начала. Законното основание за освобождаване от задължението за ваксиниране по здравословни причини изисквало постоянно противопоказание и лекарите обикновено тълкували това рестриктивно.

246-257. Европейски форум за бдителност по отношение на ваксините посочва, че за разлика от други области от обществена значимост в едно демократично общество, където противоположните мнения били институционално представени, нямало синдикални организации с конкретни професии в областта на общественото здраве, които да защитават индивидуалния избор, свързан със здравето. Традиционно имало лекарски и административен орган, отговарящ за въпросите на здравеопазването, но нямало институция, която да представлява пациентите. Необходимостта от представителство на пациента по отношение на здравните органи, например във Франция, било отразено в създаването на специална университетска докторска степен за пациент-експерти. По различни причини основните, предклинични и клиничните изследвания във връзка с ваксините, имали ограничен потенциал. Подробно описва различни физиологични аспекти на имунитета и коментира отделен клиничен случай на неблагоприятни последици за здравето, произтичащи от ваксинация. Въпроси, свързани с ефективността на допълнителна ваксинация на възрастни и ваксините, прилагани подкожно като цяло, били предмет на дискусия. Точно както съществувала предпоставката *in dubio pro reo* по въпросите на отговорността, съмненията в областта на ваксинацията следвало да се тълкуват в полза на свободния избор на индивида в съответствие с принципите *primum non nocere* и *in dubiis abstinere*.

Анализ на Съда

258-260. Съдът приема, че предмет на жалбата е задължението за ваксиниране и последиците за жалбоподателите от неспазването му, а именно – наложената глоба и недопускането до детски градини и ясли.

261-262. Съдът се съгласява че физическата неприкосновеност на лицето е част от неговия „личен живот“ по смисъла на чл.8 от Конвенцията, която включва също така в известна степен, правото на всяко лице да установява и развива отношения с други човешки същества (вж. *Paradiso и Campanelli v. Italy* [GC], № 25358/12, § 159).

263-265. Съдът е установил в практиката си, че задължителните ваксинации, като принудителна медицинска интервенция, представляват намеса в правото на зачитане на личния живот по смисъла на чл. 8 от Конвенцията (вж. *Solomakhin v. Ukraine* (no. 24429/03, § 33). Вярно е, както подчертава правителството, че ваксинациите не са били извършени. Въпреки това, като се има предвид предмета на делото и факта, че децата - жалбоподатели са понесли преките последици от неспазването на задължението за ваксинация, Съдът е убеден, че по отношение на тях е имало намеса в правото им на зачитане на личния живот. Това важи и за наложената глоба на родителя, тъй като съгласно вътрешното право той е бил лично задължен да ваксинира децата си и последиците от неспазването му, т.е. глобата, са били понесени пряко от него като лице, което носи правна отговорност за тяхното благосъстояние. За да се определи дали тази намеса е довела до нарушение на чл. 8 от Конвенцията, Съдът трябва да прецени дали тя е била оправдана съгласно втората алинея на тази разпоредба.

266-271. Съдът припомня, че оспорваната намеса трябва да намира основание във вътрешното право, което трябва да е достатъчно достъпно и да бъде

формулирано с достатъчна точност, за да позволи на лицата, към които се прилага да регулират поведението си и, ако е необходимо, с помощта на подходящи съвети, да предвидят, в разумна за обстоятелствата степен последиците, които дадено действие може да породи (вж. *Dubská and Krejzová v. the Czech Republic* [GC], nos. 28859/11 and 28473/12, § 167). Конкретното възражение от страна на жалбоподателите срещу законосъобразността на оспорваната намеса се основава най-вече на твърдението им, направено въз основа на разпоредбите на чл. 4 от Хартата на основните права и свободи, че в дадения контекст понятието „закон“ следва да се разбира като отнасящо се изключително до акт на парламента, тъй като така понятието „закон“ (*zákon*) обикновено се разбира на национално равнище. Те се противопоставят на факта, че чешката схема за ваксинация се основава на комбинация от първично и вторично законодателство. Съдът отбелязва, че достъпността и предвидимостта на правните разпоредби не са оспорени от жалбоподателите и припомня, че терминът „закон“, използван членове 8-11 от Конвенцията, трябва да се разбира в „материалния“ му, а не във „формалния“ му смисъл. Той включва „писаното право“, което не се ограничава до първичното законодателство, но включва също така правни актове и инструменти от по-нисък ранг. „Законът“ е действащата правна норма, така както са я тълкували компетентните съдилища (вж. *Sanoma Uitgevers B.V. v. the Netherlands* [GC], no. 38224/03, § 83).

272. Що се отнася до преследваните цели, както твърди правителството и както е признато от националните съдилища, целта на съответното законодателство е да се предпази обществото от болести, които могат да представляват сериозен риск за здравето. Това се отнася както за лицата, които се ваксинират, така и за тези, които

не могат да бъдат ваксинирани и по този начин са в състояние на уязвимост, като се разчита на постигането на високо ниво на ваксинация в обществото като цяло за защита срещу заразните болести и въпросните инфекции. Тази цел съответства на целите за опазване на здравето и защитата на правата на другите, признати в чл. 8.

273- 280. Приложимите принципи за „необходимостта в едно демократично общество” са обобщени в решението *Dubská and Krejzová*, (цитирано, §§ 174-8). На първо място намесата ще се счита за „необходима в едно демократично общество“ за постигане на законна цел, ако тя отговаря на „неотложна социална нужда“, и по-специално, ако снованията, изтъкнати от националните органи за налагането ѝ са „релевантни и достатъчни“ и ако тя е пропорционална на преследваната законна цел. Когато няма консенсус в рамките на договарящите се страни по Конвенцията, или по отношение на относителната важност на засегнатия интерес, или за най-добрите средства за неговата защита, по-специално когато случаят повдига чувствителни морални или етични въпроси, свободата на преценка ще бъде по-широка. Съдът е постановявал, че въпросите в областта на здравеопазването по принцип са в рамките на свободата на преценка на националните органи, които най-добре могат да преценят приоритетите, използването на ресурсите и социалните нужди (вж. *Hristozov and Others v. Bulgaria*, nos. 47039/11 and 358/12, § 119). Накрая Съдът отново подчертава, че свободата на преценка на ответната държава обикновено е широка, ако от нея се изисква да постигне баланс между конкуриращи се частни и обществени интереси или права по Конвенцията (вж. *Evans v. the United Kingdom* [GC], no. 6339/05, § 77). Относно наличието на консенсус Съдът разглежда два аспекта. На първо място, сред договарящите се страни съществува общ консенсус, който е силно подкрепян от

специализираните международни органи, че ваксинацията е една от най-спешните и рентабилни здравни интервенции, и че всяка държава трябва да се стреми да постигне възможно най-високо ниво на ваксинация сред населението си. Съответно няма съмнение относно относителната важност на засегнатия интерес. На следващо място, когато става дума за най-добрите средства за защита на интересите, Съдът отбелязва, че не съществува консенсус по отношение на един-единствен модел. По-скоро сред договарящите се страни по Конвенцията съществува спектър на политики по отношение на ваксинирането на децата, варираща от такава, основана изцяло на препоръка, до такива, които правят една или повече ваксинации задължителни. Има и такива, които определят осигуряването на пълното ваксиниране на децата като правно задължение. Съдът отбелязва неотдавнашната промяна в политиката в няколко други договарящи страни (твърденията на френското и немското правителства) към по-нормативен подход поради намаляването на доброволното ваксиниране и произтичащото от това намаляване на стадния имунитет. Поради изложеното, Съдът потвърждава практиката си, че въпросите, свързани с политиката в областта на здравеопазването, попадат в обхвата на свободата на преценка на националните органи и тази свобода на действие следва да бъде широка.

281-284. След като признава значението на детската ваксинация като ключова мярка на политиката в областта на общественото здраве, Съдът следва да отговори на въпроса дали изборът на чешкия законодател да направи ваксинирането на децата задължително, отговаря на належаща социална необходимост. В тази връзка Съдът припомня, че договарящите държави са задължени по силата на съответните разпоредби на Конвенцията, а именно членове 2 и 8, да предприемат

подходящи мерки за защита на живота и здравето на лицата под своята юрисдикция (вж. *L.C.B. v. the United Kingdom*, 9 юни 1998, § 36). Подобни задължения произтичат и от други широко разпространени международни инструменти в областта на правата на човека, доразвити в практика на компетентните контролни органи (вж. Международния пакт за икономически, социални и културни права, Конвенцията за правата на детето, Европейската социална харта). Съдът се позовава на експертния материал, представен от ответното правителство, в който се изразява категоричното становище на съответните медицински органи на Чехия, че ваксинирането на децата трябва да остане законово задължение, и подчертава риска за индивидуалното и общественото здраве, до който би довело евентуалното намаляване на процента на ваксиниране, ако ваксинирането се превърне само в препоръчителна процедура. С оглед на горните твърдения и на ясната позиция, възприета от експертните органи по този въпрос, Съдът заключава, че в Чехия задължението за ваксиниране представлява отговорът на националните власти на неотложната социална необходимост от защита на индивидуалното и общественото здраве срещу болести и цели да се предотврати всякаква намаляваща тенденция на ваксинация сред децата.

285-289. По отношение наличието на релевантни и достатъчни основания, Съдът вече изтъкна, че в основата на този политически избор е общественото здраве, и по-специално ефикасността и безопасността на ваксинацията на децата. Въпреки че жалбоподателите твърдят, че властите не са успели да докажат, че задължението за ваксинация е било необходимо и оправдано, Съдът счита, че правителството ясно е изложило причините за този избор. Отбелязва също така заключението на чешкия конституционен

съд, че съответните данни от национални и международни експерти по въпроса оправдават провеждането на тази политика. Предметът на делото задължително повдига въпроса за най-добрия интерес на децата. В това отношение жалбоподателите, за разлика от правителството, твърдят, че родителите трябва да определят преди всичко как най-добрите интереси на детето трябва да бъдат обслужвани и защитавани, и че намесата на държавата може да се приеме само като крайна мярка при крайни обстоятелства. В практиката на Съда е добре установено, че във всички решения, които се отнасят до деца, техните интереси са от първостепенно значение. От това следва, че държавите са длъжни да поставят най-добрите интересите на детето, както и на децата като група, в центъра на всички свои решения, засягащи тяхното здраве и развитие. Когато става въпрос за имунизацията, целта трябва да бъде всяко дете да бъде защитено от сериозни заболявания. В голяма част от случаите това се постига, като децата получават пълната схема на ваксинации през ранните си години. Тези, на които не може да се приложи такова лечение, са косвено защитени от заразни болести, докато в тяхната общност се поддържа необходимото ниво на ваксинационно покритие, т.е. тяхната защита идва от стадния имунитет. Следователно, когато се прецени, че политиката на доброволно ваксиниране не е достатъчна за постигане и поддържане на стаден имунитет или че стадният имунитет не е подходящ поради естеството на заболяването (например тетанус), националните органи могат основателно да въведат политика на задължително ваксиниране, за да постигнат подходящо ниво на защита срещу сериозни заболявания. Съдът разбира, че здравната политика на държавата-ответник се основава на такива съображения, в светлината на които може да се каже, че тя е в съответствие с висшите интереси на децата, които са в нейния фокус. Ето защо

Съдът приема, че изборът на чешкия законодател да приложи задължителен подход към ваксинацията е подкрепен от релевантни и достатъчни причини. Тази констатация е относима и към конкретните намеси, от които се оплакват жалбоподателите, тъй като административната санкция, наложена на г-н Vavříčka, и неприемането на децата жалбоподатели в детска градина произтичат пряко от прилагането на законовата рамка.

290-295. Накрая Съдът преценява пропорционалността на намесата с оглед на преследваната цел. Първо, той разглежда съответните характеристики на националната система. Задължението за ваксинация се отнася до девет заболявания, срещу които ваксинацията се счита за ефективна и безопасна от научната общност, както и десета ваксинация, която се поставя на деца със специфични здравни показания. Макар чешкият модел да предвижда задължителна ваксинация, това не е абсолютно задължение. Освобождаването от задължението е допустимо по отношение на деца с трайни противопоказания към ваксиниране. Жалбоподателите и две от встъпилите трети лица критикуват начина по който тези изключения се тълкуват и прилагат от здравните власти. Съдът отбелязва, че жалбоподателите не се позовават на противопоказания срещу някоя от ваксинациите, за които се отнасят възраженията им. Въпросът за това как на практика се прилага освобождаването, следователно не е от особено значение за техните оплаквания. Съдът отново подчертава, че задачата му не е да преразглежда съответните законодателства или практика в абстрактна форма. В Чехия може да бъде разрешено и освобождаване от ваксинация въз основа на съдебната практика на Конституционния съд. В съответствие с вътрешното право това освобождаване се отнася и за двете форми на намеса, разглеждани в настоящото дело – за оспорване на глоба или отказ за

приемане на дете в детска градина. И тук Съдът отбелязва, че жалбоподателите не са се опитали да се позоват на това освобождаване по време на националното производство. Въпреки че ваксинацията е законово задължение в Чехия, Съдът припомня, че спазването му не може да бъде пряко наложено, в смисъл че няма разпоредба, която да позволява ваксинацията да бъде извършена насила. То се налага непряко чрез способа на санкции. Санкцията, административна глоба, която може да бъде наложена само веднъж, може да се счита за сравнително умерена. По отношение на последиците за децата Съдът счита, че последицата, която е била ясно предвидена в първичното законодателство, от неспазването на общо правно задължение, целящо да опази по-специално здравето на малките деца, има по същество по-скоро защитен, отколкото наказателен характер. Съдът отбелязва, че жалбоподателите са имали на свое разположение средства за правна защита – по административен и съдебен ред. Съдът не е съгласен, че практиката на Конституционния съд е формална или избягва контрол по същество на задължението за ваксиниране от гледна точка на основните права. Макар и в по-късна практика, Конституционният съд е разгледал пряко въпроса за съвместимостта с Конституцията на задължението за ваксиниране, като е установил, че засегнатият обществен интерес надделява над възраженията на молителите. Мотивите му в това решение, където съдът признава конституционното изключение от общото задължение трябва да се разглеждат като значима гаранция.

296-302. Съдът не кредитира доводите на жалбоподателите, че свободата на преценка, предоставена на здравните органи е прекомерна и че са налице конфликти на интереси и липса на прозрачност и обществен дебат. Що се отнася до предоставеното на изпълнителната власт поле за изработване и прилагане на

здравната политика, Съдът вече е установил, че не възниква въпрос за качеството на правото, а и националната система се характеризира със значителни процедурни гаранции. В отговор на оспорването на жалбоподателите на ефективността и безопасността на ваксинациите, които изразяват силна загриженост по отношение на потенциалните неблагоприятни последици за здравето, включително в дългосрочен план Съдът отбелязва, че в рамките на националната система се допуска известна свобода на действие по отношение на избора на ваксина, въпреки че само стандартните ваксини са безплатни, а разходите за други продукти остават за сметка на родителите. Известна свобода на действие е позволена и по отношение на графика на ваксиниране, стига детето да е напълно имунизирано до съответната възраст. Що се отнася до ефективността на ваксинацията, Съдът отново се позовава на общия консенсус относно жизненоважното значение на това средство за защита на населението срещу болести, които могат да имат тежки последици за здравето, и които, в случай на сериозни епидемии, могат да причинят нарушаване на обществения ред. Относно безопасността на ваксините, не се оспорва, че макар и напълно безопасна за по-голямата част от пациентите, в редки случаи ваксинацията може да се окаже вредна за дадено лице, като причини сериозни и трайни увреждания на здравето. Жалби във връзка с такива оплаквания са били предмет на предишни производства по Конвенцията (вж. *Association of Parents v. the United Kingdom*, по. 7154/75, решение на Комисията от 12.07.1978 г.). Тук правителството сочи, че от приблизително 100 000 деца, които се ваксинират годишно (което е 300 000 ваксинации), броят на случаите на сериозни, потенциално доживотни увреждания на здравето като последици, е пет или шест. С оглед на този много рядък, но несъмнено много сериозен риск за здравето на дадено лице, органите

на Конвенцията подчертават важността на спазването на необходимите предпазни мерки преди ваксинация. Това очевидно се отнася до проверка на всеки отделен случай за възможни противопоказания. По въпроса повдигнат от жалбоподателите за наличието на обезщетение за безвиновна или обективна отговорност за увреждане на здравето, причинено от ваксинация, Съдът припомня, че вече е разгледал дело с такъв предмет, в което е повдигнат въпросът за обезщетение за вреди на здравето (вж. *Baytiire and Others v. Turkey* (dec.), по. 3270/09, §§ 28-30) и че наличието на обезщетение в случай на увреждане на здравето действително е от значение за цялостната оценка на системата на задължителна ваксинация. В настоящия случай обаче нито една ваксина не е била поставена в противоречие с волята или желанието на някой от жалбоподателите, а и в нито едно национално производство те не са поставили изрично въпроса за обезщетение. От това Съдът прави извод, че въпросът всъщност не е бил от значение за отказа на настоящите жалбоподатели от задължението за ваксинация, който вместо това е произтичал от опасенията, отбелязани по-горе.

303-312. Съдът разглежда също така интензитета на оспорваната намеса в упражняването на правото на жалбоподателите на зачитане на личния живот. По отношение на първия жалбоподател Съдът установява, че наложената му административна глоба (110 евро) не е била прекомерна при тези обстоятелства. Той отбелязва, че не е имало никакви последици за образованието на децата на този жалбоподател, които вече са били тийнейджъри, когато му е била наложена санкцията. Що се отнася до останалите жалбоподатели, те не са били допуснати до детска градина или ясла поради липса на необходимите ваксинации. Съдът приема, че изключването на тези жалбоподателите от предучилищна подготовка означава

загуба на важна възможност да развият своята личност и да започнат да придобиват важни социални умения и умения за учене във формираща педагогическа среда. Това обаче е било пряка последица от избора, направен от родителите им да откажат да изпълнят законово задължение, чиято цел е опазване на здравето, по-специално в тази възрастова група. Съдът счита, че изискването на държавата за ваксиниране на тези, за които ваксинацията представлява незначителен риск за здравето, не може да се счита за непропорционално в името на социалната солидарност, и в името на малкия брой уязвими деца, които не могат да се възползват от ваксинацията по медицински причини. Съдът отбелязва още, че децата жалбоподатели не са били лишени от всички възможности за личностно, социално и интелектуално развитие, макар и с цената на допълнителни и може би значителни усилия и разходи от страна на техните родители, тъй като те е следвало да се грижат за тях поради недопускането им до детски заведения. Освен това, последиците за децата са били ограничени във времето – само за предучилищна възраст. Поради изложеното Съдът счита, че мерките, от които се оплакват жалбоподателите, преценени в контекста на националната система, стоят в разумно съотношение на пропорционалност спрямо легитимните цели, преследвани от държавата ответник чрез задължението за ваксинация. Съдът уточнява, че в крайна сметка въпросът, който трябва да се реши, не е дали е можело да се приеме друга, по-малко ограничителна политика, както е направено в някои други европейски държави. По-скоро става въпрос за това дали като са постигнали конкретния баланс, чешките органи са останали в рамките на широката си свобода на преценка в тази област. Заключение на Съда е, че те не са превишили свободата си на преценка и следователно оспорваните мерки могат да се считат за „необходими в едно

демократично общество“. Съответно не е налице нарушение на член 8 от Конвенцията.

По твърдението за нарушение на чл.9

313. Трима от жалбоподателите твърдят, че оспорваните мерки засягат правата им по чл. 9 от Конвенцията.

314-320. Правителството счита, че оплакванията по чл. 9 са по същество повторение на тези, направени по чл. 8. Те били недопустими *ratione materiae* с тази разпоредба и във всеки случай явно необосновани поради липсата на каквато и да е намеса в правата на жалбоподателите по чл. 9. Личните възгледи за задължителното ваксиниране, основани на изцяло субективни предположения за нейната необходимост и пригодност, не представлявали „убеждение“ по смисъла на чл. 9. Тази разпоредба по същество имала за цел да защити религиите или теориите за философските или идеологическите универсални ценности. Националните съдилища установили, че жалбоподателите не били успели да обосноват възраженията си срещу задължението за ваксиниране чрез предоставяне на релевантни и достатъчни мотиви.

321-324. Жалбоподателят Vavříčka твърди, че основната му мотивация била да защити здравето на децата си. Бил убеден, че ваксинацията причинява увреждане на здравето и съвестта му не му позволявала да ги ваксинира. Децата жалбоподатели Novotná и Hornych се позовават на правото на родителска грижа в съответствие с родителската съвест. Възгледите на техните родители били защитени от чл. 9 от Конвенцията, като в онзи момент, с оглед на възрастта си, те не можели да имат никакво отношение към ваксинирането.

325-329. Френското правителство приканва Съда да потвърди съществуващата си съдебна практика, според която неутрално

законово задължение, приложимо към всички, независимо от тяхната мисъл, съвест и религия, не представлява намеса в правата на човека, защитени от чл. 9. Дори задължението да се считало за намеса, поради изложените вече мотиви следвало да се приеме, че то било съвместимо с изискванията на тази разпоредба. Немското правителство изразява съмнения дали задължителната ваксинация или мерките за нейното прилагане представляват намеса в правата, защитени от чл. 9. Европейският център за право и справедливост намира, че възраженията, основани на морални убеждения, трябвало да се разглеждат с достатъчно внимание, защото, ако бъдели приети от обществото, те давали на възразяващия имунитет както от задължението, срещу което се възразява, така и от санкциите за незачитането му. Обществото признавало легитимността на такива морални възражения само в много редки случаи, обикновено в ситуации, в които толерирало злото, тъй като то се смятало за необходимо или неизбежно, като например войната, абортите или проституцията.³³⁰⁻³³⁸ Съдът приема, че жалбоподателите се позовават на защитата свободата на мисълта и съвестта си. Приложимостта на чл. 9 към такова оплакване не е била разглеждана от Съда. Тя е разгледана накратко от Комисията по делото *Boffa and Others v. San Marino* (no. 26536/95, решение на Комисията от 15 януари 1998 г.). В своето решение Комисията постановява, че при защитата на личната сфера чл. 9 не винаги гарантира правото на поведение в публичното пространство спрямо личното убеждение, и отбеляза, че терминът „практикуване“ не обхваща всяко действие, което е мотивирано или е повлияно от убеждения. Тя отбеляза още, че задължението за ваксиниране, както е предвидено в разглежданата по това дело правна уредба, се отнася за всички, независимо от тяхната религия или лично вероизповедание. Комисията заключава, че не е имало намеса

в свободата, защитена от чл. 9 от Конвенцията. Съдът намира за уместно да препрати към мотивите си по делото *Bayatyan v. Armenia* [GC] (no. 23459/03, § 110), в което разглежда приложимостта на чл. 9 към възражението на жалбоподателя по религиозни причини срещу военната служба. В него той приема, „противопоставянето на военната служба, когато е мотивирано от сериозен и непреодолим конфликт между задължението да се служи в армията и съвестта на лицето или неговите дълбоко и истински религиозни или други убеждения, представлява убеждение или вярване с достатъчна убедителност, сериозност, съгласуваност и важност, за да може да се ползва от гаранциите на член 9“. Освен това той счита, че дали и до каква степен такова възражение попада в обхвата на тази разпоредба трябва да се прецени в светлината на конкретните обстоятелства по делото. Съдът припомня и мотивите си по делото *Pretty v. the United Kingdom* (no. 2346/02, §§ 82-3), в което той не се е усъмнил в твърдостта на възгледите на жалбоподателя относно асистираното самоубийство, но е отбелязал, че не всички мнения или убеждения представляват такива по смисъла на чл. 9. Вземайки предвид заключенията, направени от националните съдилища във връзка с оплакванията по чл. 9, и факта, че жалбоподателят Vavříčka не е предоставил допълнителни мотиви за оплакването си по чл. 9 в настоящото производство, Съдът намира, че критичното му мнение относно ваксинирането не е такова, че да представлява убеждение или вярване с достатъчна убедителност, сериозност, съгласуваност и важност, за да налага приложението на чл. 9. Същото се отнася *a fortiori* и за оплакванията на жалбоподателите Novotná и Hornych, които дори не са навели такива аргументи в националните производства. Поради това Съдът заключава, че оплакванията им са недопустими *ratione materiae* с

разпоредбите на чл. 9 от Конвенцията по смисъла на чл. 35 § 3 (а) и чл. 35 § 4.

339-345. Съдът намира, че оплакванията на децата жалбоподателите за нарушаване правото на образование са били разгледани в светлината на чл. 8 и не следва да бъдат отново преразгледани отделно.

346-347. Оплакванията на жалбоподателите за нарушения на членове 2, 6, 13 и 14 от Конвенцията Съдът намира, че не разкриват никакви признаци на нарушение на правата и свободи, предвидени в Конвенцията или в протоколите към нея и следва да бъдат отхвърлени на основание чл. 35 §§ 3 (а) и 4 от Конвенцията.

Решението е постановено с особените мнения на двама съдиите - Lemmens и Wojtyczek. Първият критикува отказа на мнозинството да разгледа оплакванията по чл. 2 от Протокол 1. Вторият критикува подходът на Съда при изграждане на своите изводи по чл. 8. Намира, че е следвало да се съберат служебно допълнителни доказателства за необходимостта от ваксините, като независими експертни мнения, както и да се разгледат по-задълбочено част от оплакванията на жалбоподателите. Липсата на консенсус сред държавите-членки налагала по-подробно изследване на проблема.

Властите разполагат с широко поле за преценка какви мерки за закрила да се предприемат по отношение на едно дете. За сметка на това, трябва да се упражнява по-строг контрол над всякакви допълнителни ограничения, налагани от държавните институции и свързани с личните контакти с родителите. В случая липсва истинска преценка на баланса между интересите на двете деца и на жалбоподателката да поддържат връзка помежду си, доколкото процедурата е била висяща и решението, което обявява, че децата могат да бъдат осиновени,

не е било окончателно. Висшият интерес на детето изисква отношенията между него и неговото семейство да бъдат поддържани, освен в случаи, в които това би било изключително вредно за него.

Държавните власти са осигурили здравословна среда и социална помощ на жалбоподателката, която е била жертва на трафик, но съдилищата не се съобразили уязвимото ѝ положение при преценката на родителския ѝ капацитет и молбата ѝ да поддържа контакт с децата си.

Решение по делото [A.I. c. Italie \(no 70896/17\)](#)

Фактите: Жалбоподателката, гражданка на Нигерия, е жертва на трафик, пристигнала в Италия на неизвестна дата. През април 2014 г. тя била настанена с 2-годишната си дъщеря J. в приемен център в Рим. През май 2014 г. се родила втората ѝ дъщеря M., която през юни била хоспитализирана с диагноза „варицела“ и ХИВ инфекция. Майката отказала да даде съгласие детето да остане в болницата за лечение, макар че състоянието му било сериозно.

По искане на прокуратурата на 2 юли 2014 г. съдът за малолетни временно отнел родителските права на жалбоподателката спрямо M., назначил настойник и наредил – след като детето бъде изписано от болницата – да бъде настанено в дом за деца със забрана за извеждането или преместването му без съдебно разрешение. Съдът изискал проверка дали другото дете е в опасност. На 27 ноември 2014 г., след като установил, че жалбоподателката отказва J. да бъде изследвана, че детето живее при неподходящи условия в приемен център и майката не е съгласна дъщеря ѝ да бъде преместена в дом за деца, отнел

временно родителските права спрямо J. и назначил настойник, който да я настане заедно с майката, ако тя е съгласна, в подходящ дом, със забрана за извеждането на детето без съдебно разрешение. Съдът възложил на Центъра за помощ на малтретирани деца да извърши оценка на физическото и психическото развитие на J., както и оценка на личността и родителските качества на жалбоподателката и на нейното материално състояние, с оглед грижите за децата.

Жалбоподателката и децата били настанени в подходящ дом. В доклад от октомври 2015 г. центърът посочил, че жалбоподателката се грижела добре за децата, но все още трудно контактувала със служителите от дома. През февруари 2016 г. центърът представил доклад, в който се посочвало, че контактите с жалбоподателката били затруднени, тъй като тя не криела раздразнението си от необходимостта постоянно да бъде в дома. Била неспособна самостоятелно да се грижи за децата, като се ограничавала да ги храни и да си играе с тях, без да се съобразява с учебните часове.

През март 2016 г. започнала съдебна процедура за проверка дали децата са в състояние на „изоставяне“, което било предварително условие за да може да се обяви, че те подлежат на осиновяване. Съдът потвърдил ограничаването на родителските права на жалбоподателката и разпоредил децата да бъдат настанени в дом с право на майката да ги посещава веднъж седмично. От назначената психологическа и психиатрична експертиза се установило, че жалбоподателката имала психически проблеми, които влияели в значителна степен на родителските ѝ умения. Тя не можела да отдели своите собствени нужди от тези на децата.

С решение от 9 януари 2017 г., на база на експертизата, съдът обявил, че децата имат „статут на изоставени“ и подлежат на

осиновяване. Мотивирал се с това, че на жалбоподателката не би могло да се предостави допълнителна помощ и че децата не можели да останат в институция, в очакване майка им да си възвърне родителските способности. Съдът потвърдил назначаването на настойник, наредил настаняване на децата в приемно семейство и забранил всякакъв контакт между децата и жалбоподателката.

На 1 март 2017 г. жалбоподателката подала въззивна жалба до апелативния съд. Тя подала и спешно искане за спиране прилагането на забраната за контакти. На заседанието през ноември 2017 г. жалбоподателката била уведомена, че децата ѝ са настанени в две различни семейства с цел осиновяване. Съдът отхвърлил искането за спиране действието на забраната за контакти като посочил, че това не би било в интерес на момичетата, тъй като при потвърждаване на решението на първата инстанция децата щели да страдат от едно повторно откъсване от майката. Съдът назначил нова експертиза, която установила силна връзка между жалбоподателката и дъщерите ѝ.

С решение от октомври 2018 г. апелативният съд потвърдил решението на първата инстанция, че децата подлежат на осиновяване, като приел, че жалбоподателката няма родителски капацитет и че не осъзнава, че тя и децата са болни. Съдът отхвърлил искането на жалбоподателката децата да бъдат настанени извън семейна среда, тъй като една такава мярка била считана за временна, докато в случая неспособността на жалбоподателката да упражнява родителските права била окончателна и единственото решение било децата да бъдат дадени за осиновяване. Въпреки заключението на експертизата и без да изложи мотиви в тази насока, съдът отхвърлил молбата на жалбоподателката, свързана със забраната за лични отношения

с децата, като единствено посочил, че решението, че децата подлежат на осиновяване прекратявало всякаква връзка с родителите по произход. Отхвърлил и искането за непълно осиновяване с довода, че в подобна ситуация законът не предвиждал такова осиновяване.

С решение от февруари 2020 г. Касационният съд отменил решението на апелативния съд и върнал делото за ново разглеждане. Съдът отбелязал, че апелативният съд не е съобразил, че според експертизата за да могат децата да изградят своята идентичност, трябва да се поддържат връзките с майка им. Освен това той отбелязва, че апелативният съд не бил преценил дали в настоящия случай е можело да се приложи друг модел на осиновяване, в интерес на децата. Касационният съд счита, че въззивният съд е трябвало да разгледа дали интересът на жалбоподателката да запази връзките с децата си има предимство пред липсата на достатъчно родителски умения.

Производството продължава да е висящо пред апелативния съд.

Решението

59. Жалбоподателката се оплаква от автоматичното прекратяване на нейното право на лични контакти в резултат на съдебното решение, което приема, че децата са изоставени и подлежат на осиновяване, въпреки че производството продължавала вече повече от три години, а децата били разделени, за да бъдат осиновени от различни семейства.

60-61. Правителството прави възражение за недопустимост на жалбата като твърди, че не са изчерпани вътрешно-правните средства за защита, тъй като производството за преценка дали децата подлежат на осиновяване било висящо към момента на подаване на жалбата през 2017 г. Освен това жалбоподателката не е

направила искане пред друг състав на апелативния съд за преустановяване на мярката за забрана на контакти. Жалбоподателката възразява. Посочва, че по молбата ѝ за спешни привременни мерки, апелативният съд се е произнесъл осем месеца по-късно. Апелативният съд имал практиката да отхвърля искания, които целят спиране изпълнението на решенията на първата инстанция и да бави произнасянето по привременната мярка до окончателното произнасяне с решение.

62-67. Съдът напомня, че по принцип жалбоподателят е задължен да опита различни средства за защита по националното право и че това се преценява към датата на подаване на жалбата (*Baumann c. France*, n° 33592/96, § 47). Съдът толерира случаи, в които производството е достигнало последната инстанция малко след подаване на жалбата, но преди Съдът да се произнесе по допустимостта на жалбата (*Stanka Mirković et autres c. Monténégro*, n°^{os} 33781/15 et 3 autres, § 48 et *Mehmet Hasan Altan c. Turquie*, n° 13237/17, §§107-109). В конкретния случай жалбоподателката е подала молба за спешна привременна мярка пред апелативния съд за отмяна на наложената забрана от съда за контакти с децата, в продължение на осем месеца не е получила решение и тогава е подала своята жалбата пред Съда. Съдът счита, че това не прави жалбата недопустима, тъй като става въпрос за спешно производство, което е изисквало по-бързи действия на съда. В тези случаи изминаването на продължително време би могло да има непоправими последици за отношенията между детето и родителя, който не живее с него (*S.H. c. Italie*, n° 52557/14, § 42, et *Strand Lobben et autres c. Norvège* [GC], n° 37283/13, § 208).

По същество:

68-82. Жалбоподателката твърди, че според италианското законодателство, когато

съдът обяви едно дете, че подлежи на осиновяване, родителят е лишен от правото да упражнява родителските права, но не загубва правото на лични контакти, защото това става само ако се извърши пълно осиновяване. Макар да липсва такава забрана в законодателството, в съдебната практика е наложено, че веднъж обявено със съдебно решение, че детето подлежи на осиновяване, съдилищата винаги разпореждат, без мотиви и без да се изследват фактите по конкретния случай, преустановяване на личните отношения с родителите. Решението на първата инстанция подлежи на незабавно изпълнение и се оказва така, че дете, за което е налице невлязло в сила съдебно решение, че подлежи на осиновяване или което не е осиновено, се третира като дете, осиновено при пълно осиновяване, като се прекъсват всякакви връзки с биологичните родители. Това автоматично прекъсване на отношенията представлява незаконна намеса в правото на личен и семеен живот на жалбоподателката. Касае се за немотивиран съдебен акт като допълнително децата са били разделени и настанени, без да има причина, при две различни приемни семейства. Жалбоподателката е поискала бързи привременни мерки за прекратяване на наложеното прекъсване на личните отношения, а апелативният съд се е произнесъл осем месеца след това прекъсване. В отменителното решение на Касационния съд е било посочено, че апелативният съд е трябвало да извърши преценка дали интересът да не се прекъсват личните отношения с рождената майка е трябвало да вземе превес пред констатацията, че на жалбоподателката ѝ липсвали родителски качества.

Правителството не оспорва, че въпросната мярка представлява намеса на държавата в правото на жалбоподателката на зачитане на нейния семеен живот. Счита, че тя е преследвала законна цел, а именно защита

на децата. Преди децата да бъдат обявени за изоставени и че подлежат на осиновяване, около две години и половина са били положени усилия за подкрепа на майката, за да бъде подпомогната в отношенията ѝ с децата.

83-85. Съдът припомня, че основна част от семейния живот е родителят и детето да бъдат заедно. Национални мерки, които нарушават това единство, представляват намеса в правото, по чл.8 от Конвенцията (виж *K. et T. c. Finlande* [GC], n° 25702/94, § 151, et *Barnea et Caldararu c. Italie*, n° 37931/15, § 63). Подобна намеса е допустима само ако е предвидена от закона и преследва една или повече законни цели, посочени в параграф 2 на чл. 8. Страните не спорят, че процесните решения представляват намеса в правото на жалбоподателката на личен и семеен живот, че са предвидени в закона за осиновяването и че преследват законни цели, каквито са „защитата на здравето и морала“ и „правата и свободите“ на двете деца. Намесата отговаря на две от трите условия, предвидени в чл. 8, за да се приеме, че е обоснована. Спорът е относно третото условие – дали намесата е била „необходима в едно демократично общество“.

86-89. Основните правни принципи са установени от Съда и подробно изложени в решението *Strand Lobben et autres c. Norvège* ([GC], n° 37283/13, §§ 202-213). Единството на семейството и правото на членовете на семейството да се съберат, в случай на раздяла, е присъщо на правото на личен и семеен живот, защитено от чл. 8 на Конвенцията. Всяка публична власт, още от самото начало на предприемане на мерки за закрила, които биха ограничили семейния живот, има позитивното задължение, да осигури способи, улесняващи събирането на членовете на семейството, щом това стане възможно. Когато има конфликт между интересите на детето и интересите

на родителите, чл.8 изисква националните власти да поддържат баланс в интересите, като се отдава особено значение на висшия интерес на детето, който по своя характер и тежест може да надделее над интереса на родителите. И което е по-важно: само обстоятелства от извънреден характер могат да доведат до прекъсване на семейната връзка.

Степента на преценка, която е оставена на компетентните национални власти, ще бъде определена от въпросите по конкретното дело и тежестта на различните разглеждани интереси. От една страна е налице важната задача да се предпази детето, когато е поставено в много опасни за неговото здраве и развитие условия, а от друга страна постигане на целта семейството да може да се събере веднага щом обстоятелствата го позволяват. Тоест, държавните органи разполагат с широко поле за преценка какви мерки за закрила да се предприемат по отношение на едно дете. За сметка на това, според Съда, трябва да се упражнява по-строг контрол над всякакви допълнителни ограничения, налагани от държавните институции и свързани със срещите с родителите, както и контрол над гаранциите, целящи осъществяване на ефективна защита на родителите и децата, във връзка с правото им на семеен живот. Защото подобни допълнителни ограничения биха могли да доведат до прекъсване на семейните връзки между родителите и едно малко дете.

90-91. В конкретния случай съдът, който е обявил, че децата подлежат на осиновяване, е разпоредил прекъсване на личните отношения между жалбоподателката и децата, без да мотивира едно такова сериозно решение със спешни причини и съзнавайки, че решението му може да бъде изменено от апелативния съд. Апелативният съд от своя страна, сезиран от жалбоподателката с молба за спешна привременна мярка – а именно спиране на

забраната за контакти, е отхвърлил искането след осем месеца. В последвалото си решение, с което се потвърждава осиновяването на децата, апелативният съд решава, че контактите не следва да бъдат възобновени, тъй като с обявяването на осиновяването връзката със семейството на произход е прекъсната. И в този случай в мотивите на решението си апелативният съд не обяснява причините, поради които контактите е трябвало да бъдат прекъснати, преди решението за осиновяване на децата да стане окончателно.

92-94. Съдът трябва да прецени дали националните съдилища, при приемане на посочените решения са държали достатъчно сметка за позитивното задължение, с което са били натоварени, а именно да улеснят събирането на семейството и да осигурят справедлив баланс между конкуриращи се интереси, да изложат относими доводи за това, че случаят е изключителен и налага пълно и окончателно прекъсване на връзките между децата и жалбоподателката. Съдът отбелязва, че в настоящия случай решението за осиновяване все още не е влязло в сила и осиновяването все още не е разрешено. Съдът отбелязва, както подчертава и Касационният съд в решението си, че властите не са се опитали да извършат истинско балансиране между интересите на двете деца и на жалбоподателката и че не са разгледали сериозно възможността за запазване на връзката между тях въпреки препоръките на експертната, докато производството е било висящо и решението относно осиновяването не е било окончателно.

95-97. В този смисъл Съдът не е убеден, че националните компетентни власти надлежно са взели пред вид съществуващата дълбока връзка между жалбоподателката и децата и вредите, които едно окончателно прекъсване на контактите с майката биха могли да нанесат, а в случая повече от три години продължава

процедурата за преценка дали децата подлежат на осиновяване. Апелативният съд най-напред е отхвърлил искането за спешно изменение на привременната мярка за прекратяване на контакта с майката, като се е позовал на назначена една година по-рано експертиза. Мотивирал се е по-скоро с неблагоприятните последици, които би имало едно завръщане на децата при жалбоподателката и впоследствие едно прекъсване на контактите между тях, отколкото с това кои факти налагат преустановяване на всякакви отношения между майката и децата. Впоследствие, в решението по същество не е съобразил приетата съдебна експертиза в частта, в която тя установява дълбоката връзка между жалбоподателката и нейните деца и необходимостта контактите между тях да продължат. Касационният съд е постановил, че апелативният съд не е приложил правилно принципа, според който осиновяването се произнася *ultima ratio* – като крайна мярка за закрила, когато за детето не съществува интерес да продължи да поддържа основополагащата връзка с биологичните си родители или когато поддържането на тази връзка може да му навреди. Касационният съд е приел, че въззивната инстанция е трябвало да прецени дали е в интерес на децата да поддържат личните отношения с жалбоподателката, имайки пред вид направените изводи в съдебната експертиза и в този случай дали има друг вид осиновяване, който би могъл да бъде приложен в интерес на децата. Става въпрос за непълното осиновяване, предвидено в италианското право, когато е в интерес на децата да продължат да поддържат връзката с родителите си по произход. При проверка дали е налице „изоставяне“ апелативният съд е бил задължен да направи анализ дали интересът – връзката с майката да не се прекъсва – взема превес пред обстоятелствата, че тя страда от намален родителски капацитет. Не са били взети предвид в решението на

апелативния съд изводите на експертизата, че поддържането на връзката с майката ще бъде от значение за децата за изграждане на тяхната идентичност.

98-101. Съдът потвърждава своята позиция, че като цяло, висшият интерес на детето изисква отношенията между него и неговото семейство да бъдат поддържани, освен в случаи в които това би било изключително вредно за детето. Да се разкъса една такава връзка означава да се извади детето от неговата естествена среда. Само наистина изключителни обстоятелства могат по принцип да доведат до прекратяване на семейната връзка и трябва да бъде направено всичко за запазване личните отношения и, ако е необходимо, ако настъпи такъв момент, да се „възстанови“ семейството (*Gnahoré c. Italie*, n° 40031/98, § 59, CEDH 2000-IX). Този интерес цели гарантирането на развитието на детето в здравословна среда и е очевидно, че чл. 8 от Конвенцията не дава право на никой родител да предприема действия, увреждащи здравето и развитието на детето (*Strand Lobben et autres, précité*, § 207). Международната общност се е обединила около идеята, че детето не трябва да бъде разделяно от неговите родители против волята му, освен ако държавните власти не се произнесат, в съответствие с приложимата процедура, че такова разделяне е съобразено с висшия интерес на детето (виж чл. 9, § 1 от Конвенцията за правата на детето). Освен това, на държавите членки се пада отговорността да установят ефективни процедурни гаранции, с които да се контролира спазването и прилагането на принципа за висшия интерес на детето (виж Общ коментар № 14 (2013) на Комитета за правата на детето при ООН за правото висшият интерес на детето да бъде ръководещ, §§ 38, 85 и 87). В конкретния случай съдебните органи не са извършили задълбочена преценка дали окончателното прекратяване на контактите с

жалбоподателката е съобразено с висшия интерес на децата. Въпреки отсъствието на всякакви факти за насилие или злоупотреба над децата и обратно на изводите на приетата експертиза, жалбоподателката е била лишена от право на лични контакти с децата си, въпреки че все още е висяща процедурата по обявяване, че децата подлежат на осиновяване. Съдилищата, без изрично да се мотивират, са настанили двете сестри в две различни приемни семейства, което е пречка за отношенията между тях. Тази мярка не само води до разпадане на отношенията с майката и на отношенията между сестрите, но е и против висшия интерес на децата (*Y.I. c. Russie*, n° 68868/14, § 94, *Soares de Melo c. Portugal*, n° 72850/14, § 114).

102-104. Решенията на съдилищата са постановени спрямо майката, която е била жертва на трафик. Държавните власти са ѝ осигурили здравословна среда и социална помощ, но съдилищата не се съобразили уязвимото положение, в което тя се е намирала, за да преценят нейния родителски капацитет и молбата ѝ да поддържа контакт с децата си. При лица в уязвимо положение, държавните власти трябва да бъдат особено внимателни и да им осигуряват засилена защита (*B. c. Roumanie (n° 2)*, n° 1285/03, §§ 86 et 114, *Todorova c. Italie*, n° 33932/06, § 75, *mutatis mutandis S.M. c. Croatie* [GC], n° 60561/14, относно позитивните задължения на държавата по чл. 4 от Конвенцията за борба с трафика на хора и принудителната проституция). С оглед сериозността на различните интереси, в тежест на държавните власти е било да преценят по един по-задълбочен начин уязвимостта на жалбоподателката. В този смисъл Съдът се позовава на чл. 12, параграф 7 от Конвенцията на Съвета на Европа за борба с трафика на хора, който предвижда отчитане на специфичните нужди на лица в уязвимо положение (цитираното решение *S.M.*).

105. С оглед на изложеното, Съдът прави извода, че в производството, довело до прекъсване на контактите между жалбоподателката и нейните деца, не е било съобразено, че е от съществено значение да се позволи на жалбоподателката и децата ѝ да имат семеен живот. Следователно производството не е предоставяло гаранции, пропорционални на сериозността на намесата и засегнатите интереси, поради което е налице нарушение на чл. 8 от Конвенцията.

Националните власти не са отговорили по адекватен начин на словесни обиди отправени от учител в гимназия към негово ученик. Съдът приема, че специално чл.8 е приложим по отношение на обиди отправени към ученик в присъствие на други ученици, които обиди са причинили емоционално разстройство, отправени са от учител, който се е ползва с позиция на доверие спрямо жалбоподателя. Съдът намира, че няма място за толериране дори на най-лека насилие, включително и вербалните обиди, отправени от учител към ученик.

Решение на по делото [F.O. v. Croatia \(no. 29555/13\)](#)

Фактите: Жалбоподателят, който към съответния период на твърдените нарушения е бил ученик в държавна гимназия в Република Хърватска, станал обект на обиди от страна на своя учител по математика Р.В. Учителят нарекъл жалбоподателя „кретен, идиот, глупак, простак“. По повод тези събития жалбоподателят бил подложен на психологическо лечение. Във връзка с нанесените обиди били инициирани няколко процедури – административна

проверка и жалба до полицията за тормоз срещу учителя. Прокуратурата отказала да образува наказателно производство. Подадената до Конституционния съд жалба била обявена за недопустима.

Решението:

Твърдението за нарушение на чл.8

52-55. Жалбоподателят се оплаква от това, че националните власти не са реагирали по адекватен начин на подадените жалби за тормоз. Правителството възразява, че действията на учителя не са оказали неблагоприятен ефект върху личния живот на жалбоподателя по смисъла на чл. 8 от Конвенцията.

56-61. Съдът е постановявал по различни дела, че понятието за личен живот е широко, не е дефинирано изчерпателно и включва физическия и психологическия интегритет на човека, простирайки се до други ценности като благополучие и достойнство, развитие на личността и отношения с други човешки същества. За прилагането на чл. 8 обаче, засягането на правата следва да достигне определена степен на сериозност, като в някои случаи Съдът е подчертавал че следва да се вземе под внимание възрастта на засегнатите непълнолетни и необходимостта, при засягане на тяхното физическо и нравствено развитие да могат да се възползват от защита, предоставена от държавата. Мерки, предприети в областта на образованието, могат при определени обстоятелства да засегнат правото на зачитане на личния живот, но не всяко действие или мярка, за които може да се каже, че засягат неблагоприятно духовната неприкосновеност на дадено лице, непременно водят до такава намеса. В разглеждания случай няма съмнение, че обидите, на които е бил подложен жалбоподателя са довели до емоционалното разстройство, което е засегнало психологическото му благополучие, достойнство и нравствен

интегритет. Освен това тези обиди са били нанесени на жалбоподателя в класната стая пред други ученици и така са били в състояние да го унижат и омаловажават в очите на другите, както и че са отправени от учител, който може да упражнява власт и контрол върху жалбоподателя.

62-73. Съдът отхвърля възраженията на правителството по допустимостта на жалбата. Относно твърдението, че жалбоподателят не е претърпял значителна вреда Съдът намира, че като се има предвид контекстът на делото, а именно твърденията за тормоз в училище от страна на учител, където всяка форма на насилие, макар и лека, се счита за неприемлива, не може да има място за прилагане на критерия за несъществено засягане.

74-82. Жалбоподателят твърди, че е бил подложен на тормоз от страна на Р.В. Това е било допуснато от съответните училищни власти, а държавните органи не са дали адекватен отговор. Правителството оспорва оплакванията. Съдът посочва, че изведените в практиката му принципи относно позитивните задължения на държавите по чл. 8 могат да бъдат от значение и в контекста на образованието. Макар че по силата на член 2 от Протокол № 1 държавата е длъжна да осигури на децата правото им на образование, изпращането на дете на училище задължително включва известна степен на намеса в личния му живот по силата на член 8. Освен това функциите, свързани с вътрешното управление на училището, като например дисциплината, са неразделна част от образователния процес и правото на образование (вж. *Costello-Roberts v. the United Kingdom*, 25 март 1993 г., § 27). В контекста на предоставянето на важна обществена услуга, каквато е образованието (вж. *Grzelak v. Poland*, № 7710/02, § 87 *in fine*), съществената роля на образователните власти е да защитават здравето и благосъстоянието на учениците, като вземат предвид по-специално тяхната уязвимост, свързана с ниската им възраст. Така

основното задължение на образователните власти е да осигурят безопасността на учениците, за да ги предпазят от всякаква форма на насилие през времето, в което те са под надзора на образователните власти (вж. *Kayak v. Turkey*, по. 60444/08, § 59).

83-90 Съдът намира, че отношението срещу което се оплаква жалбоподателят, е довело до неблагоприятно въздействие върху психологическото му развитие и духовния му интегритет, което поражда проблеми по член 8. Няма съмнение, че отношението, което има такива последици, проявено от учител в държавно училище, докато жалбоподателят е бил под негов контрол, представлява намеса по чл.8. При извършването на преценката дали една такава намеса е оправдана, Съдът ще вземе предвид факта, че жалбоподателят се оплаква не само от тормоза от страна на учителя, но и от неспособността на съответните органи да реагират на твърденията му за тормоз; въпрос, който може да бъде по-подходящо анализиран от гледна точка на позитивните задължение на държавата (вж., например, *Radionova v Russia* (dec.), № 36082/02). Във всеки случай следва да се повтори, че независимо дали даден случай се анализира от гледна точка на позитивните задължение на държавата или намеса на държавен орган, приложимите принципи са до голяма степен сходни. Съдът отбелязва, че учителят Р.В. първоначално е отправял различни обиди срещу жалбоподателя във връзка с твърдяно закъснение за час. След това учителят е оскърбил вербално жалбоподателя още два пъти. По-специално в деня след първоначалния инцидент Р.В. индиректно се позовава на факта, че жалбоподателят го е докладвал на главния учител, като е заявил „когато кажеш на глупак, че е глупак, това не трябва да бъде обида за него“. При последващ случай Р.В. отново нарекъл жалбоподателя „глупак“, защото последният бил обърнал грешна страница в учебника по време на урок. Докато първите обиди на учителя срещу

жалбоподателя са целели налагането на дисциплина, последващите два случая не могат да се разглеждат като нищо друго освен неправомерна словесна обида срещу жалбоподателя, представляваща подлагането му на унижение, омаловажаване и подигравка. При всеки случай поведението на учителя не може да се оправдае. Като учител, той е поставен в изключителна позиция на власт над жалбоподателя, което прави действията му да имат значително въздействие върху достойнството, благополучието и психологическото развитие на жалбоподателя. Вярно е, че словесното оскърбление не е било с много висока интензивност и не е ескалирало в по-системен тормоз. Въпреки това, от един учител, се очаква да разбере, че ефектите от словесна провокация и злоупотреба могат дълбоко да засегнат учениците, особено тези, които са чувствителни. Като учител е трябвало да е наясно, че всяка форма на насилие, включително словесното малтретиране, спрямо учениците, колкото и лека да е, не е приемлива в образователна среда и че от него се изисква да общува с учениците с надлежно зачитане на тяхното достойнство и морален интегритет. Съответно, като се има предвид позицията на доверие, авторитет и влияние, както и социалната отговорност, която имат учителите, няма място за толериране на каквото и да е тормоз от страна на учител спрямо ученик. Съдът подчертава, че повторемостта, тежестта на вредата и намерението за увреждане не са предпоставки за дефиниране на насилие и злоупотреба в образователна среда. С оглед на изложените по-горе принципи и правото на децата да бъде зачитано на тяхното човешко достойнство, физическа и психологическа неприкосновеност, Съдът намира, че тормозът посредством вербални обиди от вида, на които жалбоподателят е бил подложен от учителя си представлява неприемлива намеса в правото на зачитане на личния живот по чл. 8, за което държавата носи отговорност.

91-103. Относно отговорът на властите на твърденията на жалбоподателя за тормоз Съдът намира, че националните власти трябва да въведат подходящи законодателни, административни, социални и образователни мерки, за да забранят недвусмислено всяко подобно поведение срещу деца по всяко време и при всякакви обстоятелства и по този начин да гарантират нулева толерантност към всяко насилие или злоупотреба в образователните институции. Това се отнася и до необходимостта от гарантиране на реализиране на отговорност чрез подходящи наказателни, граждански, административни и професионално-съсловни средства. В този контекст е важно да се повтори, че държавата има свобода на преценка при определяне на начина, по който да организира своята система, за да гарантира съответствие с Конвенцията. Съдът отбелязва липсата на училищни политики и процедури, които да се занимават конкретно с проблема на поведение, представляващо тормоз от страна на учителите. Въпреки това, хърватското законодателство, чрез наказателни, граждански, административни и разпоредби регулиращи професията, по принцип предвижда защитата на децата в образователните институции от насилие или злоупотреба. В настоящия случай жалбоподателят е потърсил защита по наказателни, административен и професионално-съловен път. В разглеждания случай, след първоначалната жалба до главния учител за тормоз от страна на учителя Р.В., не са били предприети никакви конкретни мерки от училищните власти, докато бащата на жалбоподателят не е изпратил писма също до различни държавни органи с молба жалбоподателят да бъде защитен от по-нататъшен тормоз в училище. След конкретните оплаквания, направени от бащата на жалбоподателя, училищните власти организирали процес на помирение между жалбоподателя и учителя. В този процес единствената

предприета мярка по отношение на учителя включвала устно порицание от училищния психолог. Не било прието официално решение или предприети мерки по отношение на поведението на учителя, нито били задействани съответните административно-професионални процедури пред Министерството на образованието. Според Съда този процес на помирение е неефективен. Министерството реагирало едва след като бащата на жалбоподателя направил искане за това и препратило случая към Агенцията за педагогически надзор. Въпреки това, няма индикации, че инспекторатът на Министерството на образованието е предприел каквито и да било други мерки в рамките на своята компетентност за разглеждане на конкретни оплаквания, отправени от жалбоподателя, като разпит на жалбоподателя или приемане на съответните мерки за защита на учениците, осигуряване на специално обучение за учителя и, ако е уместно, образуване на съответното производство. Не била извършена проверка относно събития, свързани с вербалното малтретирането на жалбоподателя и отношението на учителя към учениците в клас. Съдът също така отбелязва, че няма индикация Агенцията или Министерството да са проследили по-нататъшното развитие на случая на жалбоподателя или положението му в училище. В тази връзка е трудно да се приеме, че едно-единствено писмо от главния учител, в което се твърди, че бащата на жалбоподателя е заявил, че въпросът е уреден, може да се счита за достатъчно. Всъщност няма индикации, че съдържанието на това писмо е съгласувано с бащата на жалбоподателя и неговата версия за събитията се различава от изложеното в писмото. Във всеки случай за държавната образователна администрация би трябвало да е ясно, че поведението на учителя, и последиците от него върху жалбоподателя изискват по-усърдно инвестиране на знания и ресурсите, за да се

разберат последствията и последиците от непредоставянето на подходящи и очаквани грижи за жалбоподателя в училище. В обобщение, държавните органи не са реагирали с необходимото старание на твърденията на жалбоподателя за тормоз в училище. Следователно Съдът счита, че предприетите от тях действия не отговарят на изискванията на чл. 8 от Конвенцията.

7. СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕ, НА СЪВЕЩТА И НА РЕЛИГИЯТА, НА СЪБРАНИЯТА И НА СДРУЖАВАНЕ

Налице е нарушение на правото на изразяване на мнение на жалбоподателя - местен политик, осъден по реда на УБДХ за това, че на 25 декември 2013 г. поставил върху паметника на Димитър Благоев в центъра на Благоевград шапка на дядо Коледа, както и червен чувал с надпис „Оставка“. Съдът намира, че действията на жалбоподателя не са свързани с насилие, нито физически са повредили паметника. Намерението, стоящо зад постъпката на жалбоподателя, е по-скоро изразяване на протест срещу управляващото правителство, а не осъждане на историческата роля на Димитър Благоев.

Решение по делото [Handzhiyski v. Bulgaria](#) (no. 10783/14)

Изискванията за законосъобразност по чл. 5 и чл. 10 от Конвенцията и в двата случая имат за цел да защитят лицето от произвол. От това следва, че мярка за задържане, която не е законосъобразна, доколкото представлява намеса в една от свободите, гарантирани от Конвенцията, не може да се счита по принцип за „предвидено от закона“ ограничение на тази свобода.

Решение по делото [Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey](#) (no. 13252/17)

Виж по-горе раздел [„Право на свобода и сигурност“](#)

Наложени административни санкции предупреждение на евродепутат за поставяне на знамена на национално малцинство на сградата, в която се помещава офисът му, без да е получил разрешение за рекламиране представлява нарушение на свободата на изразяване.

Решение по делото [Tőkés c. Roumanie](#) (nos 15976/16 et 50461/17)

Фактите: Жалбоподателят е румънски гражданин от унгарското малцинство в Румъния. Той през 2009 г. той е избран за депутат в Европейския парламент от листата на Унгарския демократичен съюз в Румъния. През 2014 г. е бил преизбран от листата на партията Фидес в Унгария.

На 18 юни 2014 г. жалбоподателят окачил на сграда в гр. Орадя, Румъния, където се намирал парламентарния му офис, знаме на Секейската земя⁹. На 20 август местната полиция му наложила административна санкция „предупреждение“ за окачване на рекламно знаме, без да получи

⁹ Историческа област, която понастоящем приблизително включва окръзите Харита, Ковасна, централен и източен Муреш в Румъния.

предварително разрешение, съгласно закона за разрешаване и поставяне на рекламни материали („Закон n° 185/2013“). Било му наредено да го махне до 28 август.

В жалбата пред първоинстанционният съд г-н Тьокеш посочил, че секейското знаме било исторически символ, свързан с идентичността на секеите. Знамето не било рекламно, защото нямало връзка с търговски продукт. Румънската конституция позволявала на националните малцинства да използват символите си. Това право било защитено и от Рамковата конвенция за защита на националните малцинства, приета от Комитета на министрите на Съвета на Европа на 10 ноември 1994 г., ратифицирана от Румъния през 1995 г.

Първоинстанционният съд отхвърлил жалбата с довода, че румънското знаме може да бъде окачвано от физически лица и институции, а знамената на други държави не могат да бъдат окачвани на територията на Румъния, освен ако са придружени от румънското знаме и то само в случай на официални посещения, празници и международни форуми в публичните учреждения. По отношение на секейското знаме посочил, че с него се целяло да се привлече вниманието на обществото върху предстоящи инициативи и събития и изисквало разрешение за временна реклама. Жалбата срещу решението била отхвърлена от въззивния съд, който потвърдил мотивите на първата инстанция.

През декември 2015 г. жалбоподателят окачил на същата сграда знамето на територията Парциум¹⁰. Знамето било окачено редом до румънското знаме и знамето на Европейския съюз. На 16 декември 2015 г. полицията му наложила административна санкция за това, че не е

поискал предварително разрешение за окачване на временна реклама и наредила преди 28 декември да махне знамето.

Доводите на жалбоподателя, че Закон n° 185/2013 не бил приложим и че не се касаело за временна реклама, били отхвърлени на две съдебни инстанции. Тъй като знамето не било свалено от жалбоподателя, кметът на града предприел съдебни действия срещу него. Спорът бил все още висящ когато на 24 февруари 2020 г. жалбоподателят сам свалил знамето, без намеса на държавните власти.

Решението

По допустимостта

44-46. Жалбоподателят твърди, че наложените административни санкции накърняват свободата му на изразяване, гарантирана от чл. 10 от Конвенцията. Правителството оспорва и възразява, че не са изчерпани вътрешноправните средства за защита, тъй като жалбоподателят не бил спазил процедурата, предвидена в закон n° 185/2013 и не бил поискал предварително разрешение за окачване на знамената.

47-49. Съдът отхвърля възражението на правителството, като препраща към принципите, изведени в решенията *Vučković et autres c. Serbie* [GC], n°s 17153/11 et 29 autres, §§ 69-77) и *Gherghina c. Roumanie* ((déc.) [GC], n° 42219/07, §§ 83-89). Съдът отбелязва, че жалбоподателят изтъква по-специално, че предвид характера на въпросните знамена като исторически символи Закон n° 185/2013 не е приложим към него и че наложените му санкции нямат правно основание. Съдът отбелязва, че жалбоподателят е оспорил пред румънските съдебни органи законосъобразността и валидността на наложените санкции и съдилищата са разгледали приложимостта на закон n° 185/2013.

¹⁰ Област от историческата унгарска държава, намираща се на запад и север от тогавашното кралство Трансилвания.

50-53. Правителството излага довод за недопустимост на жалбите, поради липса на значителна вреда, тъй като на жалбоподателя е била наложена най-леката санкция – предупреждение. Съдът напомня, че вече е имал повод да отбележи, че при прилагането на този критерий за допустимост трябва да се отчита значението на свободата на изразяване, като една от съществените основи на демократичното общество и едно от основните условия за неговия напредък и развитието на индивида, поради което към въпроса трябва да се подхожда предпазливо (вж. *Mura v. Poland* (dec.), no. 42442/08, § 22 и *Yordanovi c. Bulgarie*, n° 11157/11, § 50).

54-56. С окачването на знамената жалбоподателят е поискал да изрази своята принадлежност към едно етническо малцинство. Вярно е, че са му били наложени най-леките административни санкции. Остава фактът, че тези санкции са можели да го обезкуражат да упражни правото си на свобода на изразяване по изборния от него начин. Имайки пред вид значението на свободата на изразяване в едно демократично общество и чувствителния от политическа гледна точка въпрос за правата на тези малцинства, е трудно да се приеме, че жалбоподателят не е претърпял значителна вреда. Заведените от жалбоподателя дела касаят важния въпрос за предвидимостта на националния закон, във връзка с окачването на знамената. Поради това Съдът отхвърля направеното възражение на правителството по чл. 35, § 3 b) от Конвенцията (вж. *mutatis mutandis*, *Eon c. France*, n° 26118/10, §§ 34-36, 14 март 2013).

По съществуването на спора

57. Жалбоподателят счита, че правителството е пренебрегнало историческите и юридическите факти, изложени в четвъртия доклад на Европейската комисия срещу расизма и

нетолерантността за Румъния, публикуван на 3 юни 2014 г., който сочи, че унгарското малцинство представлява 6% от румънското население и е най-многобройното в страната. Представявано е от организация, заседаваща в двете камари на парламента. Секейското знаме е символ на това малцинство, което е било отбелязвано от някои от националните съдилища.

58-60. Според жалбоподателя в едно демократично общество свободата на изразяване не може да бъде подлагана на предварително разрешение. Позовава се на чл. 2 от Рамковата конвенция за защита на националните малцинства и твърди, че не може да се иска предварително разрешение за използване в Румъния на историческите символи на унгарското малцинство.

61-66. Правителството посочва, че в исторически план Секейската земя и територията Парциум никога не са били обособени провинции на Румъния. Касае се за изкуствени образувания, включващи части от различни румънски департаменти, където преобладават представители на унгарското малцинство и с действията се цели да се подкрепи искане за териториална автономия, основана на етнически критерий. Мерките спрямо жалбоподателя са имали законова база, а именно Закон n° 185/2013, тълкуван еднозначно от съдилищата. Поставянето на условия за качване на рекламни знамена целяло осигуряване на правната сигурност и защита правата на другите. По време на събитията жалбоподателят вече не е представлявал в Европейския парламент Румъния, а Унгария и неговият офис в гр. Орадя не е можел вече да бъде считан за парламентарен офис. Решенията на националните съдилища по неговите жалби са се отнасяли не до това дали жалбоподателят е можел или не да окачи знамената върху сградата, а какви условия е трябвало да бъдат спазени. Националните

съдилища не са нарушили правото на жалбоподателя на изразяване на мнение, не са му забранявали окачване на знамена със секейски символи. Втората инстанция даже е посочила, че жалбоподателят е можел да направи това, но при спазване на условията на закона.

67-69. Съдът посочва, че жалбоподателят е искал да покаже принадлежността си към националното малцинство. Той двукратно е бил административно наказан за това, че не е спазил предвидените в законодателството изисквания така, както са били тълкувани от административните и съдебните власти. Според Съда това представлява намеса в правото на жалбоподателя на изразяване на мнение, по смисъла на чл. 10 от Конвенцията.

70-73. Съдът е обобщил в решението *Magyar Kétfarkú Kutya Párt c. Hongrie* ([GC], по 201/17, § 93-98) приложимите принципи при определянето на това дали намесата в упражняването на правото на свобода на изразяване отговаря на изискването за законосъобразност. Изискването е не само намесата да има законова база по националното право, но също така законодателството да е достъпно за правните субекти и предвидимо, с оглед на неговия резултат. Властта на Съда да контролира спазването на националното законодателство е ограничена, защото на националните административни власти и на националните съдилища се пада най-напред задачата да тълкуват и прилагат вътрешното право (*Kudrevičius et autres c. Lituanie* [GC], n° 37553/05, § 110, CEDH 2015).

74-77. Съдът отбелязва, че в конкретния случай жалбоподателят е бил санкциониран за това, че е издигнал знамето на Секейска земя и знамето на територията Парциум, без предварително да поиска разрешение за реклама. Жалбоподателят оспорва определянето на въпросните знамена като

реклама, по смисъла на Закон n° 185/2013, докато правителството твърди обратното. Съдът трябва да вземе предвид приложното поле на националното законодателство в настоящия случай: т.е. условията, при които знамето може да бъде издигнато на сграда и да бъде видимо в публичното пространство. Съдът приема, че законът не може да предвиди всички обстоятелства, при които могат да бъдат издигнати различни видове знамена, в зависимост от техните характеристики и причините, посочени от съответните лица за издигането им. Румънският законодател е предвидил разпоредби за поставяне на националното знаме и на знамената на различни административни единици и за условията, при които националните малцинства могат да излагат техните символи. Предвидил е какви са условията за поставяне на знамена, наречени „рекламни“.

78-80. Съдът приема, че разпоредбите на закона n° 185/2013 са формулирани по широк начин, така че да дават на националните органи известна свобода на преценка при вземането на решение кои знамена могат да бъдат квалифицирани като реклама. В отговор на довода на жалбоподателя, че нарушението и съответно наложените санкции нямат правно основание съдилищата са обсъдили закона. Първоинстанционният съд е посочил, че знамената не са на призната държава и е приел, че жалбоподателят е искал да привлече вниманието на обществото и да информира за предстоящи дейности и събития, тоест знамената са били окачени с рекламна цел. Окръжният съд добавя, че излагането на въпросните знамена е имало за цел да привлече вниманието на обществеността към предназначението на сградата. При това положение Съдът счита, че квалификацията, дадена от националните съдилища на деянията, вменени на жалбоподателя в настоящия случай, повдига въпроси, чийто обхват надхвърля

обикновения анализ на качеството и предвидимостта на закона. Съответно Съдът счита, че е по-подходящо да извърши този анализ като част от по-широкото разглеждане на пропорционалността на оспорваните мерки.

81-82. Правителството обосновава предприетите мерки с цел осигуряване на националната сигурност и защита правата на другите. С оглед целта на закон n° 185/2013 да се гарантират условията на съгласувана, хармонична, безопасна и здравословна изградена среда и опазване на качеството на сградите Съдът приема, че целта на наместата е защита на правата на другите.

83-87. При преценката на баланса между конкуриращите се интереси Съдът отбелязва, че националните съдилища са се стремили преди всичко да определят приложимото към делото право като не са взели предвид контекста, в който жалбоподателят е формулирал своите възражения: той е твърдял, че наложените санкции са нарушили правото му на свобода на изразяване, гарантирано както от Конституцията, така и от чл. 10 от Конвенцията. Съдилищата са съсредоточили анализа си, според който въпросните знамена са представлявали форма на реклама за дейността на жалбоподателя и предназначението на сградата, в която се е намирал офисът му и не са обяснили защо отхвърлят доводите на жалбоподателя, които са били насочени към това, че знамената са изразявали неговата идентичност. Съдът отбелязва, че използваните в закона термини са свързани в голяма степен с търговски дейности като цяло, поради което тяхната цел е далеч от посланието, което жалбоподателят е искал да предаде. В този контекст, според Съда, в настоящия случай властите са били още по-задължени да изложат причините за отхвърляне на аргументите на жалбоподателя, тъй като определението на понятието за реклама, дадено във

вътрешното право, е формулирано в широк смисъл и националните власти се ползват с известна степен на свобода на преценка при вземането на решение кое знаме може да се определи като реклама. Съдът счита, че излагането на въпросните знамена от страна на жалбоподателя е било извън контекста на търговската реклама по смисъла на неговата съдебна практика, според която за гражданите рекламата е средство за откриване на характеристиките на предлаганите стоки и услуги (*Stambuk v. Germany*, no. 37928/97, § 39).

88. В тази връзка Съдът напомня, че винаги е разграничавал рекламата с търговска цел (виж *Sekmadienis Ltd. c. Lituanie*, n° 69317/14, § 76) от тази, която е предназначена за политически дебат по въпроси в общ интерес (*Animal Defenders International c. Royaume-Uni* [GC], n° 48876/08, § 99, а за политическата реклама вж. *TV Vest AS et Rogaland Pensjonistparti c. Norvège*, n° 21132/05, § 64). За да се произнесе, Съдът винаги е държал сметка не само за формата, в която е отправено изявлението и за неговата цел, но и за неговото съдържание. По този начин той е достигнал до автономно определение на понятията, като ги е дефинирал независимо от даваните квалификации от страна на жалбоподателите и националните съдилища. При извършване на тази дейност, Съдът винаги е имал пред вид свободата на преценка на държавите, по-широка или по-тясна, в зависимост от обсъжданото изявление.

89-90. В конкретния случай Съдът установява, че националните съдилища не са направили никакъв анализ на съдържанието на въпросните знамена, нито са дали пример за дейностите или събитията, в които такива знамена са били използвани. Националните съдилища не са обсъдили сградата като парламентарен офис на жалбоподателя, нито са съобrazили качеството на жалбоподателя и неговите

права като депутат в Европейския парламент. Не са установили със сигурност дали жалбоподателят е имал намерение да действа като политическо лице, изразител на определена политическа програма или като гражданин, принадлежащ към национално малцинство, който е желал да покаже принадлежността си към това малцинство.

91. Един анализ от страна на националните съдилища би бил полезен с оглед доводите на правителството, че по време на събитията жалбоподателят вече не е бил представител на Румъния в Европейския парламент, а на Унгария и като такъв не е имал право да има парламентарен офис в Румъния. Съдът отбелязва, че по това време жалбоподателят е заседавал в Европейския парламент като част от унгарска партия, а не румънска и като такъв е представлявал мнозинството унгарци в Унгария, а не унгарското малцинство в Румъния. Тоест, тук става дума за въпроси, свързани с качеството на жалбоподателя на депутат от Европейския парламент и за произтичащите от това неговите права. Тези въпроси са от значение за определяне съдържанието на въпросното волеизявление, което националните съдилища са оставили в сянка, а са били длъжни да изяснят.

92-94. При всички положения, Съдът счита, че тези неизследвани от националните съдилища обстоятелства сочат, че окачването на знамената се доближават повече до политическа реч, отколкото до рекламно изявление. Характерът на изявлението е важно обстоятелство, за да се прецени необходимостта от ограничаване на свободата на изразяване. Ограничаването на свободата на изразяване е свързано с изключения, които изискват стеснително тълкуване. Необходимостта свободата на изразяване да бъде ограничена трябва да бъде установена по убедителен начин (*VgT*

Verein gegen Tierfabriken c. Suisse, n° 246999/94, § 66).

95-97. В случая националните съдилища не са посочили нито едно доказателство, от което да може да се заключи, че окачването на знамената би могло да предизвика проблем, свързан с националната сигурност. Нещо повече, според тях окачването на знамената не е било забранено само по себе си, но е трябвало да се спазят законовите разпоредби и предварително да се изиска разрешение за поставяне на временна реклама. Съдът може да приеме, че фактът, че жалбоподателят е изложил знамената на публично място, е от значение. При втория случай със знамето на територията Парциум обаче знамето е било окачено до други знамена. Националните съдилища не са обяснили защо единствено за това знаме е било необходимо предавателно разрешение, а не и за останалите. Жалбоподателят не е бил принуден да сваля знамената, макар, че е бил санкциониран през юни 2014 г. и през декември 2015 г. Той е направил това едва на 24 февруари 2020 г. От доказателствата излиза, че през тези години излагането на знамената не е поставило проблем за националната сигурност и за околната среда.

98-100. Пред вид изложеното и конкретно факта, че националните съдилища не са съобразили критериите, дадени от юриспруденцията на Съда, те не са изложили относими и достатъчни мотиви, за да обосноват наложеното ограничаване на свободата на изразяване на жалбоподателя. Следователно, намесата в това право не е била „необходима в едно демократично общество“ и е налице нарушение на чл. 10 от Конвенцията.

Отказът на съдилищата да регистрират като вероизповедание църквата жалбоподател на основание, че името ѝ (респ. Православна старостилна църква и Независима православна църква) на практика било същото като това на Българската православна църква, представлява „ограничение“ на нейното право, както и на правото на другите жалбоподатели, да изповядват религията си. Ограничението не е било необходимо в едно демократично общество, тъй като наименованията не са идентични. Съдът отхвърля аргумента на правителството, че припокриването на вярванията и практиките на църквата жалбоподател и на БПЦ също е пречка за регистрацията на църквата жалбоподател, посочвайки, че преценката дали религиозните вярвания са идентични или не, не е от компетентността на държавните органи, а на самите религиозни общности.

Решения по делата [Bulgarian Orthodox Old Calendar Church and Others v. Bulgaria \(no. 56751/13\)](#) и [Independent Orthodox Church and Zahariev v. Bulgaria \(no. 76620/14\)](#)

Не всяко мнение или убеждение представлява такова по смисъла на чл. 9 от Конвенцията, а само сериозното и непреодолимо противоречие между задължение и съвестта на дадено лице или неговите дълбоки и истински религиозни или други убеждения, представляват достатъчно убедително вярване, сериозност, цялост и важност, и налагат прилагането на гаранциите на чл. 9

Решение по делото [Vavříčka and Others v. the Czech Republic \(nos. 47621/13 and 5 others\)](#)

Виж по-горе раздел [„Право на зачитане на личния и семеен живот“](#)

8. ЗАБРАНА ЗА ДИСКРИМИНАЦИЯ

Член 2 и чл. 6, § 1 от Директива 2000/78/ЕО от 27 ноември 2000 г. за създаване на основна рамка за равно третиране в областта на заетостта и професиите трябва да се тълкуват в смисъл, че допускат национална правна уредба, по силата на която работниците от публичния сектор, които през определен период отговарят на условията, за получаване на пенсия в пълен размер, се поставят в режим на трудов резерв до прекратяването на трудовия им договор, което води до намаляване на възнаграждението, загуба на възможно кариерно развитие, както и намаляване, дори премахване на обезщетението при уволнение, което биха могли да претендират при прекратяване на трудовото им правоотношение, след като тази правна уредба преследва законосъобразна цел на политиката на заетостта и средствата за постигане на тази цел са подходящи и необходими.

Решение на СЕС по дело [C-511/19](#)

Членове 7 и 15 от Директива 2000/43/ЕО от 29 юни 2000 г. относно прилагане на принципа на равно третиране на лица без разлика на расата или етническия произход във връзка с член 47 от Хартата на основните права трябва да се тълкуват в смисъл, че не допускат национално законодателство,

съгласно което съдът, сезиран с иск за обезщетение, чието основание е твърдение за забранена с тази директива дискриминация, не може да разглежда искането да се установи наличието на тази дискриминация, когато ответникът се съгласява да изплати исканото обезщетение, без обаче да признава, че е имало такава дискриминация. Националната юрисдикция, сезирана със спор между частноправни субекти, трябва да осигури в рамките на своите правомощия съдебната защита, която произтича за правните субекти от член 47 от Хартата, като при необходимост оставя без приложение противоречащите му разпоредби от национално законодателство.

Решение на СЕС по дело [C-30/19](#)

9. ДРУГИ ПРАВА

Жалбите на жалбоподателите срещу отказа на СГС да регистрира църквата жалбоподател като вероизповедание не са представлявали ефективно средство за защита по отношение на оплакването на жалбоподателите по чл. 9 от Конвенцията, разглеждан в светлината на чл. 11, тъй като нито Софийският апелативен съд, нито ВКС споменават, още по-малко разглеждат по същество, аргументите на жалбоподателите по чл. 9 от Конвенцията.

Съдът констатира системен проблем във връзка с откази за регистрация на вероизповедания. Причината е начинът, по който съдилищата тълкуват приложимите разпоредби на Закона за вероизповеданията. Според Съда генералните мерки за изпълнението на решението трябва да включват или законодателни промени на посочените разпоредби, или промяна в тълкуването им, което да не води до отказ за регистрация с мотив, че вероизповеданието има: а) същите вярвания като вече съществуващо вероизповедание, или б) същото наименование, освен ако те не са буквално еднакви или наистина толкова близки във всичките си елементи, че последователите на

съществуващото вероизповедание или широката общественост действително биха могли да ги сбъркат.

Решение по делото [Bulgarian Orthodox Old Calendar Church and Others v. Bulgaria \(no. 56751/13\)](#)

Във възобновеното наказателно производство след осъдителното решение на ЕСПЧ *Tsonyo Tsonev v. Bulgaria (no. 2) (no. [2376/03](#))* жалбоподателят отново е осъден за извършеното през 1999 г. престъпление, а прокуратурата е отказала да възобнови административно-наказателното производство, по което на жалбоподателя е била наложена глоба за същото деяние. Съдът приема, че по този начин властите не са признали необходимостта да потвърдят принципа *ne bis in idem* и не са спазили правото на жалбоподателя да не бъде съден и наказван два пъти за едно и също деяние. Поради това Съдът приема, че е налице нарушение на чл. 4 от Протокол № 7.

Решение по делото [Tsonyo Tsonev c. Bulgarie \(no 4\) \(no \[35623/11\]\(#\)\)](#)

Самият факт, че жалбоподателят е преследван или задържан в следствения арест, не доказва

автоматично, че целта, преследвана от тези мерки, е различна от заявената, а именно провеждането от страна на властите на мащабни разследвания на опита за военен преврат.

Решение по делото [Ahmet Hüseyin Altan v. Turkey \(no. 13252/17\)](#)

Виж по-горе раздел [„Право на свобода и сигурност“](#)

10. РЕШЕНИЯ НА СЪДА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Член 19, § 1, втора алинея ДЕС е приложим по дело, по което национална юрисдикция е сезирана с жалба по националното право с искане да се произнесе по съответствието с правото на Съюза на националните разпоредби, уреждащи процедурата по назначаване на съдии в държавата членка на тази юрисдикция. За целите на тълкуването на чл. 19 ДЕС трябва надлежно да бъде взет предвид чл. 47 от Хартата.

Член 19, параграф 1, втора алинея ДЕС допуска национални разпоредби, които предоставят на министър-председателя на съответната държава членка правомощие за вземане на решения в процеса за назначаване на съдии, като същевременно предвиждат участие в този процес на независим орган, на който е възложено по-специално да оценява кандидатите за съдии и да дава становище на министър-председателя

Решение на СЕС по дело [C-896/19](#).

Член 27, § 1 от Регламент № 604/2013 от 26 юни 2013 г. за установяване на критерии и механизми за определяне на държавата членка, компетентна за разглеждането на молба за международна закрила, която е подадена в една от държавите членки от гражданин на трета

държава или от лице без гражданство, с оглед на съображение 19 от него, и член 47 от Хартата на основните права трябва да се тълкуват в смисъл, че не допускат национално законодателство, съгласно което съответният съд или друг правораздавателен орган, сезиран с жалба за отмяна на решение за прехвърляне, не може при разглеждането на тази жалба да взема предвид обстоятелства, настъпили след приемането на това решение, които са определящи за правилното прилагане на този регламент, освен ако това законодателство не предвижда специфично средство за правна защита — включващо разглеждане *ex nunc* на положението на съответното лице, с обвързващи за компетентните органи резултати — което може да се използва след настъпването на такива обстоятелства и което по-специално не е обусловено от това съответното лице да е лишено от свобода или изпълнението на посоченото решение да е непосредствено предстоящо.

Решение на СЕС по дело [C-194/19](#)

При транспонирането на чл. 4, т. 5 от Рамково решение 2002/584/ПВР от 13 юни 2002 г. относно европейската заповед за арест и процедурите за предаване между държавите членки в националното право изпълняващият съдебен

орган трябва да разполага с право на преценка, за да определи дали следва да откаже да изпълни европейска заповед за арест на основание, посочено в тази разпоредба. Понятието „същите деяния“ в чл. 4, т. 5 и чл. 3, т. 2 от Рамково решение следва да получи еднакво тълкуване. Член 4, т. 5, който обвързва прилагането на предвиденото в тази разпоредба основание, на което изпълнението може да бъде отказано, с условието, ако присъдата е осъдителна, наказанието да е изтърпяно, да се изтърпява към момента или вече да не подлежи на изпълнение съгласно правото на страната, в която е постановена присъдата, трябва да се тълкува в смисъл, че това условие е изпълнено, когато издирваното лице е осъдено с влязла в сила присъда на наказание лишаване от свобода за същите деяния, което наказание то е изтърпяло отчасти в третата страна, в която е постановена присъдата, а за остатъка е било освободено от изтърпяване от несъдебен орган на тази страна по силата на мярка за общо опрощаване на наказания, която се прилага и спрямо осъдени за тежки престъпления лица и която не се основава на обективни съображения, свързани с наказателната политика. При упражняването на правото на преценка, с което разполага, изпълняващият съдебен орган следва да претегли, от една страна, предотвратяването на безнаказаността и борбата с престъпността и от друга страна,

гарантирането на правната сигурност на съответното лице.

Решение на СЕС по дело [C-665/20 PPU](#).

Член 10, § 2 и член 22, § 1 от Директива 2008/48/ЕО от 23 април 2008 г. относно договорите за потребителски кредити трябва да се тълкуват в смисъл, че допускат национална правна уредба, която налага всички елементи на договор за потребителски кредит да бъдат представени с еднакъв по вид, формат и размер шрифт — не по-малък от 12.

Определение на СЕС по дело [C-535/20 \(БНП Париба Пърсънъл Файненс“ С.А. Париж\)](#)

1) Член 6, § 1 от Директива 93/13/ЕИО от 5 април 1993 г. относно неравноправните клаузи в потребителските договори трябва да се тълкува в смисъл, че националният съд следва да установи неравноправния характер на клауза в договор, сключен между продавач или доставчик и потребител, дори когато тази клауза е била изменена по договорен път от страните. Това установяване води до възстановяване на положението, в което потребителят би се намирал, ако клаузата, чиято неравноправност е установена, не съществуваше, освен ако посредством изменение на посочената неравноправна клауза потребителят се е отказал свободно и информирано от такова възстановяване, като националната юрисдикция следва да извърши необходимата проверка

в това отношение. От тази разпоредба обаче не следва, че установяването на неравноправния характер на първоначалната клауза по принцип има за последица недействителност на договора, стига изменението на тази клауза да е позволило да се възстанови равновесието между произтичащите от договора права и задължения на тези страни и да се отстрани съответният порок.

2) Член 6, § 1 и член 7, § 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкуват в смисъл, че от една страна, те допускат националният съд да премахне само неравноправния елемент от клауза в договор, сключен между продавач или доставчик и потребител, когато националните законодателни разпоредби, които уреждат употребата ѝ, обслужват преследваната с тази директива възпираща цел, стига този елемент да представлява отделно договорно задължение, чийто евентуален неравноправен характер може да бъде предмет на индивидуализирана проверка. От друга страна, тези разпоредби не допускат запитващата юрисдикция да премахне само неравноправния елемент от клауза в договор, сключен между продавач или доставчик и потребител, когато такова премахване ще доведе до изменение на съдържанието на посочената клауза, като се засегне същността ѝ, като запитващата юрисдикция следва да извърши необходимата проверка в това отношение.

3) Член 6, § 1 от Директива 93/13 трябва да се тълкува в смисъл, че последиците от установяването по съдебен ред на наличието на неравноправна клауза в договор, сключен между продавач или

доставчик и потребител, се уреждат от разпоредбите на националното право, като въпросът за запазването на действието на такъв договор трябва да се преценява служебно от националния съд при прилагане на обективен подход въз основа на тези разпоредби.

4) Член 6, § 1 от Директива 93/13 във връзка с чл. 47 от Хартата на основните права трябва да се тълкува в смисъл, че националният съд, който установява неравноправността на клауза в договор между продавач или доставчик и потребител, трябва да информира последния — в рамките на националните процесуални разпоредби и след обсъждане при условията на състезателност — за правните последици от обявяването на такъв договор за недействителен, независимо дали потребителят е представляван по делото от професионален пълномощник.

Решение на СЕС по дело [C-19/20](#)

1. Принципът на ефективност трябва да се тълкува в смисъл, че не допуска национална правна уредба, според която по отношение на иск, предявен от потребител, за да му бъдат възстановени суми, неоснователно заплатени в изпълнение на договор за кредит, на основание на неравноправни клаузи по смисъла на Директива 93/13/ЕО от 5 април 1993 г. относно неравноправните клаузи в потребителските договори или на клаузи, противоречащи на Директива 2008/48/ЕО от 23 април 2008 г. относно договорите за потребителски кредити, се прилага тригодишен давностен срок, който започва да тече от деня, в който е осъществено неоснователното обогатяване.

2. Член 10, § 2 и чл. 22, § 1 от Директива 2008/48, както са тълкувани в решение от 9 ноември 2016 г., *Home Credit Slovakia* (C-42/15, EU:C:2016:842), са приложими към договор за кредит, сключен преди постановяването на това решение и преди изменението на националната правна уредба, осъществено с оглед на съобразяване с възприетото в посоченото решение тълкуване.

Решение на СЕС по дело [C-485/19](#)

С уговорката, че запитващата юрисдикция трябва извърши съответните проверки, като вземе предвид всички релевантни обстоятелства, член 3, § 3, буква а) от Директива 2009/28/ЕО от 23 април 2009 г. за насърчаване използването на енергия от възобновяеми източници и членове 16 и 17 от Хартата на основните права във връзка с принципите на правна сигурност и защита на оправданите правни очаквания трябва да се тълкуват в смисъл, че допускат национална правна уредба, която предвижда намаляване или отлагане на плащането на насърчения за енергията, произведена от слънчеви фотоволтаични инсталации, предоставени по-рано с административни решения и потвърдени с *ad hoc* споразумения, сключени между операторите на тези инсталации и публично дружество, когато тази правна уредба се отнася до вече предвидени, но все още недължими насърчения.

Решение на СЕС по съединени дела [C-798/18](#) и [C-799/18](#)

Фондация „Български адвокати за правата на човека“

Гр. София 1000
Ул. „Гурко“ № 49, вх. А, ет. 3
Тел./Факс. : 02/980 39 67

e-mail: hrlawyer@blhr.org

www.blhr.org

Редактор на броя *София Разбойникова*

Подбор на решенията на ЕСПЧ *София Разбойникова*

За изготвянето на броя допринесоха и *Анна Гаврилова, Васил Панайотов, Десислава Джарова, Никола Огнянов и Стоян Мадин.*

E-mail за връзка: hrlawyer@blhr.org

© Всички права запазени

Публикуваният текст не обвързва Европейския съд по правата на човека, Съвета на Европа или Съда на Европейския съюз.

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на фонд „Активни граждани България“ по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Фондация „Български адвокати за правата на човека“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на фонд „Активни граждани България“.